

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

2016

№ 5

РЕДАКЦІЙНА РАДА

чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); ст. наук. співроб., проф. В. І. Карплюк (заст. голови); д-р фіз.-мат. наук, проф. О. О. Кочубей; д-р хім. наук, проф. В. Ф. Варгалюк; чл.-кор. НАПН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. О. Г. Гоман; д-р філол. наук, проф. В. Д. Демченко; д-р техн. наук, проф. А. П. Дзюба; д-р пед. наук, проф. Л. І. Зеленська; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. П. Моторний; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко; д-р біол. наук, проф. О. Є. Пахомов; д-р іст. наук, проф. С. І. Світленко; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. С. В. Савчук; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Скалозуб; д-р філол. наук, проф. Т. С. Пристайко; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. А. П. Травлєєв; д-р техн. наук, проф. Ю. Д. Шептун; д-р філос. наук, проф. О. С. Токовенко; д-р екон. наук, проф. Н. І. Дучинська; д-р філол. наук, проф. І. С. Попова; Вiatr Єжи Йозеф ректор Європейської школи та управління, професор (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. Ю. Мельников (США)

**Серія: ФІЛОСОФІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ**

Дніпропетровський
національний
університет
імені Олеся Гончара

**Вісник Дніпропетровського
університету.**

Серія

Філософія

Соціологія

Політологія

Свідоцтво про державну
реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової
інформації
Серія KB № 21265 – 11065P
від 27 лютого 2015 року

ISSN 2312 2714

Фахове видання з **політичних
наук**, затверджено наказом
МОН України
№ 1604 від 22 грудня 2016 р.

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
(Протокол № 08 від 22.12.16)

Періодичність: 6 разів на рік

Редакційна колегія не завжди
поділяє думки авторів і не несе
відповідальність за фактичні по-
милки, яких вони припустилися

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Пр. Гагаріна, 72, к. 716
м. Дніпропетровськ
49050
м.т. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Редактор:

Токовенко О. С. - д-р філос. наук, проф.,
акад. Української академії політичних наук

Відповідальний секретар:

Вершина В. А. - к-т філос. наук., доц.

Редакційна колегія:

Вятр Єжи	д-р хабілітований, проф. (Польща)
Гугнін О. М.	д. філос.н., проф. (Польща)
Рамішвілі В. М.	д.філос.н., проф. (Грузія)
Шин Я.	д-р політології, проф. (США)
Кривошеїн В. В.	д.політ.н., доц.
Третяк О. А.	д.політ.н., доц.
Гнатенко П. І.	д.філос.н., проф.
Городяненко В. Г.	д.і.н., проф.
Іваненко В. В.	д.і.н., проф.
Пронякін В. І.	д.філос.н., проф.
Окорочков В. Б.	д.філос.н., проф.
Наумкіна С. П.	д.пол.н., проф. (м. Одеса)
Хижняк Л. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Горбатенко В. П.	д. пол.н., проф. (м. Київ)
Лисиця Н. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Катаєв С. Л.	д.соціол.н., проф. (м. Київ)
Лобанова А. С.	д.соціол.н., проф. (м. Кривий Ріг)
Сергєєв В. С.	д.політ.н., доц.
Шевцов С. В.	д.філос.н., проф.
Осєтрова О. О.	д.філос.н., проф.
Тупиця О. Л.	д.пол.н., проф.
Павлова Т. С.	д.філос.н., проф.
Аляєв Г. Є.	д.філос.н., проф. (м. Полтава)
Кулик О. В.	д.філос.н., доц.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія,
Політологія : збірник наукових праць. – 2016. – № 5 (33). – 108 с.

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2016
© Автори статей

**Visnyk of Dnipropetrovsk
university.
Series
Philosophy
Sociology
Political sciences**

Certificate of state registration
(re-registration) of a print media
Series KV № 21265 - 11065R
dated February 27, 2015.

ISSN 2312 2714

Order № 1604 of 22 December
2016 by the Ministry of Education
and Science of Ukraine was
given the status of specialized
publication on **political sciences**.

Published by the decision of
Academic council of the Oles
Honchar Dnipropetrovsk national
university
(Protocol № 08 dated 22.12.16).

Frequency: 6 times a year

The editorial staff doesn't always
share the opinion of the authors
and is not responsible for the actual
mistakes they make.

EDITORIAL OFFICE
ADDRESS:
Gagarina st., 72, cab. 716
Dnepropetrovsk
49050
m.t. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Editor:

Tokovenko O. S. - Dr., Full Prof., academician
of Ukrainian Academy of Political Sciences

Secretary:

Vershina V. A. – PhD in philosophical sciences,
Assoc. Prof.

Editorial Board:

Jerzy Wiatr	Full Prof., Dr. hab. (Poland)
Gugnin O. M.	Full Prof., Dr. (Poland)
Ramishvili V. M.	Full Prof., Dr. (Georgia)
Youngtae Shin	Full Prof., Dr. (USA)
Kryvoshein V. V.	Full Prof., Dr.
Tretiak O. A.	Assoc. Prof., Dr.
Gnatenko P. I.	Full Prof., Dr.
Gorodianenko V. G.	Full Prof., Dr.
Ivanenko V. V.	Full Prof., Dr.
Proniakin V. I.	Full Prof., Dr.
Okorokov V. B.	Full Prof., Dr.
Naumkina S. P.	Full Prof., Dr. (Odesa)
Hyzhniak L. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Gorbatenko V. P.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lycytsia N. M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Katayev S. L.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lobanova A. S.	Full Prof., Dr. (Kryvyi Rih)
Sergeyev V. S.	Assoc. Prof., Dr.
Osetrova O. O.	Full Prof., Dr.
Tupitsa O. L.	Full Prof., Dr.
Pavlova T. S.	Full Prof., Dr.
Alyayev H.	Full Prof., Dr. (Poltava)
Kulyk O. V.	Assoc. Prof., Dr.

POLITICAL SCIENCES

Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political
sciences: Collected Works. – 2016. – № 5 (33). – 108 p.

© Oles Honchar Dnipropetrovsk National
University, 2016
© Authors

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327

Сергєєв В. С.,

доктор політичних наук,

завідувач кафедри міжнародних відносин

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ТЕОРІЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: СУТНІСТЬ ТА ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ

Анотація. У роботі вивчається процес становлення теорії прийняття рішень у міжнародних відносинах. Всебічно та на конкретних прикладах розглядаються особливості зовнішньополітичних рішень. Окрема увага присвячується дослідженню теорії ігор.

Ключові слова: теорія прийняття рішень, міжнародні відносини, зовнішньополітичне рішення, теорія ігор.

Процес прийняття рішень має універсальний характер, адже відбувається у всіх сферах людської життєдіяльності, що зумовлює важливість його ґрунтовного осмислення. Теоретико-методологічна еволюція, що є невід'ємним складником розвитку теорії прийняття рішень, має безпосередній вплив на процес прийняття рішень, зокрема зовнішньополітичних, в сучасних умовах, що й визначає актуальність даної роботи. Взагалі, вже саме виокремлення та становлення в якості самостійної галузі наукового знання теорії прийняття рішень в конкретній сфері – міжнародні відносини – в тому числі свідчить про перманенту еволюцію даного напрямку досліджень.

Проведений аналіз наукової літератури із зазначеної проблематики дозволив прийти до наступних висновків. Певна кількість робіт, в яких в тому чи іншому аспекті розглядаються особливості прийняття рішень в сфері міжнародних відносин, виконана в межах дослідження процесу становлення теорії міжнародних відносин – роботи Д. Дегтярьова та А. Дегтярьова [2], Ж. Панченко [6], І. Півончук [7], В. Розумюка [8], Ю. О. Седляр [9]. Багато уваги дослідники, зокрема В. Головченко [1], І. Жовква [3], А. Матвійчук [4], приділяють аналізу особливостей прийняття зовнішньополітичних рішень. Проте дослідження теорії прийняття рішень в міжнародних відносинах, яка знаходиться в процесі постійної еволюції, потребує свого подальшого осмислення.

Мета роботи – визначити та комплексно проаналізувати основні положення теорії прийняття рішень у міжнародних відносинах.

Перш за все треба констатувати, що розвиток теорії прийняття рішень у міжнародних відносинах безпосередньо пов'язаний із становленням теорії прийняття політичних рішень як такої. Таким чином, доцільним буде зосередити увагу на вивченні даного аспекту. Водночас варто наголосити на тому, що теорія прийняття рішень від самого свого виникнення є міждисциплінарною за характером, що цілком логічно випливає із універсальності потреби у прийнятті рішень. Відповідно, прийняття рішень вивчається в рамках цілого ряду наук – математики, економіки, політології, соціології, психології, когнітивної науки тощо.

Ж. О. Панченко [6] визначає три групи методологічних підходів в рамках інституціоналізації теорії прийняття політичних рішень: соціально-політична (йдеться насамперед про біхевіоралістський та системний підходи), когнітивно-епістемологічна (значний вплив мають концепції прагматизму та інструменталізму й психологічні підходи – біхевіористський і когнітивістський), управлінська

(мова йде про ідеї Г. Саймона щодо адміністративної науки, концепцію «нового держуправління» та напрацювання організаційної науки).

Необхідно наголосити на тому, що виникнення та розвиток теорії прийняття рішень в рамках науки про міжнародні відносини безпосередньо пов'язані з логікою еволюції останньої. Так, в середині XX ст. в теорії міжнародних відносин відбуваються доволі значні теоретико-методологічні зрушення.

Йдеться про модерністські течії, що актуалізуються з кінця 50-х до середини 70-х рр. XX ст. Можливо виокремити їх ключові особливості: використання методологічного інструментарію точних та природничих наук, що, в свою чергу, вказує на домінування принципу міждисциплінарності (йдеться про надбання таких наук, як політологія, соціологія, міжнародне право, кібернетика, математика, загальна теорія систем, антропологія, символічна логіка, загальна семантика). С. Хоффман влучно назвав суперечки між прихильниками традиційного та модерністського напрямів у теорії міжнародних відносин «битвою букв проти цифр» [8, с. 202].

І. І. Жовква [3, с. 114] акцентує увагу на тому, що актуалізація теорії прийняття рішень в якості методологічного інструментарію є наочним прикладом відходу від так званого традиційного підходу у дослідженні міжнародних відносин, коли в якості ключового їх актора розглядається держава, адже увага переноситься на індивідів як суб'єктів прийняття рішень.

Наступний значимий у теоретико-методологічному сенсі напрям наукових пошуків, що має безпосереднє відношення до концептуального осмислення прийняття рішень у міжнародних відносинах, – аналіз ухвалення зовнішньополітичних рішень.

Наразі існує доволі значний масив наукової літератури, насамперед йдеться про західний дискурс, присвячений вивченню категорії «зовнішньополітичне рішення», початок теоретичного осмислення якої припадає на кінець 1950-х років в контексті становлення модерністського напрямку у теорії міжнародних відносин, на який вже зверталася увага вище. В рамках останнього процес прийняття рішень аналізувався з точки зору політичної психології. Серед відомих науковців, які працювали в цьому теоретико-методологічному руслі, слід назвати Г. Лассуела, А. Джорджа та О. Холсті, Дж Розенау [1, с. 15–16].

Ю. О. Седляр ґрунтовно вивчає особливості процесу становлення аналізу зовнішньої політики як наукового напрямку, зокрема звертаючись до дослідження робіт західних науковців (Т. Данн, С. Сміт, А. Хедфілд), які наголошують на необхідності виокремлення наступних етапів у цьому процесі: 1950-ті рр. – перша половина 1960-х рр.; друга половина 1960-х рр. – перша половина 1980-х рр.; друга половина 1980-х рр. – теперішній час.

В рамках першого із зазначених періодів відбувається процес становлення аналізу зовнішньої політики як окремого напрямку наукових досліджень в рамках теорії міжнародних відносин, при цьому увага акцентується на постаті особи, яка приймає зовнішньополітичні рішення, що знаходить своє відображення у роботах таких авторів, як Г. Брук, Б. Сепін, Р. Снайдер, Г. Спраут та М. Спраут, Дж. Розенау. Водночас у даний період при аналізі зовнішньої політики певний методологічний вплив мав й політичний реалізм.

Теоретико-методологічну основу аналізу зовнішньої політики у другій половині 1960-х рр. – першій половині 1980-х рр. складають, з одного боку, структурно-функціональний підхід, а з іншого – експлікативні методи.

Слід наголосити на тому, що саме структурно-функціональний підхід має велике значення для становлення такого напрямку досліджень, як теорія прийняття зовнішньополітичних рішень, що, власне, зводить сутність зовнішньої політики як такої до процесу прийняття рішень, який розглядається в якості динамічного виміру системного аналізу зовнішньої політики.

В межах третього періоду вчені намагаються виробити системне розуміння зовнішньої політики, звертаючись до аналізу, наприклад, проблеми її інформаційного забезпечення, що знаходить свій вияв у так званому «ефекті CNN». Також вивчається вплив соціокультурного середовища на зовнішню політику, приділяється увага проблемі її ефективності тощо.

Цікавою особливістю даного періоду є виникнення теоретико-методологічної дискусії між представниками класичного підходу (Г. Аллісон, Г. Брук, М. Іст, Ч. Кеглі-мол., Дж. Розенау, Б. Салмор і С. Салмор, Б. Сепін, Р. Снайдер, Ч. Херманн) та «другим поколінням» (Ф. Зеліков, П. Катценштейн, І. Прізел, М. Фіннермор). Якщо перші цікавилися процесом прийняття зовнішньополітичних рішень, приділяли увагу вивченню інститутів та застосовували порівняльний метод, то до фокусу дослідницької уваги других потрапляє більш широкий спектр феноменів – проблема національної ідентичності, особливості інформаційного забезпечення зовнішньої політики тощо [9, с. 44–46].

Першочергове значення для аналізу процесу прийняття зовнішньополітичних рішень мають напрацювання представників біхевіоралістського напрямку. Так, Дж. Розенау, згідно з класичною формулою «стимул – рішення», виокремив наступні фази у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень:

- 1). лідер демонструє реакцію на виклики у зовнішньополітичній сфері, виникає стимул до впливу на ситуацію, що склалася;
- 2). відбувається реалізація прийнятого рішення;
- 3). об'єкти, що зазнали впливу, проявляють свою реакцію, що доводить, на думку Дж. Розенау, існування зворотних зв'язків у процесі ухвалення та реалізації зовнішньополітичних рішень.

Американські вчені, які працюють в галузі політичної психології, в контексті активного розвитку біхевіоралістської методології багато уваги приділяють аналізу впливу особистісних чинників на прийняття зовнішньополітичних рішень, зокрема, на прикладі аналізу діяльності президентів США.

Так, А. Джордж, узагальнивши досвід зовнішньополітичної діяльності президентських адміністрацій США в контексті визначення особливостей взаємодії команди глави держави, запропонував три теоретичні моделі прийняття зовнішньополітичних рішень:

- формальна (була типовою для діяльності адміністрацій Г. Трумена, Д. Ейзенхауера й Р. Ніксона),
- змагальна (застосовувалася під час президентства Ф. Рузвельта),
- колегіальна (її застосовував у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень Дж. Кеннеді) [1, с. 16–18].

Отже, в контексті дослідження особливостей проведення аналізу зовнішньої політики значна увага приділяється не тільки теоретико-методологічним, але й практичним аспектам, що є важливим з точки зору ухвалення зовнішньополітичного рішення, яке є ефективним. Заважаючи на це, науковці вивчають рівні вироблення таких рішень, приділяють багато уваги розробці моделей прийняття рішень.

В рамках теорії прийняття зовнішньополітичних рішень можливо виокремити індивідуальний (особа, яка приймає рішення, є центральною постаттю) та бюрократичний (акцент робиться на бюрократичних структурах, які, взаємодіючи між собою, виробляють рішення) рівні вироблення таких рішень [9, с. 45].

В науковому дискурсі вже сформовано декілька теоретичних моделей, що використовуються для дослідження процесу прийняття зовнішньополітичних рішень:

- модель раціонального вибору, якої дотримуються зокрема представники політичного реалізму (поведінка держави на міжнародній арені та, відповідно, рішення, які нею приймаються, є раціональними та виступають результатом проведення ґрунтовного аналізу ситуації у відповідності до національних інтересів);
- модель обмеженої раціональності (її розробив відомий науковець Г. Сай-

мон, суб'єкт прийняття зовнішньополітичних рішень діє раціонально, але в цій ролі розглядається не держава як монолітний актор, а група урядових організацій, дії яких у процесі вироблення колективних рішень є обмеженими, наприклад, обсягом повноважень, до того ж вони можуть бути в недостатній мірі поінформовані щодо практики втілення в життя ухвалених рішень);

- емпірична (інкрементальна) модель, що розглядається в якості альтернативи двом попереднім (вона будується на ідеї щодо неможливості втілення на практиці у повній мірі суто раціонально вироблених рішень, зважаючи зокрема на неможливість врахувати всі потенційно можливі обставини, відповідно, в процесі прийняття рішень «рухаються малими кроками»);

- організаційно-бюрократична модель (один з її авторів – Г. Аллісон; основна ідея – врахування, при аналізі процесу прийняття зовнішньополітичних рішень, впливу структури та внутрішніх механізмів) [4].

Таким чином, можна констатувати, що значиме місце у вивченні особливостей прийняття рішень в системі міжнародних відносин відводиться методу моделювання. При цьому аналіз останнього був би далеко не повним без звернення до розгляду теорії ігор.

Отже, при аналізі міжнародних відносин, в тому числі на рівні вивчення особливостей прийняття рішення, важливе значення має використання такого методу прикладних досліджень, як моделювання, в межах якого активного розвитку набула теорія ігор. При характеристиці феномену гри треба звернути увагу на те, що йдеться про взаємодію щонайменше двох гравців, причому результат (виграш або програш у ній) залежить від дій кожного з них.

Важливим для становлення практики взаємодії міжнародних акторів у сучасному світі є те, що саме теорія ігор наочно продемонструвала значимість співпраці між «гравцями», необхідність взаємної довіри й неефективність поведінки, спрямованої суто на здобуття власного «виграшу», та доцільність пошуку компромісів [5, с. 247].

Найширше своє застосування теорія ігор отримала під час дослідження періоду «холодної війни». Але сьогодні все частіше вчені звертаються до цього методу з метою аналізу міжнародних переговорів, особливостей прийняття рішень в міжнародних організаціях тощо.

Виокремлюють різні види ігор, серед яких одна з найбільш розповсюджених у наукових дослідженнях міжнародних відносин – так звана «ділема в'язня». Так, А. Рапорт та А. Шамм застосовували її для аналізу сутності міжнародного конфлікту та гонки озброєнь, Р. Джервіс – для визначення можливостей співробітництва в рамках дилеми безпеки, Дж. Еванс – в контексті дослідження міжнародних торговельних переговорів тощо [2, с. 79–81].

Цікаве застосування знаходить теорія ігор при аналізі політичного процесу, зокрема прийняття рішень, в рамках такого наднаціонального утворення, як Європейський Союз.

Так, на думку О. Оржель, при розгляді європейського врядування та європейської інтеграції в цілому вже є доволі усталеним поняття «гравець» (замість «учасник» або «суб'єкт»), що є доцільним, зважаючи на кількісні та якісні характеристики дійових осіб даних процесів.

Для характеристики процесу прийняття рішень в ЄС адекватним є застосування типу гри з великою або необмеженою кількістю гравців, де майже неможливим є передбачення її результату. Розуміючи це, «лідер» (такий статус визначається через наявність у гравця влади або сили) прагне впливати на те, що піддається модифікації, – поведінку окремих гравців чи їх коаліцій. Так, в якості лідера можна розглядати такого гравця, як Європейська Комісія, який, роблячи перший хід, вичікує на реакцію інших гравців, які можуть надавати свої рекомендації або пропонувати ті чи інші альтернативи. Європейська Комісія, усвідомлюючи всю

складність та тривалість процесу прийняття рішень, не намагається спрогнозувати конкретний результат, а, натомість, встановлює «правила гри», таким чином утримуючи лідерські позиції

У той період, коли членів даного інтеграційного утворення було шість, їх взаємодію в процесі вироблення спільних рішень в термінах теорії ігор можливо було охарактеризувати як атомічну кооперативну гру (коло учасників – визначене, наявна спрямованість на співпрацю). По мірі збільшення кількості країн-членів і, відповідно, гравців, можливо говорити про еволюцію типу гри – наразі доцільно визначити таку взаємодію як неатомічну та некооперативну [5, с. 249–251].

Незважаючи на значну популярність серед науковців та великий евристичний потенціал, теорія ігор має й обмеження, ключове серед яких – розгляд «гравця» (суб'єкта, який приймає рішення) як такого, що діє виключно на раціональних засадах. Але в процесі ухвалення рішення значимими є й суб'єктивні (позараціональні) чинники.

Якщо аналізувати методологічні недоліки теорії ігор у випадку застосування її для аналізу безпосередньо сфери міжнародних відносин, то йдеться про проблему «виокремлення пріоритетності різних стратегій поведінки для протилежних сторін», адже шкали цінностей у різних держав можуть бути різними, що важко адекватно врахувати в даному випадку [2, с. 82].

Важливе місце при аналізі теорії прийняття рішень у міжнародних відносинах належить вивченню міжнародно-політичної суб'єктності індивіда, яка активізується у другій половині XX ст. внаслідок еволюції структури міжнародної системи, а в методологічному аспекті – є результатом того, що доволі широкого розповсюдження в теорії міжнародних відносин набувають біхевіоральні, неоліберальні та постмодерністські течії. В цьому контексті такий відомий представник неоліберального напрямку як Дж. Розенау використовує таке поняття, як «постміжнародна політика», де роль індивіда є доволі значимою [10].

Таким чином, перш за все треба констатувати, що розвиток теорії прийняття рішень у міжнародних відносинах безпосередньо пов'язаний із становленням теорії прийняття політичних рішень як такої. Також важливим є наголосити на міждисциплінарному статусі теорії прийняття рішень у міжнародних відносинах, еволюція якої значним чином пов'язана із зародженням та розвитком модерністських течій у теорії міжнародних відносин у 50–70-ті рр. XX ст. Ключовою теоретико-методологічною інновацією в даному випадку виступив перехід до аналізу поведінки окремих індивідів – суб'єктів, які приймають рішення – в процесі вироблення цих рішень, на відміну від так званого традиційного підходу, де ключовим актором виступає держава, що, в свою чергу, безпосередньо пов'язано із становленням такого напрямку наукових пошуків, як аналіз прийняття зовнішньополітичних рішень, теоретико-методологічною основою якого виступає, зокрема, біхевіоралізм. При цьому, враховуючи важливість та необхідність застосування методу моделювання при проведенні дослідження особливостей процесу прийняття рішень в сфері міжнародних відносин, доцільним є звернення до теорії ігор, яка, незважаючи на притаманні їй певні методологічні обмеження, дозволяє в цілому адекватно зрозуміти поведінку суб'єкта(-ів) ухвалення рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Головаченко В.І. Прийняття зовнішньополітичних рішень в США: теорія й практика // Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2013, Вип. 116. Частина I, С. 15–22.
2. Дегтерев Д., Дегтерев А. Теория игр и международные отношения // Мировая экономика и международные отношения, 2011, № 2, С. 79–89.
3. Жовква І. І. Стадії процесу прийняття зовнішньополітичних рішень // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління», 2013, Вип. 3, С. 113–120.
4. Матвійчук А. О. Теоретичні моделі прийняття політичних рішень у зовнішній

політиці Сполучених Штатів Америки // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2010, № 1, С. 180–184.

5. Оржель О. Європейське врядування з точки зору теорії ігор // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 2010, № 4, С. 246–254.

6. Панченко Ж. О. Теорія прийняття політичних рішень у міжнародних відносинах: основні методологічні підходи та концептуальні моделі // Проблеми міжнародних відносин, 2013, Вип. 7, С. 143–145.

7. Півончук І. Використання прикладного моделювання під час аналізу міжнародних політичних процесів – URL: <http://nato.pu.if.ua/journal/2009/2009-24.pdf>

8. Розумюк В. Теорія міжнародних відносин: шляхи еволюції та перспективи розвитку // Антологія творчих досягнень. – К.: ICEMB НАН України, 2004, Вип. 1., С. 199–206.

9. Седляр Ю. О. Еволюція аналізу зовнішньої політики як наукового напрямку // Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2010, Вип. 93. Частина II, С. 43–50.

10. Угрин Л. Суб'єктність індивіда в сучасних теоріях міжнародних відносин // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії, 2012, Вип. 2, С. 154–165.

REFERENCES:

1. Holovchenko V.I. Pryiniattia zovnishnopolitychnykh rishen v SShA: teoriia y praktyka [The foreign policy decision-making in the United States: theory and practice] // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, 2013, Vyp. 116. Chastyna I, S. 15–22.

2. Dehterev D., Dehterev A. Teoriya yhr y mezhdunarodnye otnosheniya [Game theory and international relations] // Myrovaia ekonomika y mezhdunarodnye otnosheniya, 2011, № 2, S. 79–89.

3. Zhovkva I. I. Stadii protsesu pryiniattia zovnishnopolitychnykh rishen [Stage of the process of foreign policy decision-making] // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia: Seriia «Upravlinnia», 2013, Vyp. 3, S. 113–120.

4. Matviichuk A. O. Teoretychni modeli pryiniattia politychnykh rishen u zovnishnii politytsi Spoluchenykh Shtativ Ameryky [Theoretical models of political decision-making in foreign policy of the United States of America] // Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 2010, № 1, С. 180–184.

5. Orzhel O. Yevropeiske vriaduvannya z tochky zoru teorii ihor [European governance from the point of view of game theory] // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, 2010, № 4, S. 246–254.

6. Panchenko Zh. O. Teoriia pryiniattia politychnykh rishen u mizhnarodnykh vidnosynakh: osnovni metodolohichni pidkhody ta kontseptualni modeli [The theory of political decision-making in international relations: the key methodological approaches and conceptual models] // Problemy mizhnarodnykh vidnosyn, 2013, Vyp. 7, S. 143–145.

7. Pivonchuk I. Vykorystanniaprykladnoho modeliuvannia pid chas analizu mizhnarodnykh politychnykh protsesiv [The use of modelling in the analysis of international political processes] – URL: <http://nato.pu.if.ua/journal/2009/2009-24.pdf>

8. Rozumiuk V. Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn: shliakhy evoliutsii ta perspektyvy rozvytku [Theory of international relations: the evolution and prospects of development] // Antolohiia tvorchykh dosiahnen. – К.: ISEMV NAN Ukrainy, 2004, Vyp. 1., S. 199–206.

9. Sedliar Yu. O. Evoliutsiia analizu zovnishnoi polityky yak naukovoho napriamu [The evolution of foreign policy analysis as a scientific direction] // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, 2010, Vyp. 93. Chastyna II, S. 43–50.

10. Uhryn L. Subiektnist indyvida v suchasnykh teoriakh mizhnarodnykh vidnosyn [The subjectivity of the individual in contemporary theories of international relations] // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Filosofska-politolohichni studii, 2012, Vyp. 2, S. 154–165.

Сергеев В. С., доктор политических наук, заведующий кафедры международных отношений Днепрпетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепро, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Теория принятия решений в международных отношениях: сущность и процесс становления.

Аннотация. В работе изучается процесс становления теории принятия решений в международных отношениях. Всесторонне и на конкретных примерах рассматриваются

особенности внешнеполитических решений. Отдельное внимание посвящается исследованию теории игр.

Ключевые слова: теория принятия решений, международные отношения, внешнеполитическое решение, теория игр.

Serhieiev V., doctor of political sciences, head of the department of international relations department, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Theory of decision making in international relations: essence and becoming.

Abstract. *In the paper becoming of decision making theory in international relations is studied. Comprehensively and on concrete examples the features of foreign-policy decisions are considered. Special attention is dedicated to research of game theory.*

Keywords: *decision making theory, international relations, foreign-policy decision, game theory.*

УДК 324 (477)

Арабаджи Ю. І.,

старший викладач кафедри соціології,
психології та гуманітарних дисциплін,

Криворізький факультет

ДВНЗ «Запорізький національний університет»

(Кривий Ріг, Україна), E-mail: amati_yuriy@i.ua

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРЧІ КАМПАНІЇ В США 2012 ТА 2016 РОКУ: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. *У статті досліджуються передвиборчі програми кандидатів на посаду президента США, їх стратегічні плани щодо внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності. Розглядається вплив політичних процесів у США на українське політичне життя за умов російсько-української кризи.*

Ключові слова: *США, президент, вибори, передвиборча програма, Україна, Росія, політика, перспективи.*

Актуальність дослідження президентської виборчої кампанії в США обумовлена тим, що вибори президента є одним з механізмів легітимації влади, який має бути інструментом політичної стабільності в суспільстві. Функціонування всіх сфер суспільного життя в США залежить від такого політичного інституту, як інститут Президента. Цим пояснюється важливість вивчення передвиборчих програм кандидатів на посаду глави держави, їх стратегічних планів щодо внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності, а також порівняння з політикою попередників.

Нині увага світової громадськості зосереджена на виборах Президента в провідній державі світу – США. Адже їхні результати здатні вплинути не тільки на майбутнє самої країни, а й – на подальший розвиток сучасних міжнародних відносин, оскільки США залишається одним з головних гравців на міжнародній арені. Актуальна ця тема і для України, оскільки від результату волевиявлення в США залежать майбутні американсько-українські політичні, економічні та культурні взаємовідносини. Беззаперечним є вплив політичних процесів у США на українське політичне життя, особливо це набуває великого значення за умов російсько-української кризи.

Аналізу виборчих кампаній були присвячені дослідження таких учених, як Г. Бакулева, К. Гаджієва, Г. Грачева, Е. Дьякова, С. Кара-Мурзи, І. Мельника.

В Україні на вивченні інституту Президента, спеціалізуються політологи І. Батракова, М. Кармазіна, Ю. Стасюк. Серед російських і західних дослідників інституту Президента необхідно назвати В. Кувалдіна, О. Кинєва, Х. Лінца,

М. Шугарта, Д. Кері, Д. Сарторі. Важливою при вивченні суспільно-політичних процесів у США також є публіцистична аналітика (З. Бжезінський, А. Ратніков, В. Чижевський, О. Дуднік).

Метою даної роботи є аналіз президентських перегонів у США 2016 року та порівняння з результатами перегонів 2012 року, задля визначення перспектив розвитку країни та сучасних міжнародних відносин.

Досягнення поставленої мети дослідження передбачає вирішення таких основних завдань:

- дослідити особливості президентських перегонів у США 2016 року;
- проаналізувати результати президентських перегонів у США 2012 та 2016 року;
- дослідити реакцію міжнародної спільноти на хід проведення виборів;
- розглянути заяви окремих політиків щодо особливостей проведення виборів;
- з'ясувати позицію експертів, аналітиків, політологів стосовно ситуації в США;
- розглянути основні положення передвиборчих програм основних кандидатів на посаду Президента;
- розглянути прогнози щодо шляхів подальшого розвитку країни;
- визначити перспективи розвитку США після виборів;

Об'єктом дослідження є президентські перегони у США 2012 та 2016 року;

Предметом дослідження є особливості проведення виборів президента у США, а також специфіка передвиборчих програм основних кандидатів на посаду Президента;

Восени 2016 року закінчується другий термін перебування на посаді Президента Барака Обама. Однак, перш ніж розглянути програми лідерів теперішніх виборчих перегонів, треба з'ясувати, завдяки чому Барак Обама зміг добитись у 2012 році переобрання на другий строк, хоча в США тоді була тяжка економічна ситуація, існували величезний бюджетний дефіцит та безробіття.

Президентська виборча кампанія у США 2012 року була дуже специфічна: вона була дорогою – витрачено на неї 2 млрд. доларів, і дуже брудною – більша частина передвиборчої агітації (близько 80%) мала звинувачування на адресу опонента. Голоси виборців розділились практично порівну. За демократа Б. Обаму голосували молодь (60%), міське населення (62%), жінки (55%), бідняки (60%), представники расових та етнічних меншин (70 %), за республіканця М. Ромні віддавали голоси представники білого середнього класу (52 %), сімейні чоловіки (60 %), пенсіонери (56 %), провінціали (59 %), протестанти (78%). Барака Обаму підтримали 93% афроамериканців, 73% вихідців із Азії і 71 % виборців-латиноамериканців, проти проголосували майже 60 % білих громадян [1].

Складність виборчого процесу 2012 року була зумовлена тим, що вибори проходили в умовах падіння темпів економічного розвитку США, унаслідок цього, економічне питання було головним на виборах. Для розв'язання економічної кризи кандидати пропонували різні шляхи, виходячи з ідеологічних теорій своїх партій. Так демократи керувались соціал-демократичною доктриною, а республіканці виходили з неоконсервативної теорії. Неоконсерватори задля економічного зростання країни вважали за необхідне обмежити державне втручання в соціальну й економічну сфери життя суспільства й водночас стимулювати приватну ініціативу у громадян. Соціал-демократи, навпаки, заохочували державне втручання в зазначені сфери суспільного життя, держава брала на себе відповідальність за гарантування соціально-економічних умов життя більшості громадян країни, що й можна було спостерігати у перший термін президентства Обама. Проте унаслідок такої політики уповільнювались темпи економічного розвитку США. На думку М. Ромні, головною причиною економічних труднощів США під час президентства Б. Обама став найбільший за всю історію країни державний борг у понад 16 трлн. доларів. Крім того, з 2008 р. до 2012 р. дефіцит держбюджету США

щорічно перевищував трильйон доларів [2].

Щоб зрозуміти вибір американців у 2012 році, необхідно повернутись до передвиборчих програм кандидатів. Популярність Б. Обама була невисокою через не виконання ним своїх важливих передвиборчих обіцянок за роки президентства, а саме: не вдалося вивести економіку США з кризи, не вийшло швидко й з незначними втратами закінчити війну в Іраку. Натомість був розв'язаний новий конфлікт з Іраном, а важливі економічні показники країни погіршилися: збільшився державний борг, зросло до рекордного рівня безробіття та вперше було знижено кредитний рейтинг США [3].

Однак він переміг незважаючи на невиконання всіх своїх передвиборчих обіцянок даних на попередніх виборах 2008 р. Чим це можна пояснити? Передвиборча програма Б. Обама докорінно змінилася порівняно з попередніми виборами. Якщо в 2008 р. Обама обіцяв масштабні перетворення і корінний розрив з минулим, то в 2012 р. економічні й соціальні пропозиції демократів називали «демократичною стабільністю». Вони не були революційними, масштабними чи продуманими. На першому місці – захист досягнень 2009–2012 рр. – медичної реформи і закону Додда-Франка. Далі, скорочення дефіциту бюджету США на 4 трлн дол., шляхом ліквідації податкових привілеїв для заможних американців, а також збереження витрат на інфраструктурні проекти (будівництво, «чисту енергетику»), освіту і підтримку середнього класу. Демократи хотіли домогтися зростання економіки за рахунок підвищення податків для багатих, Б. Обама обіцяв скасувати податкові пільги для компаній, які використовують офшорні рахунки і переносять робочі місця із США. В активі Обама також були символічне знищення терориста № 1 Усами бен Ладена та порятунок авто гіганта індустрії General Motors [4].

Мультимільйонер і мормон М. Ромні намагався отримати симпатії виборців іншим шляхом. На думку М. Ромні, державна підтримка таких промислових гігантів як «General Motors» і «Chrysler» була невиправданою, оскільки не призвела до оздоровлення економіки. М. Ромні, який позиціонував себе як реформатор, обіцяв обмежити втручання уряду в економіку країни і зменшити прибутковий податок для всіх громадян на 20 %, а також – звільнити від податку на доходи з інвестицій сімейні пари, чий річний дохід не перевищує 200 тис. дол.

Він стверджував, що гранична величина податку на корпорації не повинна перевищувати 25 % (величина податку була на той час – 35 %), при цьому втрати бюджету від зниження податків будуть компенсовані економічним зростанням.

У соціальній сфері програма М. Ромні, крім збереження традиційних сімейних цінностей та обмеження імміграції, передбачала також скасування дорогої медичної реформи Б. Обама і закону Додда-Франка (закон про реформування Уолл-стріт і захист споживачів, прийнятий 21 липня 2010 р., з метою зменшення ризиків американської фінансової системи). Останній пропонувалося замінити «сучасним прозорим законодавством», яке не буде перешкоджати нормальному функціонуванню фінансових ринків, однак конкретних заходів не зазначалось.

Для обмеження кількості безробітних М. Ромні пропонував запровадити перевірку статусу мігрантів, які влаштовуються на роботу. Це не дозволило б нелегалам відбирати робочі місця у тих, хто перебуває в США на законних правах.

Соціальні федеральні програми Б. Обама, включаючи медичну реформу, М. Ромні планував передати у відання штатів. Завдяки цьому він розраховував збалансувати бюджет і збільшити військовий бюджет США, щоб посилити національну безпеку. М. Ромні вже перед виборами заявив, що низка положень медичної реформи можуть і повинні бути збережені, що дозволило йому заручитися підтримкою частини виборців. Б. Обама назвав економічну програму М. Ромні філософією заможних громадян, які хочуть запровадити різні правила гри для людей з високим і низьким достатком [4].

Якщо порівняти програми Б. Обама та М. Ромні, то саме в питаннях проведення

зовнішньої політики кандидати мали більше схожих підходів і поглядів. Відмінності ж стосувались: визначення головної загрози для безпеки США та світу, взаємовідносин з Росією, а також пов'язаним з ними військовим бюджетом. Зокрема:

- найбільшою загрозою безпеці США та світу Обама вважав міжнародний тероризм, для Ромні такою загрозою була ядерна програма Ірану;

- Ромні обіцяв після перемоги на виборах проводити щодо Росії тверду політику, а Обама – гнучку (з метою забезпечення безпеки атомної енергетики, для виведення своїх військ з Афганістану і т.д.);

- Обама виступав за скорочення збройних сил і витрат військового бюджету, а Ромні був за збільшення військового бюджету;

- і Ромні, і Обама вважали за потрібне уникати прямого військового втручання в сирійський конфлікт, виступали за встановлення в Сирії більш дружнього до США демократичного режиму. Обама виступав проти військової підтримки сирійських опозиційних угруповань, а Ромні – «за», з метою повалення існуючого сирійського режиму Асада;

- обидва кандидати були згодні застосовувати до Ірану найбільш жорсткі заходи, аж до військового втручання;

- обидва кандидати виступали за виведення американських військ із Афганістану;

- обидва претенденти демонстрували свою дружбу з Ізраїлем, М. Ромні підкреслював, що США будуть готові надати єврейській державі не лише дипломатичну і культурну, а й військову допомогу;

- на думку Ромні, недостатньо жорсткий контроль над ситуацією в арабському світі з боку США призвів до розгулу тероризму та екстремізму. Обама ж стверджував, що саме політика США сприяла демократичним перетворенням в арабських країнах Близького Сходу [5].

Підсумовуючи вище викладене, можна говорити про те, що платформа республіканців у 2012 році – це скорочення податків та соціальних витрат, збільшення військового бюджету, заборона абортів та випровадження з країни нелегальних іммігрантів. Щодо платформи демократичної партії на той час, то це збільшення витрат на освіту і соціальне забезпечення, завершення війни у Афганістані, імміграційна реформа і збільшення податків на багатих [1].

У 2012 році американці мали зробити вибір між кардинальними змінами та демократичною стабільністю. При цьому більшість громадян була не готова до радикальних змін, сподіваючись на підтримку держави в умовах економічної стагнації в країні. Президентські вибори 2012 р. в США показали, що в американському суспільстві посилювся політичний розкол, зокрема й щодо визначення шляхів подальшого розвитку.

58-мі вибори президента США відбулись 8 листопада 2016 року. Питання пошуку компромісів задля руху США вперед, є одним з провідних і для нинішніх кандидатів на посаду президента Гіллари Клінтон та Дональда Трампа.

На думку експерта Брукінгського інституту Томаса Райта: «Громадяни США вимушені обирати між двома фундаментально різними баченнями ролі Америки у світі: продовженням її семидесятирічного лідерства з Клінтон, або поверненням до політики ізоляції з Трампом» [6].

Кандидат у президенти від Демократичної партії Гіллари Клінтон та республіканець Дональд Трамп мають історично високі негативні рейтинги. За даними весняних опитувань 2016 року The Washington Post та ABC News, Трампа недолюблюють 67% американців, у той час як неприємне ставлення до Клінтон відчувують 52% громадян США [6].

Головні прихильники Трампа – білі чоловіки робочого класу без вищої освіти і з невисоким рівнем доходів, проти медіа-магната виступають афро- та

латиноамериканці, молоді виборці до 40 років та жінки. Електорат Клінтон – це саме жінки, часто не білої раси, незаміжні, з вищою освітою.

Американці недолюбують Гіллари Клінтон, але побоюються Дональда Трампа. Однак, через те що багато виборців бачать Клінтон політиканом, навіть частина електорату Обами поки що не готова підтримати на виборах кандидата від демократів. Зупинимось на головних тезисах передвиборчих програм обох претендентів.

Внутрішня політика та економіка США.

Дональд Трамп виступає за створення нових робочих місць, передачу управління освітою на місцевий рівень, має намір відмовитись від реформи охорони здоров'я ObamaCare. Трамп обіцяє Америці повернення минулої величі, планує зупинити незаконну міграцію за рахунок будівництва стіни на кордоні з Мексикою та введення обов'язкової реєстрації всіх американців, які є прихильниками ісламу. Більш того: Трамп пропонує навіть тимчасово заборонити мусульманам в'їзд в США, з метою посилення захисту державної безпеки. Все це говорить про радикалізм кандидата від республіканців, його прихильність до політики самоізоляції та відмову від політ коректності.

Як великий роботодавець, Трамп акцентує на необхідності повернення економічних можливостей в США, для цього треба створювати нові виробництва, залучати нових робітників. Дональд Трамп звинуватив президента Барака Обаму у скороченні вугільної галузі і пообіцяв анулювати, за його словами, «обурливі правила та норми». Трамп пропонує відміну податків на корпорації, суттєве зменшення податку на прибуток та скорочення держбюджету.

В питаннях охорони здоров'я Дональд Трамп пропонує заборону абортів на певній стадії вагітності, за виключенням випадків вагітності у результаті зґвалтування, інцесту або при загрозі життю жінки. Ця ідея не нова, зокрема для католицьких країн, натомість певні новації є у програмі Клінтон: легалізація маріхуани у медичних цілях і одностатевих шлюбів.

Гіллари Клінтон пропонує підвищення мінімальної заробітної платні до 12 доларів на годину, податкові пільги для працюючих сімей, підвищення участі жінок в робочій силі. З метою поліпшення життя середнього класу, Клінтон має намір забезпечити рівність заробітної платні для жінок і чоловіків, реалізувати комплексну міграційну реформу (у тому числі легалізацію для частини нелегальних іммігрантів), ввести більш жорсткий контроль за обігом зброї і збільшити витрати на інфраструктуру.

Зовнішня політика США.

Гіллари Клінтон виступає проти Транстихоокеанського партнерства при активній участі США в боротьбі з ІД, але без залучення наземних сил. Вона дотримується послідовної зовнішньополітичної позиції. Після анексії Криму Росією, Клінтон серед перших порівняла президента Путіна з Гітлером: «Пояснення Путіна та інших росіян, що вони повинні були йти в Крим і, можливо, далі в Східну Україну, щоб захистити російські меншини, нагадують заяви, які робилися в 30-х роках нацистською Німеччиною, що їм треба захищати німецьке населення в Польщі, Чехословаччині, в інших країнах Європи» [8].

У своїй програмі Гіллари Клінтон обіцяє допомогти європейським країнам послабити залежність від російської нафти і стримувати прояви російської агресії у Європі та за її межами.

На відміну від Клінтон, Трамп говорить про налагодження відносин з Росією та збільшення військового потенціалу. З одного боку Трамп заявляє про необхідність показати Росії силу і виставляє посилення РФ як провал політики Обами, а з іншого боку, ще пізніше тому говорив, що вина російського президента на Сході України не доведена. В інтерв'ю CNN Трамп заявив, що в разі перемоги на виборах у нього будуть хороші відносини президентом РФ Володимиром Путіним [7].

Дональд Трамп заявляв, що у разі обрання президентом США проведе переговори з лідером Північної Кореї Кім Чен Ином, щоб спробувати зупинити ядерну програму Пхеньяна. Він також розкритикував військовий союз НАТО, як застарілий і надто дорогий для Сполучених Штатів.

Трамп у ході своєї передвиборчої кампанії вказував на можливість скорочення податків на \$ 10 трлн і реструктуризації зовнішнього боргу США. Колишній міністр фінансів США, економіст Лоуренс Саммерс заявив, що в разі обрання Дональда Трампа президентом США країні буде загрожувати рецесія: «Якими б великими не були ризики Brexit для економіки Великобританії, я вважаю, що ризики для економіки США і світу в разі обрання Трампа президентом незрівнянно вище» [10].

Саммерс акцентує увагу на авторитарний стиль керівництва Трампа і відсутність у бізнесу довіри до нього, а також на протекціоністські настрої кандидата і вказує на можливі геополітичні ризики: «Якщо Трамп виконає хоча б половину своїх обіцянок, він розв'яже наймасштабнішу торгову війну з часів Великої депресії» [10].

У своєму інтерв'ю Reuters у травні поточного року Дональд Трамп заявляв, що не схвалює дії голови РФ Володимира Путіна на сході України: «Той факт, що Путін говорить про мене гарні речі, не означає, що це допоможе йому на перемовинах» [9].

Україні залишаться сподіватися, що позиція більшості у американському Сенаті і Конгресі, стосовно питання санкцій щодо Росії, залишиться незмінною. Однак, більшість американських експертів та урядовців сходяться на думці, що нова адміністрація Трампа може переглянути санкції, оскільки не бачить в них особливого впливу з точки зору зміни поведінки Путіна. Існує навіть думка, що зняття санкцій не має бути прив'язане до повного виконання «Мінська», а повинно бути покроковим, як нагорода за кожний етап. Однак, для України принципово важливо, щоб безпекова та оборонна лінії співпраці залишились і за нового президента США Дональда Трампа.

Висновки. Якщо американський вибір 2012 року полягав між демократичною стабільністю і кардинальними змінами, то у 2016 році громадянам США треба було робити вибір між двома фундаментально різними баченнями ролі Америки у світі: продовженням її лідерства у світі з Гіллари Клінтон, або поверненням до політики ізоляції з Дональдом Трампом.

Щодо платформи демократичної партії у 2012 році та основних тез передвиборчої програми Гіллари Клінтон, то вони співпадають. Мова йде про необхідність збільшення витрат на соціальне забезпечення, підвищення мінімальної заробітної платні, податкові пільги для працюючих сімей, імміграційну реформу.

Дональд Трамп також залишив у своїй програмі ключові питання платформи республіканців 2012 року: це скорочення податків та відмова від реформи охорони здоров'я, зменшення величини податку на корпорації та збільшення військового бюджету, впровадження з країни нелегальних іммігрантів та заборона абортів.

Трамп говорить про налагодження відносин з Росією і одночасно критикує військовий союз НАТО, обіцяє Америці повернення минулої величі, але підштовхує США до самоізоляції.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Рогов С. Трудная победа Обамы: две Америки – URL: http://www.ng.ru/world/2012-11-09/3_kartblansh.html (Дата обращения 27.12.2016)
2. В 2012 году дефицит бюджета США составил 1,1 триллиона долларов – URL: <http://www.creditdeposit.com.ua/topnovosti/Defitsit-byudzheta-SSHA-chetvertii-god-podryad-previshaet-trillion-dollarov>. (Дата обращения 27.12.2016)
3. Чижевский В. Обама vs Ромни: кто победит и как изменится Америка? – URL: <http://finam.info/news/obama-vs-romni-kto-pobedit-i-kak-izmenitsya-amerika>. (Дата обращения 27.12.2016)

4. Ратников А. Выборы в США: республиканская альтернатива – URL: <http://top.rbc.ru/politics/16/10/2012/674459.shtml>. (Дата обращения 27.12.2016)
5. Горкин А. Последние дебаты – URL: <http://obozrevatel.com/abroad/09271-poslednie-debatyi.htm>. (Дата обращения 27.12.2016)
6. Она или оно. Начинается схватка за Белый дом двух сильнейших кандидатов – Хиллари Клинтон и Дональда Трампа – URL: <http://nv.ua/publications/ona-ili-ono-nachinaetsja-shvatka-za-belyj-dom-dvuh-silnejshih-kandidatov-hillari-klinton-i-donalda-trampa-131095.html> (Дата обращения 27.12.2016)
7. Трамп заявил, что в разі перемоги на виборах у нього будуть хороші відносини президентом РФ Володимиром Путіним – URL: <http://www.5.ua/svit/tramp-v-razi-peremohy-spodivaietsia-maty-dobri-stosunky-z-putinyum-113296.html> (Дата обращения 27.12.2016)
8. Якою буде політика «президента» Гіллари Клінтон щодо України? – URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/27787829.html> (Дата обращения 27.12.2016)
9. Трамп заявил, что комплименты Путина ему не помогут – URL: <http://strana.ua/news/13596-tramp-vnezapno-opolchilsya-na-putina-nesmotrya-na-komplimenty.html> (Дата обращения 27.12.2016)
10. Экс-министр финансов США предсказал рецессию – URL: http://world.lb.ua/news/2016/06/06/337037_eksministr_finansov_ssha_predskazal.html (Дата обращения 27.12.2016)

REFERENCES:

1. Rogov S. Trudnaya pobeda Obamy: dve Ameriki [Hard the Obama victory: two Americas] – URL: http://www.ng.ru/world/2012-11-09/3_kartblansh.html (Accessed 27.12.2016)
2. V 2012 godu defitsit byudzheta SShA sostavil 1,1 trilliona dollarov [In 2012 the US budget deficit totaled \$ 1.1 trillion] – URL: <http://www.creditdeposit.com.ua/topnovosti/Defitsit-byudzheta-SSHA-chetvertii-god-podryad-previoushaet-trillion-dollarov>. (Accessed 27.12.2016)
3. Chizhevskiy V. Obama vs Romni: kto pobedit i kak izmenitsya Amerika? [Obama vs Romney: who will win and how it will change America?] – URL: <http://finam.info/news/obama-vs-romni-kto-pobedit-i-kak-izmenitsya-amerika>. (Accessed 27.12.2016)
4. Ratnikov A. Vybery v SShA: respublikanskaya al'ternativa [Elections: the Republican alternative] – URL: <http://top.rbc.ru/politics/16/10/2012/674459.shtml>. (Accessed 27.12.2016)
5. Gorkin A. Poslednie debaty [Last debate] – URL: <http://obozrevatel.com/abroad/09271-poslednie-debatyi.htm>. (Accessed 27.12.2016)
6. Ona ili ono. Nachinaetsya skhvatka za Belyy dom dvukh sil'neyshikh kandidatov – Khillari Klinton i Donal'da Trampa [She or it. It starts with a fight for the White house two strongest candidates – Hillary Clinton and Donald Trump] – URL: <http://nv.ua/publications/ona-ili-ono-nachinaetsja-shvatka-za-belyj-dom-dvuh-silnejshih-kandidatov-hillari-klinton-i-donalda-trampa-131095.html> (Accessed 27.12.2016)
7. Tramp zaiavyv, shcho v razi peremohy na vyborakh u noho budut khoroshi vidnosyny prezydentom RF Volodymyrom Putinyum [Trump said that if he wins the election he will have a good relationship with Russian President Vladimir Putin] – URL: <http://www.5.ua/svit/tramp-v-razi-peremohy-spodivaietsia-maty-dobri-stosunky-z-putinyum-113296.html> (Accessed 27.12.2016)
8. Yakoiu bude polityka «prezydenta» Hillari Klinton shchodo Ukrainy? [What will be the policy of President Hillary Clinton on Ukraine?] – URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/27787829.html> (Accessed 27.12.2016)
9. Tramp zayavil, chto komplimenty Putina emu ne pomogut [Traump said that compliments Putin he will not help] – URL: <http://strana.ua/news/13596-tramp-vnezapno-opolchilsya-na-putina-nesmotrya-na-komplimenty.html> (Accessed 27.12.2016)
10. Eks-ministr finansov SShA predskazal retsessiyu [Ex-Treasury Secretary predicted the recession] – URL: http://world.lb.ua/news/2016/06/06/337037_eksministr_finansov_ssha_predskazal.html (Accessed 27.12.2016)

Арабаджи Ю. И., старший преподаватель кафедры социологии, психологии и гуманитарных дисциплин, Криворожский факультет ГВУЗ «Запорожский национальный университет» (Кривой Рог, Украина), E-mail: amati_yuriy@i.ua

Президентские избирательные кампании в США 2012 и 2016 года: попытка сравнительного анализа.

Аннотация. В статье исследуются предвыборные программы кандидатов на пост

президента США, их стратегические планы относительно внутривнутриполитической и внешнеполитической деятельности. Рассматривается влияние политических процессов в США на украинскую политическую жизнь в условиях российско-украинского кризиса.

Ключевые слова: США, президент, выборы, предвыборная программа, Украина, Россия, политика, перспективы.

Arabadzhi Y., senior lecturer of department of sociology, psychology and social and humanities, Zaporizhzhya National University, faculty of ZNU in Kryvyi Rih (Kryvyi Rih, Ukraine), E-mail: amati_yuriy@i.ua

The presidential election campaign in the US in 2012 and 2016: an attempt of comparative analysis.

Abstract. The article deals with election programs of the candidates for the presidency of the United States, their strategic plans for domestic and foreign operations. The influence political processes in the US in Ukrainian political life in conditions of the Russian-Ukrainian crisis.

US citizens must make a choice between two fundamentally different visions of America's role in the world: the continuation of its leadership in the world of Hillary Clinton, or return to a policy of isolation with Donald Trump.

Keywords: USA, president, election, election program, Ukraine, Russia, policy, perspective.

УДК 323.225

Груєва О. В.,

аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна), pnp_u_politolog2010@mail.ru

ІНСТАЛЯЦІЯ ЯК НОВІТНЯ ФОРМА ПОЛІТИЧНОГО АКЦІОНІЗМУ

Анотація. Основна увага приділяється вивченню політичних інсталяцій як різновиду арт-інсталяцій. Вивчено вплив художніх акціоністських форм на громадськість. Аналізуються політичні інсталяції, створені в останні роки. Інсталяції представлені як вид політичної «зброї», «м'яка сила» протестної активності.

Ключові слова: політична інсталяція, політичний акціонізм, постмодерн.

У сучасному політичному процесі у добу постмодерну відбувається стрімка модифікація форм вираження політичних ідей. Вони дедалі частіше доповнюються сучасними художніми практиками, які об'єднані назвою «політичний акціонізм». Серед практик політичного акціонізму – перформанси, гепенінги, стріт-арт, флеш-моб та ін. Вони є радикальним «вторгненням» мистецтва у реальність, у т. ч. й політичну.

Однією з найвиразніших акціоністських практик ми вважаємо інсталяцію (англ. *to install* – встановлювати, розміщувати, монтувати). Інсталяція – це «просторова композиція, побудована чи зібрана (змонтована) з найрізноманітніших матеріалів і форм як створених художником, так і взятих у готовому вигляді (предметів домашнього побуту, промислових приладів чи конструкцій, одягу, іграшок, природних об'єктів, фрагментів текстової і візуальної інформації тощо)» [12, с. 228]. Вступаючи в неординарні комбінації, представлені в інсталяції речі звільняються від своєї утилітарності і набувають символічної функції: «зміна контекстів створює смислові трансформації, гру значень» [4]. Незважаючи на уже підмічені практикою особливості політичної інсталяції, вона не була об'єктом політологічного аналізу. Перші кроки у її концептуалізації зробили Н. Мусієнко, К. Станіславська, Н. Хома, але цілісного аналізу політичної проведено у вітчизняній науці не було.

Політична інсталяція – «форма сучасного мистецтва, просторова композиція, яка спрямована на зміну сприйняття людиною політичного простору. Політична інсталяція є постановочною мізансценою, яка створюється тимчасово у форматі малюнків, предметів, звуку та под.» [14, с. 151–152]. Мистецтвознавець

О. Островська-Люта називає політичні інсталяції «політичними технологіями естетичного жесту» [11]. Українська політолог Н. Хома вказує, що, «на відміну від традиційної художньої інсталяції, політична інсталяція практично не виставляється у музеях, а на відкритому публічному просторі» [15, с. 303].

Метою інсталяцій є створення особливого художньо-смыслового контексту, до якого її оглядач втягується не лише як глядач, а й як учасник, співтворець видовишно-ігрового комунікаційного поля. Сучасну інсталяцію в усій різноманітності її видів можна визнати мистецько-видовишною формою, з одного боку, і політичною маніфестацією – з іншого. Найкращі політичні інсталяції завжди виглядають як спроба створення іншої, відмінної від повсякденної політичної реальності.

Політична інсталяція – прояв опозиційності її творця, його своєрідний протест проти дійсності, вияв ним у візуалізованій художній формі власної громадянської позиції. Зауважимо, що у ролі митця саме політичній інсталяції, яка акцентує на донесенні політичного змісту, а не спрямована на високохудожність форми, виступають не лише митці, а зазвичай небайдужа громадськість, яку надихає на самовираження якась гостра проблема (порушення прав людини, збройні дії, брудні виборчі «ігри» і под.).

Аналізуючи політичні інсталяції, одразу можемо виокремити щонайменше три групи конструкцій: 1) створені немистецьким протестним суспільством, колективною творчістю учасників подій (наприклад, під час революцій); вони не вирізняються художніми техніками, але несуть колосальну протестну енергетику; 2) створені митцями-професіоналами під час певних подій як їх громадянська реакція; 3) ті, які стали відгомонам постфактум митців на події, тобто своєрідне художнє переосмислення буремних подій та їх інтерпретація через світобачення митця. Перші дві групи інсталяції, так би мовити «вулична народна творчість», своїм експозиційним майданчиком зазвичай мають відкритий простір, натомість третя – може мати як вуличний, так і формат виставкових залів.

Найчастіше політична інсталяція є миттєвою реакцією на резонансну подію. Наприклад, 15 грудня 2016 року під посольством Російської Федерації у Києві було проведено акцію-інсталяцію «Злочин Путіна у Сирії». Під час неї люди клеїли на паркан відомства світлини зі зображеннями зруйнованого міста Алеппо та жертв бомбардувань. Інсталяція представлена як викладені на білому полотні уламки дитячих іграшок, облитих червоною фарбою (іграшки – в пам'ять про загиблих дітей, які не встигли ними награтися). Так у українці нагадували про дітей Сирії, загиблих від російських авіаударів [3].

Розглянемо кілька прикладів революційних інсталяцій на прикладі вітчизняних і зарубіжних акцій протесту.

Під час Помаранчевої революції інсталяції мали поодинокий характер, практично не надаючи матеріалу для аналізу. Основна їх кількість на тему революції-2004 була створена не на Майдані, а вже після нього. Наприклад, у 2006 році у залах Інституту сучасного українського мистецтва (Чикаго) були демонстровані інсталяції представників групи «Революційно-Експериментальний Простір» («РЕ.П»), зокрема: інсталяція «Натовп» (О. Семенов) – поспішно скручені ізоляційною стрічкою брудні матраци з Майдану, метафора народного стовпотворіння; 2) абстрактна інсталяція «Перемога» (А. Білозеров) як певний натяк на умовність перемоги, коли через рік після революції, довіра до руху прихильників Президента розділилася на «ТАК!» і вже «НЕ ТАК!» [16].

Натомість велику кількість інсталяцій було створено у дні Революції Гідності. Євромайдан був наповнений інсталяціями; художник О. Курмаз навіть назвав сам Майдан «тотальною інсталяцією». Головним символом і центральною інсталяцією Майдану стала Євроялінка («Йолка») – вкрита різноманітними плакатами величезна конструкція для новорічної ялинки. Плакати на ній мінялись і доповню-

валися залежності від ситуації. У серпні 2014 року знамениту Євроаялинку було передано до Музею Майдану, який провів опис і атрибуцію кожного з елементів цієї унікальної інсталяції [9, с. 159–160].

Окрім ялинкового каркасу інсталяціями, фактично, були і барикади Майдану – вони створювали його особливий контекст. Барикади-інсталяції швидко еволюціонували від невеликих символічних загороджень, які дійсно мали вигляд арт-інсталяцій, до серйозних укріплень, часто створених із льоду та снігу. Так, на розі вулиць Інститутської та Хрещатика, неподалік від барикади «Львівська брама» протестувальники складали дощечки з назвами різних міст і сіл, районів столиці. В результаті дуже швидко з'явилась постійно зростаюча конструкція, що увиразнила єдність України. Н. Мусієнко назвала «географічною інсталяцією» [9, с. 160]. Були деякі дощечки за назвами закордонних міст, але в основному ця інсталяція була захоплюючою мандрівкою Україною.

Жива творчість громади у Новорічну ніч-2014 найвиразніше проявилася у політичній інсталяції «Клітка», яка імітувала громадський суд над В. Януковичем, у якій кожен міг надягнути мантію та винести вирок. Конструкцію розмістили на розі вулиць Хрещатик і Б. Хмельницького. У клітці розташовувалась лялька, що зображала В. Януковича, а поруч із нею стояв стіл із трьома стільцями для суддів. На клітці англійською було написано «Янукович – убивця». Всі охочі могли сісти на ці стільці і в якості суддів винести свій вирок обвинуваченому в клітці. Також на Європейській площі була зроблена інсталяція у формі груші для биття з портретом колишнього очільника країни [9, с. 160].

Митець Є. Коноп'є свою інсталяцію «Мішені» (корпуси людей-мішеней, візуалізованих як преса, медики чи громадяни-патріоти) на майданівських барикадах називає «провокаційною». Журналісти та медики, перебуваючи в зоні ведення вуличних боїв, одягають помаранчеві, червоні жилети – цим вони сигналізують про свою присутність і показують, що є нейтральною стороною. Причиною появи такої інсталяції було те, що у неспокійні миті становлення України, люди, позначені написом «преса» або хрестом на яскравій жилетці, ставали легкими мішенями. Митець задавав питання: хто ці люди, які цілять по беззбройних і беззахисних? що означає постріл у журналіста? за що бити лікаря чи медика-волонтера? чому звичайна людина з українською символікою на одязі стає мішенню для міліції та «тітушок»? Інсталяція була встановлена поблизу барикади, що на розі вулиць Грушевського та Хрещатик, протрималася добу, а через тиждень відновлена на розі Хрещатика і вулиці Інститутської. Потім інсталяцію було переміщено до «Мистецького барбакану». Автор Є. Коноп'є так описує створення інсталяції: «Її я створив після появи перших жертв – після січневих подій, коли почали стріляти не лише в людей, які мали певну «зброю» (фактично каміння, «коктейлі Молотова» і палиці є зброєю, що б там не казали), а й у беззбройних, у людей, які ходили з жовто-синіми стрічками, які були позначені як преса, волонтери-медики (представники преси тоді ходили у помаранчевих жилетах з написом «Преса», а медики – у червоних з білими хрестами). Це враження у мене трансформувалось у таку картинку: спецназівці-стрілки, умовно кажучи, на тренуванні на полігоні стріляють по мішенях, на які начеплені такі жилетки. Це я так собі уявив. Я просто був вражений тим, як силовики легко стріляли у людей. І трьох персонажів – людину зі стрічкою, журналіста і медика – я уявив у вигляді мішеней на полігоні, де тренувалися оці загоны стрілецькі» [8, с. 124].

Для виготовлення інсталяцій використовують найнесподіваніші матеріали, фактично будь-який матеріал може слугувати для монтажу інсталяції. Покажемо це на двох прикладах – бруківці та сірниках:

– як відомо, у дні Революції Гідності бруківка була одним зі засобів не лише боротьби, але й спілкування на Майдані. Митці з Луцька (І. Кус, К. Арутюнян) використали її у інсталяції «Прохання дотримуватись тиші» [5], представлений

у березні 2014 року. У концепції роботи використано дві фрази – «мовчання спричиняє насильство» та «насильство спричиняє мовчання», які пов'язані між собою зворотнім зв'язком. Бруківкою було викладено текст азбукою Морзе. За певних обставин, коли людина опиняється на площі, викладеній бруківкою, вона стоїть на азбуці Морзе, яка доносить певну інформацію – бруківка теж може говорити;

– сірники використовуються для вогняних інсталяцій. Лівансько-французький художник А. Шеррі використав цей матеріал у інсталяції «Le Pyromane», присвяченій політичному протесту у формі самоспалення [18]. Поштовхом до створення інсталяції був акт самоспалення тунізійця М. Буазізі, радикальний протестний учинок котрого став однією з причин революції в Тунісі, а згодом – і усієї Арабської Весни. Вогняна інсталяція «Le Pyromane» від А. Шеррі представляла собою надпис французькою «Я – не піроман'як!» із кількох сотень сірників. Процес демонстрації інсталяції полягав у підпаленні сірників, котрі згоріли за кілька хвилин (як і М. Буазізі, якого вважають символом опору в арабському світі).

Інсталяції, особливо революційні, створюються з особливою бунтарською пристрасністю. Наприклад, 75-денна гонконгська «Парасолькова Революція» («The Umbrella Revolution») 2014 року була суцільною інсталяцією з різнокольорових яскравих парасольок, які мали насамперед не політичний чи мистецький контекст, а захищали демонстрантів від перцевого аерозолі та сльозогінного газу. Велика демократична парасоля в три метри заввишки упродовж місяця стояла біля входу до Дому уряду. Інсталяція «Яйця та висока стіна» («Little something») [13] із яєць увиразнювала силу гонконгських протестувальників: 50 яєць укладені у «трикутник Паскаля» стояли на одній стороні підвищення, а навпроти – дві цегляні «стіни», які блокують рух яєць. «Яйця» – це гонконгці, які вимагають справжнього виборчого права, а їм протистоять дві «стіни», тобто уряд і китайський режим. Кожне «яйце» (прихильник демократії) поодиноці є уразливе та тендітне, але разом вони можуть подолати «високу стіну» пекінського небажання провести демократичні та конституційно гарантовані реформи.

Виявляючи свій протест проти асоціальних явищ автори інсталяцій не надто переймаються етичністю лексики та зображення при виборі назв своїх інсталяційних політичних маніфестів, часто вдаються до надмірного натуралізму. Наприклад, триметрова арт-інсталяція «Корупційна дупа» (автор – В. Гонтар) [2], виставлена активістами «Центру протидії корупції» біля будівлі українського парламенту 14 жовтня 2014 року, в день розгляду антикорупційних законопроектів. Мабуть, так втілюється властиве для постмодерну використання потенціалу тілесності, нове прочитання тіла як символу. Політичні інсталяції є типово постмодерною акцією, а саме постмодерн «радикально переосмислює тілесність в напрямі семіотизації» [7, с. 70].

Політичні інсталяції є формою збереження, підтримки колективної пам'яті, яка спрямована на реконструкцію минулого у сучасному, наприклад:

– інсталяція «Мінімальний монумент», створена з 5 тис. льодових фігурок людей, була встановлена 2 серпня 2014 року на сходинах площі Чемберлена у Бірмінгемі у пам'ять про жертви Першої світової війни [19]. Фігури сидячих людей майже однакові: відсторонений і сумний характер пози, злегка сутулі спини, опущені плечі та голова. Символіка льоду як матеріалу виготовлення інсталяції, пов'язана з крихкістю та недовговічністю, переходом із одного стану в інший. Ще один символізм убачається в тому, що лід був присутній у культурній атрибутиці Пекла у Данте (крижане озеро Коцит). Інсталяція не статична: льодові фігури на літньому сонці швидко танули, деформувалися, падали і, перетворюючись на воду, зовсім зникали [10, с. 59]. Втрата, крихкість людського життя, фізичне зникнення величезної кількості людей, що стали жертвами Першої світової – такий значеннєвий сенс цього візуального образу. Інсталяція апелювала до пам'яті про

жертви Першої світової війни;

– біля лондонського Тауера була виставлена ще одна відома інсталяція – «Кров залила землі та моря» («Blood Swept Lands and Seas of Red» – перший рядок вірша безіменного солдата). Інсталяцію утворено з 888 246 керамічних червоних маків, за кількістю британських солдатів і офіцерів, а також вихідців із домініонів і колоній, усіх комбатантів, які загинули або померли у 1914–1921 роках [20]. За задумом авторів (П. Каммінс, Т. Пайпер), кожна квітка символізував смерть однієї людини. Червоні маки, «виливаючись» з вікна вежі Тауера та заповнюючи рів навколо, створювали вражаюче видовище гігантського кривавого потоку. Остання, 888 246-а за рахунком квітка, була викладена 11 листопада 2014 року – у такий день 1918 року було підписано Комп'єнське перемир'я, яке завершило бої Першої світової війни. Дослідження цієї інсталяції дозволяє вбачати у ній звернення до феномена «ціни війни» [10, с. 60]; саме у його розкритті полягає значеннєвий сенс цього візуального об'єкта, який відображає масштаби історичної катастрофи;

– у день пам'яті жертв Голокосту (27 січня 2016 року) в Одесі біля єврейського центру «Beit Grand» розмістили інсталяцію-нагадування про Голокост [1]. Як матеріал використано біле взуття та червоні нитки, схематичне зображення фашистських концтаборів для євреїв, аудіозаписи з концтаборів. За задумом автора (О. Шкурат), арт-об'єкт покликаний передати трагізм кожного ув'язненого в концтаборах. Червоні нитки, що зв'язують зірку Давида та взуття, пофарбоване в білий колір, покликані були показати, що потенціал побачити своїх нащадків був у кожного загиблого, але люди, утримувані в таборах втратили можливість продовжити свій рід.

Одним із актуальних напрямків політики пам'яті в Україні є декомунізація, тема якої породжує різноманітні творчі реакції-інсталяції. Наприклад:

– у липні 2016 року на місці колишнього пам'ятника Леніну в Києві була розміщена тимчасова інсталяція мексиканської мисткині С. Гутьєррес «Населяючи тіні» [6]. Інсталяція пропонувала бажаючим піднятися сходами на постамент пам'ятника Леніну. Щоб розмірковувати про минуле, потрібно «оселитися» в його тінях, самим стати новими рухливими скульптурами і таким чином відкрити новий горизонт. Інсталяція підіймає проблеми ідентичності, нав'язаної пам'яті та поразки політичної системи;

– у листопаді 2016 року в Києві на цьому ж місці була представлена інсталяція іранського митця М. Бакші «Безкінечне святкування» [17]. У центрі композиції три постаті: Ленін червоного кольору, поп-співачка Мадонна – жовтого й зеленого – Діва Марія. Кольори світлофору – напрями руху в майбутнє: червоний – заборонено, інші два – можливі вектори розвитку суспільства. Інсталяція мала на меті започаткувати суспільний діалог щодо майбутнього пам'ятників, які демонтуються відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015). В основі інсталяції лежить алюзія на світлофор, де червоний – це образ Леніна та небажаність повернення в минуле, жовтий символізує співачку Мадонну, яка символізує цінності капіталістичного суспільства, а зелений – Діва Марія як втілення духовності.

Вивчення сучасних політичних інсталяцій засвідчує, що у цій мистецькій формі якнайкраще втілюються характеристики постмодернізму, які передбачають злиття мистецтва та життя; сучасне мистецтво активно включило в свою сферу освоєння політичного. Політична дія у постмодерній реальності фрагментарна, провокативна, в її основі – гра, а політична інсталяція є формою вираження цієї гри. Постмодерне мистецтво дедалі виразніше виступає інструментом політичної соціалізації, утверджує політичне в силу об'єктивного обґрунтування тих чи ін. знань, норм, правил, ідей. Сучасна політика поступово витісняється набором політичних інсталяцій, постановочних мізансцен, грань між мистецт-

вом і дійсністю стирається. Художня діяльність і практики в контексті сучасного мистецтва виявилися генератором багатьох політичних постмодерністських ідей, стали формою кодування, трансляції та маніфестації цих ідей. Гра є активною частиною повсякденного життя; політика дедалі інтенсивніше розширює видовищну практику. Межа між ігровими формами політики і звичайним життям досить умовна. Сьогодні чимало реальних подій театралізується, бодай для того, щоб вони могли потрапити в новини, у т.ч. й у формі політичних інсталяцій. Як форма політичного акціонізму, політична інсталяція міцно укорінюється як форма соціального протесту в Україні художніми засобами.

За допомогою інсталяції формуються візуальні та вербальні орієнтири для досягнення політичної мети, транлюються ідеї, вимоги протестувальників. Сучасна інсталяція є своєрідним видом політичної «зброї», «м'якою силою» протестної активності. Вона – беззахисна перед репресивними режимами, які противлячись змінам, ламають такі крихкі та беззахисні конструкції, якими їх автори артикулювали політичні інтереси протестувальників. У вуличному мистецтві завжди є ризик недовготривалості «життя» інсталяції. У цьому проявляється сила та водночас слабкість інсталяції як виразника політичних ідей, технології привернення уваги до важливої суспільно-політичної теми.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. В Одесі в день пам'яті Голокосту відкрили інсталяцію з десятків білих черевиків – URL: http://dt.ua/UKRAINE/v-odesi-v-den-pam-yati-golokostu-vidkrili-instalyaciyu-z-desyatkiv-bilih-cherevikiv-197968_.html (Дата звернення 27.12.2016)
2. Ганкевич Р. Під Верховною Радою виставлять 3-метрову «Корупційну дупу». – URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?pid_verhovnoyu_radoyu_vistavlyat_3metrovu_korupsiynu_dupu&objectId=1325978 (Дата звернення 27.12.2016)
3. «Злочини Путіна в Сирії»: під посольством РФ у Києві активісти створили моторошну інсталяцію. – URL: <http://www.5.ua/suspilstvo/instaliatsiia-z-ulamkiv-lialokta-shtuchoi-krovi-pid-posolstvom-rf-aktyvisty-vlashtuvaly-aktsiiu-zlochyny-putina-v-syrii-133771.html> (Дата звернення 27.12.2016)
4. Інсталяція // Медианциклопедия ИЗО. – URL: <http://visaginat.nm.ru/POST/instal.htm> (Дата звернення 27.12.2016)
5. Інсталяція в Луцьку: бруківка «перекочувала» з Майдану до митців. – URL: <http://www.volynpost.com/news/29052-instaliaciia-u-lucku-brukivka-perekochuvala-z-majdanu-domytziv-foto> (Дата звернення 27.12.2016)
6. Інсталяція Синтії Гутьєррес на місці пам'ятника Леніну. – URL: <http://izolyatsia.org.ua/project/social-contract/inhabiting-shadows-post-release/> (Дата звернення 27.12.2016)
7. Луценко А. В. Філософія постмодернізму як стратегія досягнення тілесності // Науковий вісник НУБіП України, Сер.: «Гуманітарні студії», 2014, № 203, С. 68–75.
8. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко; Укр. ін-т нац. пам'яті. – Вип. 2. – К.: К.І.С., 2016. – 304 с.
9. Мусієнко Н. Мистецтво Майдану: Дослідження з соціокультурної антропології // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія, 2014, Вип. 10, С. 155–192.
10. Оболонкова М. А. Сто лет спустя: визуальные репрезентации культурной памяти о Первой мировой войне в коммеморативных практиках Великобритании // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – Сер.: «Гуманитарные и общественные науки», 2016, № 1, С. 58–64.
11. Островська-Люта О. Політичні технології естетичного жесту. – URL: <https://krytyka.com.ua/articles/politychni-tekhnohiiyi-estetychnoho-zhestu> (Дата звернення 27.12.2016)
12. Станіславська К. І. Інсталяція як візуально-видовищна форма сучасного образотворчого мистецтва // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. – Вип. XXIV. – К.: Міленіум, 2010. – С. 228–236.
13. Стена из яиц олицетворяет силу единства протестующих Гонконга. – URL: <http://www.epochtimes.ru/stena-iz-yaitsetvoryaet-silu-edinstva-protestuyushhih-gonkong-98951044/> (Дата звернення 27.12.2016)
14. Хома Н. Інсталяція політична // Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за

заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : Новий Світ-2000, 2015. – 492 с.

15. Хома Н. Інсталяція політична // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. – Харків : Право, 2015. – 816 с.

16. Шапіро О. Помаранчева революція на експорт // День, 2006, 23 лют.

17. Як інсталяція об'єднала Леніна, Мадонну та Діву Марію в Центрі Києва. – URL: <http://lwin.club/2016/11/08/yak-instalyatsiya-obyednala-lenina-madonnu-ta-divu-mariyu-v-tsentr-kyieva/> (Дата звернення 27.12.2016)

18. Le Ryugomane – огненная инсталляция от Али Шерри. – URL: www.kulturologia.ru/blogs/200712/16853/ (Дата обращения 27.12.2016)

19. Lloyd M. Watch: 5,000 ice sculptures placed on city steps in moving World War 1 commemoration. – URL: <http://www.birminghammail.co.uk/news/midlandsnews/minimum-monument-ww1-ice-exhibition-7553505> (Accessed 27.12.2016)

20. Tower of London Remembers. – URL: <http://www.hrp.org.uk/tower-of-london/history-and-stories/tower-of-london-remembers/> (Accessed 27.12.2016)

REFERENCES:

1. V Odesi v den pamiaty Holokostu vidkryly instaliatsiiu z desiatkiv bilykh cherevykiv [In Odessa on the day of remembrance of the Holocaust presented an installation of dozens of white shoes] – URL: http://dt.ua/UKRAINE/v-odesi-v-den-pam-yati-golokostu-vidkrili-instalyaciyu-z-desyatktiv-bilikh-cherevikiv-197968_.html (Accessed 27.12.2016)

2. Hankevych R. Pid Verkhovnoiu Radoiu vystavliat 3-metrovu «Koruptsiinu dupu» [Under the Verkhovna Rada will exhibit a 3-meter «Corrupt ass.».]. – URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?pid_verhovnoyu_radoyu_vistavlyat_3metrovu_koruptsiynu_dupu&objectId=1325978 (Accessed 27.12.2016)

3. «Zlochyny Putina v Syrii»: pid posolstvom RF u Kyievi aktyvisty stvoryly motoroshnu instaliatsiiu [«Putin's crimes in Syria»: under the Russian Embassy in Kiev, the activists created a terrible installation]. – URL: <http://www.5.ua/suspilstvo/instaliatsiia-z-ulamkiv-lialok-ta-shtuchoi-krovi-pid-posolstvom-rf-aktyvisty-vlashtuvaly-aktsiiu-zlochyny-putina-v-syrii-133771.html> (Accessed 27.12.2016)

4. Instalyatsiya [Installation] // Mediaentsiklopediya IZO. – URL: <http://visaginat.nm.ru/POST/instal.htm> (Accessed 27.12.2016)

5. Instaliatsiia v Lutsku: brukivka «perekochuvala» z Maidanu do myttsiv [Installation in luck: the pavement «migrated» from the Maidan to the artists]. – URL: www.volynpost.com/news/29052-instaliaciia-u-lucku-brukivka-perekochuvala-z-majdanu-do-mytziv-foto (Accessed 27.12.2016)

6. Instaliatsiia Syntii Gutierres na misti pamiatnyka Leninu [Installing Cynthia Utr on the site of the monument to Lenin]. – URL: <http://izolyatsia.org.ua/project/social-contract/inhabiting-shadows-post-release/> (Accessed 27.12.2016)

7. Lutsenko A. V. Filosofiia postmodernizmu yak stratehiia osiahnennia tilesnosti [Philosophy of post-modernism as a strategy of cognition of corporeality] // Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy, Ser.: «Humanitarni studii», 2014, № 203, С. 68–75.

8. Maidan vid pershoi osoby. Mystetstvo na barykadakh [The Maidan from the first person. Art on the barricades] / uporiad. T. Kovtunovych, T. Pryvalko; Ukr. in-t nats. pamiaty. – Vyp. 2. – К. : K.I.S., 2016. – 304 s.

9. Musiienko N. Mystetstvo Maidanu: Doslidzhennia z sotsiokulturnoi antropologii [The art of independence: Studies in social and cultural anthropology] // MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia, 2014, Vyp. 10, S. 155–192.

10. Obolonkova M. A. Sto let spustya: vizual'nye reprezentatsii kul'turnoy pamyati o Pervoy mirovoy voyne v kommémorativnykh praktikakh Velikobritanii [One Hundred years later: visual representation of the cultural memory of the First world war commemorative practices in the UK] // Vestnik Baltiyskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. – Ser.: «Gumanitarnye i obshchestvennye nauki», 2016, № 1, S. 58–64.

11. Ostrovska-Liuta O. Politychni tekhnolohii estetychnoho zhestu [Political technologies of the aesthetic gesture]. – URL: <https://krytyka.com/ua/articles/politychni-tekhnolohiyi-estetychnoho-zhestu> (Accessed 27.12.2016)

12. Stanislavska K. I. Instaliatsiia yak vizualno-vydovyschna forma suchasnoho obrazotvorchoho mystetstva [Stanislavsky K. I. Installation as a visually spectacular form of modern art] // Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury : zb. nauk. prats.

– Vyp. KhKhIV. – K. : Milenium, 2010. – S. 228–236.

13. Stena iz yaits olitsetvoryaet silu edinstva protestuyushchikh Gonkonga [The wall of the egg represents the strength of unity of the protesters of Hong Kong]. – URL: www.epochtimes.ru/stena-iz-yaits-olitsetvoryaet-silu-edinstva-protestuyushchikh-gonkonga-98951044/ (Accessed 27.12.2016)

14. Khoma N. Instalitsiia politychna [Political Installing] // Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory) / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, H. V. Shypunov ta in.]; za zah. red. N. M. Khomy. – Lviv : Novyi Svit-2000, 2015. – 492 s.

15. Khoma N. Instalitsiia politychna [Political Installing] // Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk / uklad.: [L. M. Herasina V. L. Pohribna, I. O. Polishchuk ta in.]; za red. M. P. Trebina. – Kharkiv : Pravo, 2015. – 816 s.

16. Shapiro O. Pomarancheva revoliutsiia na eksport [Orange revolution for export] // Den, 2006, 23 liut.

17. Yak instalitsiia obiednala Lenina, Madonnu ta Divu Mariiu v Tsentri Kyieva [Installation is joined Lenin, Madonna and the virgin Mary in the Center of Kiev]. – URL: <http://lwin.club/2016/11/08/yak-instalyatsiya-obyednala-lenina-madonnu-ta-divu-mariyu-v-tsentri-kyieva/> (Accessed 27.12.2016)

18. Le Pyromane – ognennaya installyatsiya ot Ali Sherri [Le Pyromane – fire installation here Ali sherry]. – URL: <http://www.kulturologia.ru/blogs/200712/16853/> (Accessed 27.12.2016)

19. Lloyd M. Watch: 5,000 ice sculptures placed on city steps in moving World War 1 commemoration. – URL: <http://www.birminghammail.co.uk/news/midlandsnews/minimum-monument-ww1-ice-exhibition-7553505> (Accessed 27.12.2016)

20. Tower of London Remembers. – URL: <http://www.hrp.org.uk/tower-of-london/history-and-stories/tower-of-london-remembers/> (Accessed 27.12.2016)

Груева А. В., аспирант кафедры политических наук и права Государственного заведения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского (Одесса, Украина), E-mail: pnp_u_politolog2010@mail.ru

Инсталляция как новейшая форма политического акционизма.

Аннотация. Уделяется внимание изучению политических инсталляций как разновидности арт-инсталляций. Изучено влияние художественных акционистских форм на общественность. Анализируются политические инсталляции, созданные в последние годы. Инсталляции представлены как вид политического «оружия», «мягкая сила» протестной активности.

Ключевые слова: политическая инсталляция, политический акционизм, постмодернизм.

Hruieva O., postgraduate student of the Political Science and Law Department of State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky» (Odessa, Ukraine), E-mail: pnp_u_politolog2010@mail.ru

Installing as newest form of political actionism.

Abstract. The focus is on the study of political install a variety of art installations. The influence of art forms Actionism the public. Analyzes the political installations, created in recent years. Installation viewed as a kind of political “weapon”, “soft power” protest activity.

The study of modern political installations shows that this art form embodied the best characteristics of postmodernism, which involve merging art and politics. Contemporary art is actively involved in its development the political sphere. The political effect of postmodern fragmented reality, provocative in its core – the game, and the political form of expression is the installation of the game. Postmodern art more clearly an instrument of political socialization, asserting political ideas. As a form of political actionism, political install firmly rooted as a form of social protest in Ukraine artistic means.

With the installation generated visual and verbal guidance to achieve political goals, broadcast ideas, requirements protesters. The current installation is a unique kind of political “weapon” protest activity. It is vulnerable to repressive regimes contrary change, break these fragile and vulnerable structures, which the authors articulate political interests protesters. In street art is always a risk nedovhochasnosti “life” installation. This is shown both strength and weakness installation as an expression of political ideas, technologies of drawing attention to important social and political issues.

Keywords: political installing, political actionism, postmodernism.

Квашин В. В.,

аспірант,

Київський університет туризму, економіки і права
(Київ, Україна), E-mail: kvas_v_v@i.ua

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Предметом дослідження статті було вивчення соціально-політичної складової інформатизації сучасного суспільства. Так, інформатизація сучасного суспільства розглядалася через призму соціально-політичної складової на рівні комунікативних процесів, що відбуваються на рівні суспільства та влади під час суспільно-політичних відносин в умовах появи таких понять як: індивідуалізоване суспільство, глобалізаційне суспільство, суспільство споживання, відкрите суспільство тощо. В рамках дослідження був підтверджений вплив інформатизації на питання комунікації, комунікативних процесів та розвитку суспільства, на соціально-політичну складову інформатизації і доступність широких верств населення до цих процесів. Крім того в рамках дослідження було встановлено вплив інформатизації (через масові комунікації, як нові (соціальні мережі, навігальні електронні ресурси, електронні ЗМІ), так і старі (друковані ЗМІ, телебачення, радіо)) на соціально-політичну складову в рамках суспільно-політичних відносин та владних відносин, враховуючи при цьому рівень власної свободи індивіда та «несвободи» на суспільному рівні в умовах сучасного розвитку суспільства.

Ключові слова: комунікації, комунікативні процеси, інформація, інформаційно-комунікаційні технології, інформатизація, інформаційне суспільство, інформаційні процеси, суспільно-політичні відносини.

Постановка проблеми. Завдяки сучасному розвитку суспільства, нерозривно пов'язаному із стрімким розвитком інформаційних технологій, комунікацій, послуг на базі телекомунікацій та доступної сучасної комп'ютерної техніки (ПЕОМ, ноутбуки, нетбуки, комунікатори, смартфони тощо) широкі верстви населення отримали можливість доступу до величезних масивів даних з одночасною можливістю оперувати такою інформацією (отримувати, передавати, зберігати). Так, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) настільки широко увійшли у повсякденне життя кожного окремого індивіда, що кардинально змінили його, навіть не зважаючи на форми правління, політичного устрою країни. Людина вже не може уявити себе без доступної можливості отримувати, обробляти та зберігати у цифрових форматах досить значні обсяги інформації, отримувати доступ до баз даних, а також отримувати великий обсяг послуг за допомогою сучасних інформаційних технологій. Тобто, суспільство досить впевнено входить у віртуальний простір. Але не все так просто, як може показатись на перший погляд. Інформатизація відбувається на різних швидкостях як на рівні окремих країн, так і на рівні суспільних сфер. У зв'язку з чим стає досить актуальним питання забезпечення такої швидкості проведення інформатизації, щоб суспільство ефективно входило в сучасний інформаційний простір за умови подальшого розвитку інформаційного суспільства. Однією із проблем є потреба створення умов для охоплення як усього населення (усіх верств), так і усієї території країни, якщо мова йде національні кордони. Інша проблема стосується готовності самого суспільства до глобального переходу на новий рівень розвитку – інформаційне суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що дослідженням соціально-економічних відносин, формацій та укладів займалося багато дослідників, серед яких можна виділити таких, як: З. Бауман, Е. Гідденс, В. Іноземцев, Н. Луман, Г. Почепцов, Л. Ситниченко тощо.

Враховуючи важливість і практичну цінність праць, варто зазначити, що питання

розвитку соціально-політичної складової, будучи **частиною загальної проблеми інформатизації сучасного суспільства**, вимагає подальших досліджень, в першу чергу, в частині взаємодії та впливу між владою та суспільством.

Мета статті. Одним із основних завдань дослідження є аналіз розвитку і впливу соціально-політичної складової на інформатизацію сучасного суспільства в умовах побудови інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних процесів, широке впровадження комп'ютерної техніки та технологій в усі сфери життя, а також поява та розповсюдження мережі Інтернет сприяли змінам і підходам до питань комунікації, комунікативних процесів у суспільстві та владі при зростаючій ролі інформації та знань. Це в свою чергу стало передвісником нового етапу розвитку суспільства. Підтвердження такого постулату можна знайти у багатьох філософів та мислителів сучасності. Так, Е. Гідденс відмічає, що «для опису нового гіпотетичного соціального порядку придумано чимало термінів: інформаційне суспільство, суспільство послуг, суспільство знань», а «відчуття виходу за межі колишніх форм індустріального розвитку спонукало багатьох дослідників вводити терміни з додаванням приставки «пост»», відзначаючи при цьому такі назви нового суспільства, як «постмодерністське» або «постдефіцитне» і, незважаючи на таку різноманітність щодо назв, наголошує на те, що «одна тема присутня незмінно – усвідомлення важливості для майбутнього суспільства інформації або знання», коли «на зміну нашого способу життя, заснованого на матеріальному виробництві, прив'язаному до машини і верстата, йде новий, основою виробничої системи якого є інформація» [2, с. 603]. Отже, подальший розвиток нового суспільного устрою сприяв появі відповідної термінологічної бази для визначення певних процесів. Одним із таких складних процесів, поява якого була спричинена новими умовами розвитку, є інформатизація. Так, в рамках Концепції Національної програми інформатизації (схваленої Законом України від 04.02.1998 № 75/98) надано таке визначення: «інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки» [5]. На наш погляд, вказане визначення дає досить повну картину того, чим займається інформатизація і які сфери суспільства стають задіяними поряд із інформаційними процесами та інформаційними ресурсами. Отже, ми бачимо, що у процеси інформатизації залучені усі сфери суспільства (економічна, соціальна, політична, духовна), усі складові елементи інформаційних процесів (отримання, передавання, оброблення, зберігання інформації). Але не це є головним у інформатизації. Основними, на наш погляд, є ті корінні зміни, що відбуваються в рамках розвитку та взаємодії усіх сфер суспільства за допомогою інформаційної інфраструктури (завдяки використанню інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки тощо), що є основною рухомою силою подальшого розвитку суспільства в цілому.

Основною тенденцією останніх десятиліть був розвиток інформатизації як на національному рівні (на рівні окремих держав), так і на глобальному рівні. Отже враховуючи зазначене визначення інформатизації, можна з упевненістю поставити на головні ролі комунікації та інформацію. Так, інформація на сучасному етапі суспільного розвитку отримала статус товару та стратегічного ресурсу. Водночас під впливом нових технологій відбуваються зміни інформаційних процесів (зберігання, передавання, оброблення та безпека інформації), які в свою чергу впливають та змінюють комунікації та комунікаційні процеси. Ось

як про це пише у своїй праці Л. Ситниченко відмічає, відзначаючи при цьому таке «комунікація – універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування», і тому «справжня комунікація існує для всіх без винятку», коли «жодна суспільна загальнозначуща справа неможлива поза її колективним – комунікативним, опосередкованим публічним обговоренням – визнанням, тобто поза легітимацією» тому «демократично організована спільнота мусить досягти єдності – консенсусу – через дискурс» де «дискурс є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди. Дискурс щодо норм і цінностей співіснування є найвищою інстанцією суспільного життя», а для того «щоб бути універсальною – загальнозначущою – комунікація має бути також аргументованою, раціонально обґрунтованою, самосвідомою» через це «одне з головних завдань філософії – дослідження універсальної прагматики, тобто аналіз глибинних умов можливості мовно-комунікативного спілкування, виявлення загальних норм, що складають підвалини комунікативних практик і виникають у мовленнєвих взаємодіях людей» [7, с. 4]. Інший автор Е. Гідденс зазначає, що «у будь-якій людській культурі, фундаментальне значення має комунікація; її основою є мова», тому «мова – це перша і найважливіша еволюційна універсальність», а вже за нею ідуть «релігія, родинні стосунки і технологія» і в кінцевому результаті «ці чотири універсали пов'язані з настільки важливими для людського суспільства аспектами, що без них неможливий ніякий процес соціальної еволюції» [2, с. 594]. При цьому як відзначає Л. Ситниченко, «людина завжди націлена на взаєморозуміння, взаємовідкритість щодо інших («комунікативної спільноти»), завжди «трансцендентально настановлена» на сприйняття всіх можливих контраргументів («контрфактичні судження»), на рівного собі відповідача або ж можливих (сьогодні, вчора, завтра) відповідачів.» [7, с. 5].

Тому, відштовхуючись від вищезазначеного, можна з упевненістю стверджувати, що інформатизація сучасного суспільства можлива за умови створення умов здійснення соціальної еволюції суспільства до такого рівня, коли воно буде сприймати широке входження інформатизації в усі сфери суспільного розвитку як щось буденне і звичне та вкрай потрібне. Тобто, суспільство повинно побачити, що інформатизація є вкрай потрібною та необхідною умовою для повсякденного життя кожного окремого індивіда. Тільки так можна кардинально підняти рівень інформатизації. Таке завдання потребує серйозного підходу та вагомій підтримки з боку влади, владної еліти, тобто держава повинна виступати головним замовником та виконавцем усіх заходів, пов'язаних із інформатизацією сучасного суспільства. Враховуючи вказане слід відзначити, що незважаючи на комплексність підходу все-таки виникає потреба розділити загальне питання розвитку інформатизації сучасного суспільства на окремі складові. Оскільки базовими напрямками інформатизації є побудова «електронного суспільства» та «електронного урядування». Тому зважаючи на це, пропонуємо взяти за основу нашого дослідження суспільно політичну складову інформатизації.

І так розпочнемо із такого усталеного на сьогодні поняття «електронне суспільство». Дійсно сучасний розвиток суспільства передбачає значний крен до так званого кібернетичного простору (кібернетичної реальності). Яскравим прикладом такого стану є соціальні мережі, потрапляючи у які людина фактично переходить у кібернетичну реальність. На сьогодні вчені вже встановили наявність відповідної залежності у людини. Іншим болючим недоліком сучасних технологій є постійне зменшення соціальності окремих індивідів, які живучі у суспільстві повністю переходять у кібернетичну реальність і перестають спілкуватися іншими існуючими засобами комунікації. Фактично стаючи повністю вільною від суспільних відносин як на родинному рівні, так і на рівні соціальних груп, людина водночас стає самотньою. Ось такий парадокс спостерігається. Тому основним завданням, в першу чергу, влади (органів влади) створити певні умови та рамки

переводу впливу кібернетичного простору (реальності) у певні позитивні рамки. Наприклад, розвиток повноцінного «електронного суспільства». Щоб людина могла отримати широкий перелік традиційних послуг вже на сучасному рівні. Так, автор Е. Гідденс, відзначаючи, що «все наше життя, крім лише самого раннього дитинства, проходить під впливом інформації, яку ми отримуємо з книг, газет, журналів, телепередач», а також «всі ми пройшли в своєму житті етап навчання в школі» отже «все це – друковане слово, електронні засоби комунікації в поєднанні з єдиною за формою освітою, отриманою в школах і коледжах, – стало основою нашого способу життя» [2, с. 393–394]. Отже, виходячи із цього, Е. Гідденс робить висновок, що сучасну освіту у школі, коледжі, вузі може з упевненістю відносити до засобів масової комунікації. У зв'язку з цим, широке використання ІКТ в освіті, запровадження сучасного комунікаційного та комп'ютерного обладнання та створення навчальних програм для дистанційної освіти сприяє розвитку електронної освіти так званої «е-освіти». Тут необхідно відзначити, що освіта виступає базисом не тільки освіти, а і фундаментом для всіх інших сфер життя людини. Наступною важливою сферою слід відзначити медицину, оскільки сучасний рівень її технічного забезпечення дає змогу розвивати телемедицину, що дає змогу залучати до лікування хворого (дистанційно) любі медичні заклади та різних фахівців. Крім того, наявність можливості доступу до значної кількості баз даних (хвороб, діагностики, методів лікування, ліків) значно підвищує ефективність лікування, що в кінцевому результаті зменшує показники смертності серед населення.

Але для повного та широкого впровадження повноцінної «е-освіти», «телемедицини» необхідно діяти за двома напрямками, а саме: розвивати технічну, технологічну складову та створювати умови для готовності населення сприймати «е-освіту», «телемедицину» не на рівні якоїсь «диковини», а важливого елементу соціальної еволюції та розвитку суспільства. Ось тут і можна виокремити вплив суспільної складової на інформатизацію сучасного суспільства.

Наступним новітнім явищем сучасності є соціальні сфери та перенесення засобів масової інформації в «кібернетичний» простір, тим самим утворивши певний симбіоз між соціальними мережами та ЗМІ. Таке явище стало масовим, коли про останні новини ми дізнаємося не через телебачення, радіо чи друковані видання, а через соціальні мережі. Завдяки такому ефекту і соціальні мережі можна з упевненістю відносити до масових комунікацій. Враховуючи всеосяжність цих мереж, свою увагу на них звернули владні і політичні структури для використання у своїх потребах. Ось тут ми підходимо до іншої складової частини інформатизації, такої як політична. А якщо ми говоримо політична, то маємо на увазі і владну та/або управлінські складові інформатизації, зібрані під «електронним урядуванням».

Аналогічно можна підходити і до такого поняття, як «електронне урядування». Це не означає, що замість традиційного уряду ми маємо певну обчислювальну машину, яка управляє всіма сферами суспільного життя та країною в цілому. З одного боку залучення нових технологій до управлінських процесів є трендом сучасності, а іншого – ми споглядаємо перенесення у кібернетичний простір значної кількості послуг, які надає держава громадянам. Крім того, використання сучасних комунікацій, комунікативних процесів та масових комунікацій відзначається підвищенням рівня впливу на суспільство, появою нових можливостей для створення нової «кібернетичної реальності», відмінної від тої, що є в реальності, а також нових можливостей щодо маніпуляцій суспільною думкою. Е. Гідденс зазначає, що «найважливішим типом впливів на зміни сучасного соціального життя є новітні віяння в політиці» коли «у сучасній політичній системі склалося зовсім інше становище, коли дії політичних лідерів та урядовців постійно позначаються на житті найширших мас», а «рішення політиків, як у внутрішніх, так і в зовнішніх справах, стимулюють і спрямовують зміни в соціальному житті

набагато сильніше, ніж раніше» і при цьому «уряди активно впливають на темпи економічного зростання, стимулюючи (а іноді і сповільнюючи) його» маючи високу частку втручання у виробництво, будучи «найбільшим роботодавцем» [2, с. 602]. Крім того, ведучи політичну боротьбу, політичні сили досить широко використовують масові комунікації, ІКТ та комп'ютерні технології. Також влада застосовує нові технології для формування потрібної для неї суспільної думки та побудови відповідної парадигми для подальшого розвитку суспільства, тим самим впливаючи навіть на моральну сферу суспільства. Ось тут можна побачити рівень політичної складової інформатизації сучасного суспільства.

Як відзначає Г. Почепцов, «сьогоднішній світ в сильному ступені сформований масовими комунікаціями», а тому «політична або економічна подія тільки тоді стає значущою, коли про неї розказано в засобах масових комунікацій» отже «чим більш значуща ця фігура або структура в реальному світі, тим більше місця вона повинна займати в потоках інформації» [4, с. 297]. Н. Луман відзначає, що «можливо, найбільш важливе нововведення теорії засобів комунікації порівняно із старими теоріями влади полягає тому, що вона розуміє феномен влади на основі відмінності між кодом і процесом комунікації і тому не схильна приписувати владу як деяку якість або здатність нікому з партнерів владних стосунків» і тому «влада «є» керованим кодом комунікації» [3, с. 8].

Беручи до уваги зазначене, можна відзначити, що сучасні ІКТ, комп'ютерні технології та сучасний рівень інформаційних процесів і масових комунікацій створюють передумови до появи так званого «інформаційного та/або цифрового» рабства (залежності), основною відзнакою якого є повний (тотальний) контроль над усім суспільством і кожним окремим індивідом. Ось на що в свою чергу звертає увагу Г. Почепцов в частині широкого використання масових комунікацій, а саме: «людина по-різному поводить себе, коли вона знаходиться одна і коли вона в масі», тобто «людина в масі стає більше схильною до дії, оскільки спостерігається нівеляція її почуттів» [4, с. 295], а отже, людина стає більше схильною до впливу на неї (її свідомість), знаходячись у місцях масового скупчення людей (мітинги, масові заходи тощо). Звідси і йде поняття – влада натовпу. Ось для чого потрібна площадка для масового охоплення якомога більшої кількості індивідів. Так, Г. Почепцов продовжує далі свої розміркування відзначає, що «мас-медіа не діють на окрему людину прямо, а йдуть крізь первинні групи сусідів, сім'ї, друзів, обговорення з якими остаточно змінює думку людини», що в свою чергу призводить до того, що «мас-медіа у міру свого розвитку витісняють дискусійні кухлі і бесіди, залишаючи людину наодинці з газетою або телебаченням» [4, с. 295]. На жаль, можна констатувати, що все частіше політики і влада широко використовують цей феномен у власних цілях, насаджуючи власні інтереси усьому суспільству. Сучасні фахівці, що досліджують інформаційний простір та інформаційні технології, звертають увагу на створення завдяки сучасним інформаційним та комп'ютерним технологіям глобального контролю над суспільством. Суть такого контролю полягає у використанні «непрямого» анкетування та опитування громадян (під час реєстрації на певні ресурси та різні розважальні програмні продукти, а також вивчаючи певні уподобання (фільми, програми, світогляд тощо), що дає можливість отримати повний моральний, соціальний та політичний портрет кожної конкретної особи, а це дає змогу впливати на обрану цільову аудиторію (реклама товарів, послуг та робіт), політичні уподобання. Так, В. Іноземцев у передмові до книги З. Баумана «Індивідуалізоване суспільство» відмічає, що «глобалізація підкреслює різке зниження, якщо не повну втрату, контролю індивідів над процесами і подіями, що впливають на їх долі» [1, с. 8]. У зв'язку з цим виникає ситуація, коли фізична (особиста) свобода індивідів перекривається створеною «несвободою» у вигляді тотального контролю, яку здійснюють інституції, що певним чином знаходять схвалення своїх дій з боку

влади, а за нею і політики. Коли під виглядом турботи про націю, суспільство, індивідів здійснюється певний утиск прав та свобод через тотальний контроль. Отже, «весь спектр підпроблем у контексті загальної проблеми свободи потребує переосмислення у зв'язку інноваційним вибухом у сучасній науці, породженням синергетичною парадигмою найсучаснішого наукового мислення, і стрімкими трансформаціями суспільства, що глобалізується» [6, с. 358]. Тобто, ми бачимо посилення впливу корпорацій, політичних партій, громадських об'єднань на суспільство та індивідів. У зв'язку з цим виникає «проблема подолання залежності від панування (у різних формах обмежень і тиску) певного класу чи групи над іншими людьми» [6, с. 266]. Завдяки чому можна споглядати певний дуалізм сучасного розвитку та впровадження інформатизації. Так, з одного боку сучасні ІКТ, комп'ютерні технології позитивним чином впливають на розвиток суспільства, привносячи позитив у повсякденне життя. Тому що новітні технології змінюють життя і дають такі можливості, які були недосяжними ще років десять назад, даючи поштовх для подальшого розвитку суспільства в цілому та і окремих соціальних груп і індивідів. А з іншого боку новітні технології можуть використовуватись для впливу на суспільство з боку влади та політики. Завдяки цьому можна відзначити поєднання суспільної і політичної складових розвитку інформатизації сучасного суспільства. Тому, необхідно так будувати суспільно-владні відносини щоб отримувати сталий розвиток суспільства в цілому, зважаючи на нові виклики, які постають на сучасному етапі побудови «інформаційного суспільства» роблячи при цьому наголос на різних видах комунікації таких як вербальна та візуальна комунікації, які в сучасних умовах розвитку суспільно-політичних відносин в рамках політичного впливу політики і влади на суспільство в цілому та окремих його індивідів. Ось, що відмічає Г. Почепцов: «візуальна комунікація породжує тексти, які краще сприймаються і краще запам'ятовуються, тому паблік рилейшнз і звертає на них особливу увагу» [4, с. 307], а «вербальна комунікація носить головний характер у будь-якій галузі людської діяльності», коли «професійне володіння мовою стає важливою складовою успіху у безлічі професій» [4, с. 320], відмічаючи при цьому, що «є також закон селективного сприйняття: ми беремо з потоку новин тільки те, що відповідає нашій картині світу, відкидаючи те, що намагається її порушити» і «тим самим ми як би підтримуємо певний рівень психологічної комфортності» [4, с. 298]. Тобто, можна відзначати, що широке використання як вербальних, так і візуальних комунікацій на базі сучасних ІКТ, комп'ютерних технологій та масових комунікацій в рамках інформатизації сучасного суспільства, в першу чергу, залежить від суспільно-політичної складової. А тому, як зазначає Н. Луман, «теорія засобів комунікації в якості підстави теорії влади має ту перевагу, що відкриває можливість порівняння влади з комунікаційними засобами інших видів» і тому «така постановка питання слугує не тільки проясненню феномена влади, але одночасно і більш широкому компаративістському інтересу і обміну теоретичними підходами, існуючими в різних галузях комунікаційних засобів» [3, с. 1].

Завдяки комунікації та комунікативним процесам обумовлена важливість соціально-політичної складової інформатизації сучасного суспільства. Оскільки завдяки інформатизації соціальна та політична сфери суспільства отримали однакові як важелі впливу на окремі суспільні групи та індивідів так залежність від нових явищ, створених завдяки ІКТ, комп'ютерним технологіям, а саме: «кібернетичний» простір (реальність), в який увійшли також і суспільна і політична сфери життя, а також і самі суспільно-політичні відносини отримали певний «кібернетичний» характер.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи зазначене вище можна з упевненістю констатувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства соціально-політична складова займає значне місце у питанні

продовження здійснення інформатизації сучасного суспільства. В першу чергу, це пов'язано з тими комунікативними процесами, за якими розвивається суспільство та здійснюється влада. Окрім того поява певних тенденцій в частині розвитку суспільства (індивідуалізоване суспільство, глобалізаційне суспільство, суспільство споживання, відкрите суспільство) ставить свій відбиток як на темпах здійснення інформатизації, так і вимагає відповідного коригування під впливом соціально-політичних відносин в умовах нової реальності. Також важливим аспектом інформатизації необхідно відмітити вплив свободи та волі як на рівні окремого індивіда, так і на рівні суспільних груп на соціально-політичні відносини та питань влади і владних відносин. Отже, все це потребує врахування під час подальших заходів з побудови «інформаційного суспільства» та «електронного урядування», де інформатизація є головною рушійною силою всіх цих процесів, беручи до уваги рівень «кібернетичної» складової суспільно-політичних процесів і відносин. А враховуючи те, що процеси інформатизації здійснюються постійно і коригуються рівнем розвитку та готовністю суспільства, тому подальший розвиток суспільно-політичної складової інформатизації потребуватиме подальших досліджень, зумовлених розвитком суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
2. Гидденс Э. Социология // Едиториал УРСС, 1999. – 704 с.
3. Луман Н. Власть. Глава I. Власть как средство коммуникации – URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3618/3619>. (Дата обращения 27.12.2016)
4. Почепцов Г. Теория коммуникации – URL: www.myword.ru (Дата обращения 27.12.2016)
5. Про Концепцію Національної програми інформатизації : закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України від 17.07.1998 – 1998 р., № 27, стаття 182.
6. Свобода: сучасні виміри та альтернативи / В. В. Лях, В. С. Пазенок, К. Ю. Райда, Р. В. Лях, О. М. Соболь, Л. А. Ситниченко, С. О. Кошарний, Я. В. Любимий, В. К. Федорченко – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 486 с.
7. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів – Київ «Либідь», 1996 – 104 с.

REFERENCES:

1. Bauman Z. Individualizirovannoe obshchestvo [Individualized society.]. – М.: Logos, 2005. – 390 s.
2. Giddens E. Sotsiologiya [Sociology] // Editorial URSS, 1999. – 704 s.
3. Luman N. Vlast'. Glava I. Vlast' kak sredstvo kommunikatsii [Power. Chapter I. Power as a medium of communication] – URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3618/3619>. (Data obrashcheniya 27.12.2016)
4. Pocheptsov G. Teoriya kommunikatsii [Theory of communication] – URL: <http://www.myword.ru> (Data obrashcheniya 27.12.2016)
5. Pro Kontseptsiiu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii : zakon Ukrainy vid 04.02.1998 № 75/98-VR [On the concept of National Informatization program : law of Ukraine of 04.02.1998 № 75/98-VR] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.07.1998 – 1998 r., № 27, stattia 182.
6. Svoboda: suchasni vymiry ta alternatyvy [Freedom: modern measure and the alternatives] / V. V. Liakh, V. S. Pazenok, K. Yu. Raida, R. V. Liakh, O. M. Sobol, L. A. Sytnychenko, S. O. Kosharnyi, Ya. V. Liubyvyi, V. K. Fedorchenko – K.: Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 2004. – 486 s.
7. Sytnychenko L. Pershodzherela komunikatyvnoi filosofii. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv humanitarnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv [Primary Sources of communicative philosophy. Textbook for students of humanitarian specialties of higher educational institutions] – Kyiv «Lybid», 1996 – 104 s.

Квашин В. В., аспирант, Киевский университет туризма, экономики и права (Киев, Украина), E-mail: kvas_v_v@i.ua

Социально-политическая составляющая информатизации современного общества.

Аннотация. Предметом исследования статьи было изучение социально-политической составляющей информатизации современного общества. Так, информатизация современного общества рассматривалась через призму социально-политической составляющей на уровне коммуникативных процессов, происходящих на уровне общества и власти во время общественно-политических отношений в условиях появления таких понятий как: индивидуализированное общество, глобализационное общество, общество потребления, открытое общество и тому подобное. В рамках исследования было подтверждено влияние информатизации на вопрос коммуникации, коммуникативных процессов и развития общества, на социально-политическую составляющую информатизации и доступность широких слоев населения к этим процессам. Кроме того, в рамках исследования было установлено влияние информатизации (через массовые коммуникации, как новые (социальные сети, учебные электронные ресурсы, электронные СМИ), так и старые (печатные СМИ, телевидение, радио)) на социально-политическую составляющую в рамках общественно-политических отношений и властных отношений, учитывая при этом уровень собственной свободы индивида и «несвободы» на общественном уровне в условиях современного развития общества.

Ключевые слова: коммуникации, коммуникативные процессы, информация, информационно-коммуникационные технологии, информатизация, информационное общество, информационные процессы, общественно-политические отношения.

Kvashyn V., postgraduate student, Kyiv University of tourism, economics and law (Kiev, Ukraine), E-mail: kvas_v_v@i.ua

Socio-political constituent of modern society informatization.

Abstract. Due to the modern development of the society that is inseparably associated with the fast development of information technology, communications, telecommunication services and accessible computer hardware (PC, laptops, communicators, smartphones etc.) the wide layers of population acquired access to a massive data and possibility to operate this information (receive, transfer, store). But at the same time informatization is going on at different pace both on the particular countries' level and on the level of social strata. Therefore providing such a speed of informatization so that society would be able to enter effectively the modern information space with its further information development becomes rather vital. One of the problems is creating conditions to involve both the whole population (all strata) and the whole country's territory if the national borders are meant. The other problem is connected to the readiness of the society itself for the global transition to a new level of development – information society.

Keywords: communications, communicative processes, information, information and communication technology, informatization, information society, information processes, socio-political relations.

УДК 316.722.5

Колесніченко С. С.,
аспірант,

Київський університет туризму, економіки і права
(Київ, Україна), E-mail: koles_s_s@i.ua

**ПОНЯТТЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЛАДИ
(КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «КОМУНІКАТИВНА ВЛАДА»)**

Анотація. Предметом дослідження статті було вивчення теоретичних підходів до розуміння питання комунікативної влади у контексті впливу розвитку суспільства на владу та владні відносини. Оскільки завдяки науковому прогресу людство отримало новий етап розвитку комунікацій, який впливає на комунікативні процеси, масові комунікації та усі сфери суспільного життя і владні відносини. Отже сама влада виступає як комунікація. Завдяки цьому владу можна представити як складний соціально комунікативний елемент впливу на суспільство в цілому, певні соціальні групи та окремих індивідів. Тому не зважаючи на різне бачення теоретичних підходів до концепцій комунікативної влади,

представлені у нашому дослідженні можна з упевненістю стверджувати, що суспільство потребує нових підходів до питань влади та владних відносин, виходячи із сучасного реального стану речей, коли з одного боку розбудовується «відкрите суспільство» (коли збільшується особистісна свобода та воля індивіда), а з іншого «індивідуалізоване суспільство» та «суспільства споживання» (коли збільшуються рівень «несвободи», наприклад економічна залежність). Крім того необхідно відзначити постійно зростаючу роль масових комунікацій у здійсненні комунікативної влади з урахуванням наявних різних форми правління та устрою країн.

Ключові слова: комунікації, комунікативні процеси, масові комунікації, концепції комунікативної влади, теорії влади, влада і суспільство, вплив на владу, владні відносини.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток науково-технічного прогресу в кінці ХХ століття став головним каталізатором стрімкого розвитку усіх сфер суспільства таких, як: економічна, соціальна, політична, духовна, а також сприяв кардинальним змінам щодо інформаційних процесів (в першу чергу, це цифровізація складових елементів із змінами кількісних та якісних їх показників). Основною причиною таких змін є розвиток та широке впровадження у повсякденне життя інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та набуття інформацією ознак товару і стратегічного ресурсу при переході суспільства на новий етап свого розвитку, так званого «інформаційного суспільства». А глобалізація захопила практично увесь світ, залучивши у глобалізаційні процеси практично усі країни, створюючи тим самим появу так званого «індивідуалізованого суспільства». Вказані зміни не минули і питання влади та владних відносин, які також потрапили під вплив цих як ІКТ, так і глобалізаційних процесів. У зв'язку з цим питання комунікації, комунікативних процесів, масових комунікацій та комунікативної влади виходять на новий рівень і потребують сучасного осмислення для вироблення практичних рекомендацій впровадження в дію теоретичних напрацювань у сучасних умовах розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питаннями комунікативної влади займалися і розвитку суспільства займалися: Х. Арендт, З. Бауман, П. Бурдьє, Е. Гідденс, Ю. Косенко, Н. Луман, Б. Марков, Г. Почепцов, Л. Ситниченко, Ю. Хабермас, М. Фуко та ін.

Враховуючи важливість і практичну цінність праць, варто зазначити, що питання комунікативної влади, будучи **частиною загальної проблеми влади та владних відносин**, вимагає подальших досліджень, в першу чергу, в частині взаємодії та впливу між владою та суспільством.

Мета статті. Одним із основних завдань дослідження є вивчення теоретичних підходів до розуміння питання комунікативної влади у контексті впливу розвитку суспільства на владні відносини.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток суспільства, влади та владних відносин показав зростання впливу комунікацій як на всі сфери суспільного розвитку, так і інформаційні процеси. А тому влада та владні відносини також попадають під вплив сучасних трендів, що характеризуються широкому впровадженню у повсякденне життя, суспільно-політичні та владні відносини ІКТ. Так, Ю. В. Косенко відзначає, що «комунікативний процес є основою спілкування, організація якого залежить від розуміння системи й структури процесу, а також природи комунікативного акту», а тому «комунікація є важливим чинником існування суспільства» отже «суспільства без спілкування немає» тому «воно є тим процесом, який і забезпечує утворення суспільства (спілкування – суспільство; communication – community; спілкування – спільнота)» [8, с. 43]. В свою чергу Л. Ситниченко зазначає, що «комунікація – універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування» і тому «справжня комунікація існує для всіх без винятку», а отже, «жодна суспільна загальнозначуща справа неможлива поза її колективним – комунікативним, опосередкованим публічним обговоренням – визнан-

ням, тобто поза легітимацією» [12, с. 7]. У зв'язку з цим, зазначити відмітити, що на сучасному етапі свого розвитку відбувається лише зміщення акцентів на нові види та типи комунікації, які стають більш затребуваними сьогодні. Завдяки цьому відбуваються і трансформаційні процеси відносно комунікації і комунікативних процесів у владі та владних відносинах. Ось що про це пише Г. Почепцов у своїй праці: «Влада як комунікація», а саме: «в сучасному світі у влади немає інших засобів впливу, крім комунікативних», а отже, «що вільнішою в історії ставала людина, то менше можливостей для впливу залишалося в держави (знову ж таки, за винятком комунікативних)» відзначаючи при цьому, що «тоталітарна влада – це теж, у першу чергу, комунікативна влада», коли «єдиною і найсуттєвішою її особливістю є тотальний контроль над інформаційним і комунікативним просторами» і «демократична влада» також здійснює певний контроль за інформаційним та комунікаційним просторами (якби вона це не заперечувала), хоча і здійснює такий контроль «за рахунок породження й утримання якіснішого інформаційного продукту» і тому, виходячи із зазначеного, відзначає, що «здобувши управлінські важелі, влада одночасно отримує і більше можливостей для інформаційних кроків. [11]. Але на сьогодні відбувається дуже широке, можна сказати «тотальне», використання засобів масової комунікації та ІКТ, а також послуг на базі телекомунікацій усіма без винятку країнами, не зважаючи на форму правління, модель державного управління та суспільного устрою. Водночас з'являється все більше методів «прихованої» пропаганди, маніпуляцій свідомістю, які при дотриманні зовнішніх ознак свободи слова, демократії, плюралізму думок впливають на суспільство, окремих індивідів, владу та владні відносини. Ось що відзначає у своїй праці «Соціологія» Е. Гідденс «вплив телебачення та інших засобів масової інформації на наше життя надзвичайно глибока» отже «засоби масової інформації не тільки пропонують розваги, але надають і структурують більшу частину тієї інформації, якою ми користуємося в повсякденному житті» та акцентує увагу на питаннях «хто є власником засобів інформації і в якій мірі ці кошти дозволяють висловлювати різні точки зору, має величезне значення» [6, с. 322].

Тобто, засоби масової комунікації могли б стати авангардом у питаннях розбудови інформаційного суспільства, а не «знаряддям», що знаходиться в руках влади для здійснення владних відносин на тому рівні, який задовольняє владу, а не суспільство. Так, на сьогодні практично усі масові комунікації орієнтовані на розважальний характер. Прикладом можуть слугувати численні розважальні передачі по радіо та телебаченню, розквіт бульварної літератури (детективи, любовні романи тощо), жовтої преси та низькопробної музики і поезії при повному занепаді усіх інших напрямів таких як дитячий, науково-популярний, класичний тощо. З одного боку суспільство, яке виросло на цьому буде не вибагливим та прогнозованим у своїх побажаннях, а з іншого боку подальший розвиток «суспільства споживання» нівелюють будь-які духовні сили суспільства в цілому і окремих індивідів. Яскравим прикладом такої «деградації» розвитку суспільства можна побачити на просторах пострадянських країн, які не змогли протистояти експансії з заходу. Ось як про це пише філософ і мислитель свого часу І. Кант «освіченість – це вихід людини зі стану свого неповноліття, в якому вона знаходиться з власної вини» де «неповноліття – є нездатність користуватися своїм розумом без керівництва з боку когось іншого» і тому «так зручно бути неповнолітнім!» коли «якщо у мене є книга, мисляча за мене, якщо у мене є духовний пастир, совість якого може замінити мою, і лікар, який наказував би мені такий-то спосіб життя, то мені нічого і обтяжувати себе» то «мені немає потреби мислити, якщо я в змозі платити; цієї нудною справою займуться замість мене інші» [7, с. 27].

У зв'язку з цим, для того «щоб бути універсальною – загальнозначущою – комунікація має бути також аргументованою, раціонально обґрунтованою, самосвідомою», а тому «відтак, одне з головних завдань філософії – дослідження

універсальної прагматики, тобто аналіз глибинних умов можливості мовно-комунікативного спілкування, виявлення загальних норм, що складають підвалини комунікативних практик і виникають у мовленнєвих взаємодіях людей» [12, с. 7]. Тому, як відмічає Г. Почепцов, «інформаційний простір також виникає як реальність після того, як людство навчилося створювати і експлуатувати його» і тому «новим завданням став контроль цього інформаційного простору для досягнення відповідного інформаційного домінування», а «комунікація стає «діючою силою», що дозволяє реалізуватися владі і політикам» [11, с. 28].

Отже, пропонуємо розглянути основні комунікативні концепції влади, представлені такими мислителями, як: П. Бурдьє, Х. Арендт, Е. Гідденс, Н. Луман, Ю. Хабермас та М. Фуко.

Теорія влади П'єра Бурдьє. Так, П. Бурдьє відзначає таке: «держава, що має засобами нав'язування і навіювання стійких принципів бачення і розподілу, відповідних його власним структурам, є винятковим місцем концентрації і здійснення символічної влади.» [3, с. 134]. Як зазначає у вступі до книги П. Бурдьє «Соціологія політики» Н. А. Шматко «застосовуючи загальну концепцію будови і функціонування соціального поля, П'єр Бурдьє послідовно розглядає специфічні принципи розподілу в полі політики домінуючих і домінованих позицій, влади, а також механізмів легітимного насильства і нав'язування певного бачення розподілу політичних сил і – ширше – ділення соціального простору», а отже, «основною ставкою в політичній грі є не тільки і навіть не стільки монополія використання об'єктивувати ресурсів політичної влади (фінансів, права, армії і т. п.), скільки монополія виробництва і поширення політичних уявлень і думок: саме вони мають «мобілізуючу» силу, яка дає життя політичним партіям і правлячим угрупованням» [4, с. 10–11]. В цілому П'єр Бурдьє підкреслює: «політика є виключно благодатним місцем для ефективної символічної діяльності, що розуміється як дії, здійснювані з допомогою знаків, здатних виробляти соціальне, і, зокрема, групи» [4, с. 90].

Теорія влади (теорія тоталітаризму) Ханни Арендт. Так, у своїй книзі «Про Революцію» Х. Арендт досліджуючи роль соціального питання у контексті революцій та війн відзначає, що «соціальне питання не слід плутати з питанням рівності можливостей чи проблемою соціального статусу», «існували люди в Старому Світі, що мріяли про публічну свободу, як і те, що були люди в Новому Світі, які скуштували публічного щастя – такі, в кінцевому рахунку, причини породили рух за реставрацію давніх прав і свобод, вилилося в революцію по обидва боки Атлантики» і тому «як би далеко, успіхи і поразки, які не розвели їх події та обставини, американці все ж погодилися б з Робесп'єром, що вища мета революції – встановлення свободи», а основна «задача революційного уряду – встановлення республіки» [2]. Далі Х. Арендт, відмічає, що «до розбіжності між конституцією яка є актом уряду і конституцією, за допомогою якої народ конститує уряд, слід додати ще одну відмінність, це недовіра до влади як такої», а оскільки «цивільні права також як і приватне благополуччя гарантувалися обмеженими владними повноваженнями незалежно від його конкретної форми» тому «тільки тиранія, оцінюється в політичній теорії як «неправильна» форма правління, ставить себе над конституцією в сенсі заснованої на законі влади» [2]. В іншій своїй праці «Витоки тоталітаризму» Х. Арендт відзначає, що «держава, заснована на акумульованій і монополізованій потужності всіх своїх індивідуальних членів, неминує позбавляє кожного з них його сили, забирає у нього його природні та людські можливості» і тому «він стає гвинтиком накопичуваної влади машини, і йому залишається тільки втішати себе тонкими роздумами про кінцеве її призначення; сама ж машина влаштована так, що, просто підкоряючись своїм внутрішнім законам, вона може жерти земну кулю» отже, слід відмітити, що «сутнісна руйнівна спрямованість цієї Держави розкривається у філософському тлумаченні людського рівності як, принаймні, «рівності можливостей» вбивати» [1]. А тому «тільки натовп і еліту можна залучити

енергією, що міститься в самому тоталітаризмі; завоювати ж маси можна тільки за допомогою пропаганди» коли «в умовах конституційного правління і свободи думок тоталітарні рухи, борючись за владу, можуть використовувати терор тільки в певних межах і, подібно іншим партіям, змушені завойовувати прихильників і вселяти довіру публіці, яка ще не повністю ізольована від усіх інших джерел інформації» [1]. Досліджуючи питання тоталітаризму, Х. Арендт виокремлює дві країни, які на її погляд, досить яскраво демонструють усі ознаки тоталітарності при цьому маючи значні відмінності. Такими країнами були Німеччина та Радянський союз за часів правління Гітлера та Сталіна. Отже, слід відзначити, що комунікація розуміється Х. Арендт не тільки як мовна взаємодія чи як здатність переконання за допомогою мови, символів, але і як можливість здійснення самої влади.

Теорія влади Ентоні Гідденса. В рамках дослідження різних аспектів влади, Е. Гідденс пропонує взяти «концептуальну основу теорію структуризації» [5, с. 370], відзначаючи при цьому, що «поняття «структура» використовується в теорії структуризації для позначення правил і ресурсів, рекурсивно залучених у систему соціального відтворення; інституційні особливості соціальних систем мають структуральні властивостями в тому сенсі, що взаємини стабільні і стійкі в часі і просторі», а тому «особливий інтерес представляють дослідження рутинних перетинів практик – «точок перетворення» в структурних взаєминах, а також способів, за допомогою яких інституційні практики поєднують соціальну і системну інтеграцію» [5, с. 25].

У своїй праці «Улаштування суспільства» Е. Гідденс зазначає, що «влада породжується і за допомогою відтворення владних структур», де «в основі останніх лежать ресурси двох типів – аллокативні і авторитативні» і тому «координація соціальних систем в часі і просторі з необхідністю передбачає певні комбінації цих двох типів ресурсів» та дає перевагу «авторитативним ресурсам», таким, як: «організація соціального простору-часу (просторово-часовий порядок шляхів і зон); виробництво/відтворення тіла (організація і відносини людей всередині спільнот); організація життєвих шансів (визначення шансів на саморозвиток і самовираження)» над «аллокативними ресурсами» такими, як: «матеріальні властивості навколишнього середовища (сировина, матеріальні джерела живлення); засоби матеріального виробництва/відтворення (знаряддя виробництва, технологія); вироблені товари (артефакти, створені за допомогою взаємодії попередніх двох)» [5, с. 370–371]. Далі, роздаючи «аллокативні ресурси» та «авторитативні ресурси» Е. Гідденс приходить до того, що «накопичення авторитативних і аллокативних ресурсів можна розглядати як процес збереження та управління інформацією або знаннями, за допомогою яких соціальні відносини увічнюються в просторі і в часі», а тому «накопичення передбачає засоби подання інформації, методи пошуку або згадування інформації і, як і у випадку з усіма авторитативними ресурсами, способи її поширення» отже, «сховища аллокативних і авторитативних ресурсів породжують основні типи структуральних принципів устрою суспільств» [5, с. 376, 377]. Продовжуючи свої роздуми, Е. Гідденс зазначає, що зберігання інформації є «фундаментальним явищем, яке допускає можливість протяжності простору-часу, яке сполучає різні типи аллокативних і авторитативних ресурсів у відтворюваних структурах панування», відзначаючи при цьому таке «місто, виникнення якого збігається з появою нових форм зберігання інформації, і перш за все письма, є вмістилищем або «горнилом влади», яке обумовлює формування класово розділених суспільств» [5, с. 377]. Крім того, Е. Гідденс пропонує до масових комунікацій також відносити і початкову освіту у школі, відзначаючи при цьому, що і «шкільну освіту слід розуміти як один з елементів системи масової комунікації, що з'явилася в процесі індустріалізації» [6, с. 322].

У довершення до вже сказаного, Е. Гідденс відзначає, що «влада є можливість і здатність домагатися результатів, незалежно від того пов'язані вони чи ні з суто

приватними інтересами» отже, «як така влада не є перешкодою на шляху до свободи і розкріпачення», але при цьому слід не забувати, що «існування влади передбачає наявність владних структур або структур панування, за допомогою яких влада, «плавна втікає» в процеси соціального відтворення (і залишається «непоміченою»), функціонує і справляє свій вплив» і тому «ескалацію насильства або її загрозу не можна вважати типовими прикладами використання влади» [5, с. 369].

Теорія влади Нікласа Лумана. Так, у своїй праці «Влада» Н. Луман відзначає, що «найбільш важливе нововведення теорії засобів комунікації в порівнянні зі старими теоріями влади полягає в тому, що вона розуміє феномен влади на основі відмінності між кодом і процесом комунікації і тому не схильна приписувати владу як певну якість або здатність нікому з партнерів владних відносин», тому «влада є керована кодом комунікація» [9]. А тому «теорія засобів комунікації в якості підстави теорії влади має ту перевагу, що відкриває можливість порівняння влади з комунікаційними засобами інших видів, наприклад, з істиною або грошима» і при цьому «комунікаційні засоби завжди можуть утворитися там, де спосіб відбору, здійснюваного одним з партнерів, одночасно служить для іншого мотиваційною структурою» і «тоді символи цієї єдності селекції і мотивації беруть на себе функцію посередника і прояснюють зв'язок обох сторін, яка, будучи зв'язком передчувала найменше, може, в свою чергу, посилювати селективність і додатково її мотивувати» отже така концепція комунікаційних засобів «містить у собі ряд умов і припущень, застосовних в тому числі і до теорії влади і задають їй певний напрям» [9]. Далі Н. Луман зазначає, що «всі комунікаційні засоби припускають соціальні ситуації, що характеризуються наявністю можливостей вибору з боку кожного з учасників, тобто ситуації з обопільно контингентною селективністю» і тому «саме це і забезпечує їм їх функцію – управляти процесами трансляції селекції у всій їх селективності від «Альтера» до «Его», відмічаючи при цьому таке: «функція засобів комунікації полягає в трансляції скороченої комплексності» коли «селекція «Альтера», внаслідок того, що вона допускає комунікацію в певних, вузько поставлених умовах, обмежує можливості селекції «Его» [9].

Теорія влади Юргена Хабермаса. Так, Ю. Хабермас розглядає владу крізь теорію комунікативної дії як «глобальний процес багаторазового опосередкованого і ієрархізованого соціального спілкування, який регулює суспільні конфлікти і інтегрує людське співтовариство». У центрі філософських роздумів Ю. Хабермаса знаходиться концепція комунікативного розуму, яку він характеризує як «спадкоємицю» класичного поняття «практичного розуму», а комунікативний розум, формується в ході соціального дискурсу, що приходить на зміну індивідуальному розуму. [16, с. 380]. Слід відзначити, що комунікація у Ю. Хабермаса наділена моральним аспектом, а звідси виникає потреба наповнити цілераціональну дію мораллю. Відповідно до чого Ю. Хабермас відзначає, що етика дискурсу «виправдовує зміст моралі однакової поваги до кожного та солідарної відповідальності за кожного» і тому «передусім вона виконує цю свою функцію, ідучи шляхом розумного реконструювання змістів моральної традиції, пригніченої в релігійних засадах своєї значущості» [15, с. 59], а отже, «етика дискурсу бачить моральний погляд, утілений в інтерсуб'єктивній процедурі аргументації, яка спонукає учасників до ідеалізаційного подолання обмеженості своїх перспектив тлумачення» [15, с. 90–91]. У своїх подальших роздумах Ю. Хабермас сформулював такий принцип етики дискурсу, як: «кожна норма повинна відповідати тій умові, щоб прямі та побічні дії, які працюватимуть для задоволення інтересів кожного окремого індивіда, могли без якого-небудь примусу бути прийняті всіма, кого вони стосуються», які містить у собі такі компоненти як: когнітивізм – передбачає розв'язання морально-етичних проблем через раціональне обговорення та аргументацію; універсалізм – кожний учасник дискусії принципово здатний прийти до однакового з іншими судження щодо норм дії; формалізм – елімінує ціннісні орієнтири, але залишає нормативні питання

щодо справедливості, які можуть бути розв'язані в процесі дискусії [10]. На наш погляд, такий «ідеалістичний» підхід до питань влади можливий лише під час розширення кола «прав» громадян, от щодо «обов'язків», то тут неможливо обійтись без певних видів і форм примусу. Оскільки саме питання влади вимагає наявності двох груп: ті, які керують та ті якими керують. Але, не зважаючи на «ідеалістичний» підхід до влади, зазначена теорія має право на життя, як базис (основа) для вироблення сучасних підходів до питань влади.

Теорія влади Мішеля Фуко. У своїх дослідженнях питань влади відзначав, що у Європі замість феодального типу влади приходить так звана «дисциплінарна влада», яка відзначається владою права, закону та рівності всіх перед законом і пропонує під владою розуміти «різноманіття відносин сили, внутрішньо властивих областям, в яких вони існують, і є констатуючим елементом даних областей; а також ті ігри, битви і конфронтації, в ході яких вони трансформуються, посилюються, перевертаються» [13, с. 59]. Тим самим відзначаючи досить поверхневим образ влади, «яка забороняє, що заважає і обмежує». Але водночас М. Фуко роздає дисциплінарні механізми масового впливу, вироблені владою в Новий час (монастирі, казарма, фабрика, медичні та навчальні заклади тощо), коли «застосування технік дисциплінарної влади зазвичай починається з переміщення індивідів у просторі», при цьому «у дисциплінарному просторі кожному індивіду приписано певне місце, ..., а одночасно і ранг, місце в тій класифікації, яку встановлює дана дисципліна» [13, с. 63, 66]. Виходячи з такого підходу, М. Фуко надає таке визначення поняттю «дисципліна» як «мистецтво ранжирування і техніка організації розподілів», коли дисципліна «індивідуалізує тіла, приписуючи їм певні місця, за допомогою яких вони розподіляються і включаються в системи відносин» [13, с. 66]. Крім того, «дисциплінарна влада не тільки регулює час, розподіляючи його на все більш дробові інтервали, а й прагне безперервно контролювати якість його використання, усуваючи все, що тільки може відвернути і внести безлад», а отже, «для управління масами, що функціонують як єдина машина, дисциплінарна влада винаходить особливі тактики», де «тактика – основа дисциплінарної практики» [13, с. 67, 71]. Але, не зважаючи на такі досить суворі методи дії «дисциплінарної влади» М. Фуко відмічає, що завдяки певній трансформації влади, з'явилися нові форми здійснення влади: «спонукання, підтримка, контроль, нагляд, управління і організація», а «право відібрати у підданого життя змінилося різноманітними техніками управління його життям і життям соціального тіла взагалі» [13, с. 77]. Зважаючи на зазначене, необхідно врахувати характеристики «дисциплінарної влади», представлені М. Фуко, серед яких можна виділити такі: «тенденцію до безперервного функціонування, всепроникному нагляду і контролю, до ефективного використання своїх об'єктів, до управління від імені норми, яка нав'язується всім підвладним індивідам як еталон і критерій їх оцінки» [13, с. 81]. На наш погляд, запропонована автором теорія «дисциплінарної влади» є досить цікавою та багатогранною. Оскільки за умови повної формалізації усіх аспектів життя як окремої людини, так і суспільства в цілому можна отримати повний контроль з боку влади над усіма. З одного боку, позитивним буде той факт, що кожна окрема людина не буде самотньою та залишена на призволяще, живучи при цьому в одній країні з іншими. Але тут є і друга сторона медалі – тотальний контроль влади на усіма членами суспільства. Якщо такий стан речей буде превалювати, ми можемо отримати іншу модель влади – «тоталітарний режим».

Дослідження комунікаційних концепцій влади, представлених сучасними авторами показали, що, незважаючи на різноманіття підходів і бачення підходів до здійснення влади та владних відносин, незмінним залишається роль широкого використання комунікацій, комунікативних процесів та масових комунікацій. Отже, комунікаційна влада набуває подальшого розповсюдження завдяки широкому впровадженню ІКТ, становленню інформаційних процесів нового рівня (отримання, пе-

редавання, зберігання та захист інформації), що впливатиме на позитивні зрушення взаємовідносин влади із суспільством та індивідами.

В свою чергу глобалізаційні процеси, подальший розвиток «суспільства споживання» спричинили поширення комунікацій, комунікативних просів, масових комунікацій за межі національних кордонів різних країн, нівелюючи тим самим різноманіття політичних устроїв країн, форм правління та концепцій управління. Яскравими прикладом таких змін виступають масові комунікації, які використовуються як демократичними країнами, так і тоталітарними.

Автор Л. Ситниченко зазначає, що «теоретичне подолання прихованої у філософських постулатах «нетеоретичної» загрози, усвідомлення універсального змісту поняття комунікації прийшло разом з радикальним осудом самого злочину проти людства, скоєного під час другої світової війни» [12, с. 3]. За результатами таких досліджень, було встановлено різноманіття підходів і бачення до самої природи влади та владних відносин між владою та суспільством з використанням різних видів комунікацій, яке зумовлене шириною підходів. Тому, слід відзначити, що завдяки широкому впровадженню ІКТ, глобалізаційним процесам, розвитку «суспільства споживання» комунікаційна складова влади та владних відносин отримала сучасні риси, технології, засоби та методи і при цьому було практично «нівельовано» національні кордони. А отже, це кардинально почало впливати на всі аспекти влади, незважаючи на політичний устрій країн, форми правління та концепції управління. Яскравими прикладом таких змін виступають масові комунікації, які використовуються як демократичними країнами, так і тоталітарними. Оскільки «обсяг інформації, що циркулює між людьми, розділеними великими відстанями, значно збільшився» і тому «сучасні політичні системи потребують поінформованих громадян» в результаті чого «використання печатки і електронних інформаційних засобів (телефону, радіо, телебачення і комп'ютерів) глобальне і локальне наблизилася один до одного», перетинаючи національні кордони і континенти, тим самим стаючи наднаціональним (глобальним) [6, с. 322].

При цьому залишається важливим одне із основних питань це місце людини в сучасній комунікативній влади (з огляду на її свободу, толерантність, гідність тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. При всій багатогранності підходів до власного бачення теорій комунікативної влади з боку різних авторів, головним об'єднуючим моментом виступають комунікації, за допомогою яких влада здійснює свої владні повноваження та взаємозв'язок із суспільством, будучи сама комунікативною. Завдяки розвитку ІКТ та глобалізації суспільства, економіки, політики та духовності ускладнюються інформаційні процеси, які в свою чергу впливають на масові комунікації та комунікаційні процеси в цілому, які використовуються для здійснення владних повноважень. Тому в рамках вироблення нових як комунікаційних концепцій влади, так і практичних рекомендацій щодо шляхів подальшого удосконалення комунікативної влади необхідно брати до уваги ті зміни, які вже відбуваються (і продовжують відбуватися) при побудові «відкритого суспільства», коли з одного боку збільшується власна свобода та воля окремого індивіда, а з іншого боку настає «індивідуалізоване суспільство» разом із «суспільством споживання». Звідси витікає потреба у підготовці концептуальних підходів подальшого розвитку суспільства у період «постглобалізаційний» та «постспоживацький», що і буде темою подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Арендт Х. Истоки тоталитаризма – URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1017156>. (Дата обращения 20.12.2016)
2. Арендт Х. О Революции – URL: <http://onrevolution.narod.ru/arendt/index.html>. (Дата обращения 20.12.2016)
3. Бурдьё П. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля – URL: <http://bourdieu.name/content/duh-gosudarstva-genezis-i-struktura-bjurokraticheskogo-polja> (Дата обращения 20.12.2016)

4. Бурдьё П. Социология политики: Пер. с фр. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
5. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структурами. – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2005. – 528 с.
6. Гидденс Э. Социология – Едиториал УРСС, 1999. – 704 с.
7. Кант И. Ответ на вопрос Что такое просвещение. 1784. Рецензия на книгу И. Гердера...1785. (Кант И.) Кант, Иммануил Сочинения в шести томах. – М., «Мысль», 1966. – (Философ. наследие). Т. 6. – 1966. 743 с. – С. 25–36.
8. Косенко Ю. В. Основы теорії мовної комунікації: навч. посіб. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 187 с.
9. Луман Н. Власть. Глава I. Власть как средство коммуникации – URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3618/3619>. (Дата обращения 20.12.2016)
10. Марков Б. Мораль и Разум. Послесловие // Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб., 2000. – 298 с.
11. Почепцов Г. Теория коммуникации – URL: <http://www.myword.ru>. (Дата обращения 20.12.2016)
12. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів – Київ «Либідь», 1996 – 104 с.
13. Сокулер З. А. Знание и власть: наука в обществе модерна. – СПб.: РХГИ, 2001, С. 58 – 82.
14. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Пер. с франц. – М., Касталь, 1996. – 448 с.
15. Хабермас Ю. Залучення Іншого. Студії з політичної теорії. – Львів, 2006. – 416 с.
16. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / пер. с нем.; под ред. Д. В. Скляднева. – СПб., 2000. – 380 с.

REFERENCES:

1. Arendt Kh. Istoki totalitarizma [Origins of totalitarianism] – URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1017156>. (Accessed 20.12.2016)
2. Arendt Kh. O Revolyutsii [On Revolution] – URL: <http://onrevolution.narod.ru/arendt/index.html>. (Accessed 20.12.2016)
3. Burd'e P. Dukh gosudarstva: genezis i struktura byurokraticheskogo polya [The spirit of the state: Genesis and structure of the bureaucratic field] – URL: <http://bourdieu.name/content/duh-gosudarstva-genezis-i-struktura-bjurokraticheskogo-polja> (Accessed 20.12.2016)
4. Burd'e P. Sotsiologiya politiki [Sociology of politics]: Per. s fr. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 s.
5. Giddens E. Ustroenie obshchestva: Ocherk teorii strukturami [Organization of a society: outline of the theory of structures]. – 2-e izd. – М.: Akademicheskii Proekt, 2005. – 528 s.
6. Giddens E. Sotsiologiya [Sociology] – Editorial URSS, 1999. – 704 s.
7. Kant I. Otvet na vopros Chto takoe prosveshchenie, 1784. Retsenzziya na knigu I. Gerdera...1785. [An answer to the question What is enlightenment. 1784. Book review I....of herder in 1785] // Kant I. Sochineniya v shesti tomakh. – М., «Mysl'», 1966. – (Filosof. nasledie). T. 6. – 1966. 743 s. – S. 25–36.
8. Kosenko Yu. V. Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch. Posib [Fundamentals of the theory of speech communication: textbook. manual]. – Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 2011. – 187 s.
9. Luman N. Vlast'. Glava I. Vlast' kak sredstvo kommunikatsii [Power. Chapter I. Power as a medium of communication] – URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3618/3619>. (Accessed 20.12.2016)
10. Markov B. Moral' i Razum. Posleslovie [Morality and Reason. Afterword] // Khabermas Yu. Moral'noe soznanie i kommunikativnoe deystvie. – S-Pb., 2000. – 298 s.
11. Pocheptsov G. Teoriya kommunikatsii [Theory of communication] – URL: <http://www.myword.ru>. (Accessed 20.12.2016)
12. Sytnychenko L. Pershodzherela komunikativnoi filosofii. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv humanitarnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv [The primary sources of communicative philosophy. Textbook for students of humanitarian specialties of higher educational institutions] – Kyiv «Lybid», 1996 – 104 s.
13. Sokuler Z. A. Znanie i vlast': nauka v obshchestve moderna [Knowledge and power: science in modern society]. – СПб.: RKhGI, 2001, S. –58 – 82.

14. Fuko M. Volya k istine: po tu storonu znaniya, vlasti i seksual'nosti. Raboty raznykh let. [Will to truth: beyond knowledge, power and sexuality. Works of different years]. – M., Kastal', 1996. – 448 s.

15. Khabermas Yu. Zaluchennia Inshoho. Studii z politychnoi teorii [Involvement Of The Other. The Studio works on political theory]. – Lviv, 2006. – 416 s.

16. Khabermas Yu. Moral'noe soznanie i kommunikativnoe deystvie [Moral consciousness and communicative action]. – SPb., 2000. – 380 s.

Колесниченко С. С., аспирант, Киевский университет туризма, экономики и права (Киев, Украина), E-mail: koles_s_s@i.ua

Понятие коммуникативной власти (концептуализация понятия «коммуникативная власть»).

Аннотация. Предметом исследования статьи было изучение теоретических подходов к пониманию вопрос коммуникативной власти в контексте влияния развития общества на власть и властные отношения. Поскольку благодаря научному прогрессу человечество получило новый этап развития коммуникаций, который влияет на коммуникативные процессы, массовые коммуникации и все сферы общественной жизни и властные отношения. Так что сама власть выступает как коммуникация. Благодаря этому власть можно представить как сложный социально коммуникативный элемент воздействия на общество в целом, определенные социальные группы и отдельных индивидов. Поэтому несмотря на разное видение теоретических подходов к концепции коммуникативной власти, представленные в нашем исследовании можно с уверенностью утверждать, что общество требует новых подходов к вопросам власти и властных отношений, исходя из современного реального положения вещей, когда с одной стороны развивается «открытое общество» (когда увеличивается личностная свобода и воля индивида), а с другой «индивидуализованное общество» и «общество потребления» (когда увеличиваются уровень «несвободы», например экономическая зависимость). Кроме того, необходимо отметить все возрастающую роль массовых коммуникаций в осуществлении коммуникативной власти с учетом имеющихся различных формах правления и устройства стран.

Ключевые слова: коммуникации, коммуникативные процессы, массовые коммуникации, концепции коммуникативной власти, теории власти, власть и общество, влияние на власть, властные отношения.

Kolesnichenko S., postgraduate student, Kyiv University of tourism, economics and law (Kiev, Ukraine), E-mail: koles_s_s@i.ua

The notion of communicative power (conceptualization of the notion of «communicative power»).

Abstract. Development and large-scale implementation of information and communicative technologies (ICT) into everyday life as well as gaining by information some of product and strategic resource attributes during transition of the society to a new stage of its development, so called «information society». And globalization have spread practically all over the world involving almost all countries into globalization process thus causing emergence of so called «global society». Indicated changes affected not only the issues of power and relations of power that also have got under the influence of ICT, but globalization processes as well. Besides, one has to note the constantly growing role of mass communication in exercising communicative power taking into account available various forms of rule and state structures of the countries. In connection with this the issues of communication, communicative processes, mass communication and communicative power come to a new level and require modern comprehension to produce practical recommendations for theoretical advances implementation in modern conditions.

Keywords: communications, communication processes, mass communications, concepts of communicative power, theory of power, power and society, influence on power, relations of power.

УДК 323.22 + 328.123 + 328.18

Кольцов В. М.,

кандидат політичних наук,

докторант кафедри політичних наук і права

Південноукраїнського національного педагогічного університету

імені К. Д. Ушинського

(Одеса, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРОБЛЕМНО-ПРЕДМЕТНІ РАКУРСИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЗАХІДНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Анотація. Проаналізовано різні теоретико-методологічні та проблемно-предметні ракурси дослідження політичної опозиції у західній політичній науці. Виявлено, що історично першими були напрацювання, які зводились до «звуженого»/вузького трактування і дефініювання політичної опозиції. Натомість, з часом дефініювання і проблемно-предметні ракурси дослідження політичної опозиції були «розширені». Сумарно аргументовано, що постановка питання про політичну опозицію є багатоскладовою, різновекторною та поступово ускладнюваною, що відповідає загальноприйнятій тенденції компліментарності сучасного політичного процесу.

Ключові слова: опозиція, політична опозиція, підходи і предметно-проблемні ракурси дослідження, західна політична наука.

У загальнотеоретичному ракурсі проблематика політичної опозиції привернула увагу багатьох дослідників, а тому й генерувала низку предметних галузей і сфер її політичного аналізу, а також різні теоретико-методологічні та проблемно-предметні ракурси її дослідження. Але вони доволі слабо концептуалізовані й відмежовані в українській політичній науці, а тому потребують усестороннього й синтетичного розгляду на підставі врахування доробків західної політології, що і є завданням представленої наукової розвідки.

Метою статті є визначення різних теоретико-методологічних та проблемно-предметних ракурсів дослідження політичної опозиції у західній політичній науці. Виявлено, що історично першими були напрацювання, які зводились до «звуженого»/вузького трактування і дефініювання політичної опозиції. Аргументовано, що постановка питання про політичну опозицію є багатоскладовою, різновекторною та поступово ускладнюваною, що відповідає загальноприйнятій тенденції компліментарності сучасного політичного процесу.

Розгляд наукової літератури, присвяченої проблематиці політичної опозиції, від моменту її входження у предметне поле політичної науки наприкінці 60–х – початку 70–х років ХХ ст. і до сьогодні, дає змогу виокремити декілька важливих предметних сфер і галузей дослідницької літератури, присвяченої заявленій проблематиці. Перша важлива галузь наукової літератури зосереджена на функціях політичної опозиції у демократичних і недемократичних політичних режимах й сконцентрована на різних формах політичної опозиції. Це очевидно з огляду на доробки таких науковців, як Р. Даль, Ж. Блондель, Л. Хелмс, ін. Намагаючись зрозуміти розвиток політичної опозиції, компаративісти розглядають чинники, які пояснюють виникнення, усталення/інституціоналізацію і зникнення політичної опозиції в демократичних та недемократичних політичних режимах. Йдеться передусім про напрацювання таких дослідників, як Р. Даль, Дж. Сарторі, Дж. Барбер, Х. Муталіб, Л. Хелмс, Дж. Карбон та ін. Суплементарно, велика кількість досліджень спрямована на вивчення політичної опозиції саме у недемократичних чи незмагальних політичних режимах (праці Л. Шапіро,

Х. Муталіба, Дж. Карбона, Дж. Франкліна, П. Главачека та Я. Хольцера, Ж. Леки, ін.), її ролі у процесах демократизації чи автократизації, а загалом трансформації (дослідження Дж. Спенсе, А. Степана, ін.). Друга важлива галузь наукової літератури присвячена науковому аналізу структурних елементів, які впливають на умови діяльності політичної опозиції у парламенті (парламентської опозиції) та, зокрема, її відносин з урядовою владою/повноваженнями парламентської більшості (ідеї Г. Керра, Н. Джонсона, А. Мухіки, ін.). Нарешті, третя галузь досліджень зосереджена на позапарламентській політичній опозиції та на її ролі у соціальній мобілізації і формуванні громадянського суспільства (йдеться про доробки М. Вейгле та Дж. Баттерфілда, Е. Колінські та ін.).

Незважаючи на доволі широкий галузевий спектр досліджень політичної опозиції, дуже яскраво простежується той момент, що, відштовхуючись від засадничих робіт Р. Даля, Г. Іонеску, І. Мадаріаги, Л. Шапіро та ін. кінця 60–х – початку 70–х років XX ст., політична опозиція в цілому «вивчається у більш широких рамках: як співпредмет (спільний предмет), як правило, включений у дослідження влади, уряду, парламенту, партій, громадянських рухів» [1, с. 2]. Причому, що найцікавіше, через п'ятдесят років зауваження Г. Іонеску й І. Мадаріаги (1968 р.) про те, дуже мало робіт коли-небудь мали справу з опозицією спеціально та виключно [2, с. 2], як і раніше є вірним. Відсутність спеціалізованих досліджень ще більш кричуща, коли справа доходить до теоретичного обґрунтування категорії «політична опозиція». За винятком досліджень Ж. Блонделя та Л. Хелмса, більшість робіт по проблематиці політичної опозиції є прикладами відсутності будь-яких теоретико-методологічних висновків. З іншого боку, доробки Р. Даля, Г. Іонеску й І. Мадаріаги залишаються «еталоном» у порівняльних дослідженнях політичної опозиції.

Таке спостереження, зокрема як стимул, наштовхує на необхідність теоретико-методологічного й емпіричного розгляду категорії «політична опозиція». Вирішення цього завдання є поступовим: спочатку – теоретико-методологічним, а пізніше – емпіричним. Причому, доцільно постійно зважати на той факт, що через п'ятдесят років після написання та оприлюднення основоположних (за авторством вказаних вище авторів) праць із проблематики політичної опозиції ракурс, у якому політична опозиція спершу була концептуалізована – а це, традиційно, західні демократії, які політично сконструйовані на основі сильних партій, що діють на потужній політичній арені, – драматично змінився у різних вимірах і площинах: демократизація більшості авторитарних держав; автократизація деяких демократичних держав; регіоналізація унітарних держав; розвиток наднаціональних структур на рівні Європейського союзу та інших наддержавних організацій; зміни у відносинах між виконавчою та законодавчою владою (до прикладу, президенціалізація, прем'єризация або ж парламентаризація політичного процесу, приріст / спад повноважень і ролі парламентів), у виконанні партіями своїх ініціальних ролей (зниження кількості партійного членства, зменшення якості та кількості традиційних функцій політичних партій, зокрема шляхом створення всеохоплюючих партій, партій-картелів і загалом картелізації партійних систем). Саме така специфіка розвитку політичної ситуації є важливим елементом зміни, який штовхає до нових моделей теоретизування й верифікації політичної опозиції, особливостей її становлення і структуризації тощо. Водночас, важливим є врахування і того факту, що в більшості випадків дослідження проблематики політичної опозиції, а також напрями його практично-емпіричної верифікації здебільшого спрямовані на обмежені вибірки політичної опозиції та використовують специфічні (надто вузькі) підходи до її дефініювання і структуризації. Як наслідок, у політичній науці сформована та інституціоналізована дуже вузька дослідницька перспектива (як правило, сконструйована лише на принципах і методах неоінституціоналізму) з приводу того, як варто досліджувати

та розуміти політичну опозицію, а також дуже вузький (навіть обмежувальний) ряд і спектр дослідницьких питань.

Це проявляється найперше у тому, що, починаючи з кінця 60-х – початку 70-х років ХХ ст., зміст політичної опозиції конструюється на підставі її оцінювання як інституції (формальних та неформальних правил і процедур, які структурують соціальні взаємодії шляхом обмеження й уможливлення поведінки акторів) у межах заданих системно-політичних параметрів, найпростішим з яких є поділ між урядом/владою і невладою. Це детерміновано тим, що політична система визначає форму і зміст, характеристики, функції і типи політичної опозиції, зокрема, на думку Р. Даля, В. Фольтза та Б. Тібі, на підставі врахування таких факторів, як конституційні структури та виборчі системи, широко поширені культурні передумови, специфічні субкультури, історія невдоволеності владою, соціальні й економічні відмінності тощо. Результатом є наукова позиція Ж. Блонделя, згідно якої «єдиним способом відкрити для себе справжній характер опозиції є вивчити спочатку уряд, правління, владу і державу» [3]. Схожої думки дотримується Е. Луст-Окар, що зауважує, що посадовці (урядовці) не можуть диктувати дії своїх опонентів, однак можуть впливати на них через розроблені / інституціоналізовані правила та інституції, визначаючи патерни взаємодії уряду та опозиції [4, с. 34–35], внаслідок чого цілком релевантною виявляється ідея Л. Андерсона, за якою «природа політичної опозиції відображає характер політичної влади» [5, с. 220]. Слідуючи такій теоретико-методологічній логіці, зрозуміло, що політична опозиція відіграє важливу роль у механізмі стримувань і противаг в умовах того чи іншого політичного режиму. Відповідно, дослідження політичної опозиції не можливе без дослідження політичної системи та політичної влади загалом, маючи на увазі, що: чвари, розбрат, незгода й інакомислення/дисидентство мають вирішальне значення для відносин між державою та суспільством, а політична опозиція є терміном й концептом, що мають першорядне значення для розуміння політичної змагальності, відносин між владою і невладою, державою і суспільством.

Однак, як зазначено вище, поглиблення «звуженого» дефініювання політичної опозиції від кінця 60-х – початку 70-х років ХХ ст. й до сьогодні спричинило ситуацію, відповідно до якої політична опозиція як така концептуалізована і операціоналізована недостатньо, що доволі часто, за винятком деяких досліджень, є підставою вважати її «неопредмеченою» методами політичної науки, навіть попри те, що вона активно була предметом наукових досліджень другої половини ХХ ст. У наукових розробках тих часів, хоча й було ініціально аргументовано, що політична опозиція є «антиподом» уряду/влади в межах будь-якої політичної системи, а тому становить основу політично-системного контексту аналізу міжінституційних відносин, але було недостатньо мірою детерміновано, яким чином політична опозиція пояснює та «демаркує» різні форми суспільно-політичної активності.

Тільки починаючи з напрацювань Дж. Сарторі, О. Кіркхаймера, Р. Макрідіса, Л. Шапіро, Б. МакЛеннана, але більшою мірою Р. Андевега, Ж. Блонделя, А. Степана, П. Копецькі та М. Спірової, А. Піззорно, Ф. Дж. Крістіансена і Е. Дамгаарда, Ф. Нортон, Р. Хользхакера, Н. Брак та Ш. Вейнблума було аргументовано, що про політичну опозицію доцільно говорити у множині. Більше того, з огляду на різні завдання варіативних суб'єктів політичної опозиції у її «розширеному» розумінні (чи, іншими словами, суб'єктів політизації суспільного життя) було навіть запропоновано різні визначення видів політичної опозиції чи, скоріше, «політичних опозицій», як: організованого політичного актора – легіслатури, репрезентованих та нерепрезентованих у легіслатурі політичних партій, профспілок і громадянських рухів та організацій; вираження позицій перерахованих вище організаційних політичних акторів у суспільній сфері, уряді, легіслатурі, засобах масової інформації, на вулиці тощо; процесу постійної (або

вчасної) перевірки, інформування і критики поточного стану справ; процесу опору політичній владі, що здійснюється з допомоги різних ненасильницьких чи насильницьких методів – законодавчого процесу, парламентських запитів, прес-релізів, мобілізації засобів масової інформації, громадянських протестів й демонстрацій тощо; процесу громадянського та/або політичного протистояння, цілями критики якого є уряд і/чи його політика, політична еліта, політичний режим загалом [6].

Теоретико-методологічним висновком такої зміни концептуалізації політичної опозиції стало постулювання позиції, згідно якої «розширений» варіант визначення аналізованого поняття став інклюзивним, адже він залишається раціональним поза межами включення у нього окремих функцій, цілей і завдань. Крім того, обґрунтування доцільності визначення політичної опозиції у множині зумовило постановку питання про оновлення теоретико-методологічних підходів щодо окреслення та розв'язання завдань і проблем, які стосуються детермінування, структуризації та типологізації сучасного розуміння політичної опозиції.

Це вкрай важливо хоча б тому, що внаслідок такого теоретико-методологічного кроку можливим виявилось подолати наукову обмеженість «звуженого» розуміння політичної опозиції, нівелювавши бар'єр із-поміж дослідженнями «нормальної» та «девіантної» чи парламентської і позапарламентської опозиції тощо. Більше того, методологічним наслідком було подолання обмеженості суто неоінституціонального підходу до дослідження політичної опозиції, а також наділення останньої іншими концептуальними та парадигмальними сенсами. У процесі вирішення поставлених завдань Н. Брак та Ш. Вейнблум апелюють до декількох ракурсів і кроків, які, на їхню думку, виявились вкрай важливими у теоретико-методологічному «збагаченні» сенсу політичної опозиції, становлячи різнопарадигмальні підходи її детермінування та структуризації [7].

По-перше, в теоретико-методологічному зрізі вдалось зосередитися на відносинах між парламентською і позапарламентською формами політичної опозиції. Цікавим у такому розрізі виявився аналіз того, як політичні (парламентські та непарламентські) партії і непартійні гравці/актори можуть використовувати свої позапарламентські ресурси як канали створення і реалізації публічних дебатів та інструмент підвищення своєї легітимності на політичній арені. З іншого боку, цікавим означилось питання про те, яким чином позапарламентські політичні сили можуть політизувати соціальні і громадські запити на рівні з парламентською опозицією. У цьому випадку підхід до дослідження політичної опозиції як мультиваріативного феномену було зосереджено на тому, як вона мобілізує парламентські та позапарламентські інструменти, канали та акторів. Окрім того, наголос у такому випадку було зроблено на співвідношенні між політичною опозицією та зовнішніми стосовно неї організаційними структурами. Внаслідок цього одна група представників цього теоретико-методологічного напрямку досліджень політичної опозиції, зокрема М. МакКомбс, С. Валгрейв та П. Ван Аелст, сконцентрувались на зверненні до співвідношення між роллю референдумів та демонстрацій і їхнім впливом на якість опозиційності до уряду та політичної системи в цілому. У свою чергу, друга група дослідників, зокрема Р. Андевег, Л. де Вінтер та В. Мюллер, Е. Бомберг, Я. Пападопулос та ін., зосередили свою увагу на впливі інструментів прямої демократії на силу та значення політичної опозиції, зокрема з приводу таких питань, як розвиток, участь, зелена політика, моральні принципи політичного процесу тощо.

По-друге, з метою подолання винятковості впливу неоінституціональної ідеї та методології на дослідження політичної опозиції необхідним виявились міркування з приводу сприйняття легітимності парламентської та позапарламентської опозиції й її різних акторів. У такому кроці виявилась можливість дослідження того, як актори опозиції сприймають себе й політичні цілі, в межах яких вони діють, а

також того, як вони описані / регламентовані й представлені політичними силами при владі. Річ у тім, що, коли опозиційний актор виступає в цілому проти системи, тоді його найчастіше репрезентують у формі актора з «системним відхиленням», особливо якщо йдеться про засоби масової інформації. Таке позначення («ярлик») мало два наслідки: 1) процес делегітимізації відносно громадськості; 2) процес самоперевизначення актором. Причому, обидва процеси змогли вплинути на стратегії, канали зв'язку та механізми дії політичної опозиції, внаслідок чого маркування певних опозиційних акторів як антисистемних позначилось на сприйнятті громадськістю опозиційності в цілому, а в теоретико-методологічному контексті дозволило обґрунтувати потребу наукового аналізу антисистемної опозиції як структурного елементу політичної опозиції в цілому.

По-третє, теоретико-методологічно вагомим став аналіз кореляції парламентської (і загалом політичної) опозиції та соціальної динаміки, на підставі чого, ймовірно, і відбулась політизація першої. Деякі із наукових розвідок, присвячених окресленій проблематиці, продемонстрували, що в контексті депіларизації позапарламентська опозиція може перетворюватись на конкурента парламентської опозиції і впливати на весь «ланцюг» делегування повноважень / влади і відповідальності у різних політичних системах. На такій ідеї, зокрема, було зосереджено напрацювання таких вчених, як Р. Андевег, Л. де Вінтер та В. Мюллер, Ф. Крістіансен та Е. Дамгаард, оскільки саме їхні праці лягли в основу взаємозв'язку між парламентською та позапарламентською опозицією. Загалом запропонований ними підхід запропонував динамічний аналіз політичної опозиції, уможлививши її усесторонню концептуалізацію. Це стало підставою постулювання висновку, що така категорія як «девіантна опозиція» (під якою найчастіше розуміють антисистемну чи екстремістську опозицію), отримала право бути дослідженою і концептуалізованою на підставі дихотомій «нормальність» та «девіантність», «норма» та «відхилення», а також «системність / просистемність» і «антисистемність» [8].

По-четверте, вагомою складовою дослідження політичної опозиції виявилось зосередження уваги на важливості її лінгвістично-риторичної детермінації. Однією з основних характеристик демократичної політичної системи/режиму став її винятковий посередницький спосіб спілкування – мова та обговорення. Думка як засіб / принцип самоврядування в демократії передбачає, що всі чи більшість рішень приймаються у процесі суперечливих дискусій і дебатів. У зв'язку з цим, мову в умовах демократії почали розуміти засобом прийняття політичних рішень і способом, через який інакомислення обробляється як протипага насиллю. Більш систематичний і ретельний аналіз дискурсу та риторики і їх використання суб'єктами (політичними акторами) призвів до кращого розуміння стилю та стратегії політичної опозиції. Як наслідок цього, почали проводити дослідження, які, наприклад, були розроблені на підставі використання мови, що використовується в опозиційній діяльності. До уваги також було взято той момент, чи опозиція здійснює дорадчий процес, чи просто дотримується декларативних позицій, що в теоретико-методологічному зрізі висвітлено у наукових доробках таких вчених, як Н. Роуселліер, А. Скедлер та А. Креспі.

По-п'яте, вагомим елементом наукового аналізу політичної опозиції виявився зміст, характер та значимість питань, які обговорюються на політичній арені. Окремі дослідники аргументували актуальність цієї проблеми як ключову змінну у вивченні політичної опозиції, принаймні з огляду на те, що деякі питання є більш важливими для певних дійових осіб і політичних акторів, аніж для інших. Крім того, різні ідеї й проблеми можуть по-різному мобілізувати різні типи політичної опозиції. А тому запропонований підхід почав позиціюватись як крос-дисциплінарний, що очевидно на підставі доробків Р. Хользхакера [9, с. 472; 10], у яких продемонстровано, що ймовірним є формування так званих «плаваючих

коаліцій» (з англ. floating coalitions) для вирішення конкретних спірних питань між окремими урядовими партіями і окремими членами парламентської опозиції.

По-шосте, виявлено, що вивчення політичної опозиції має розглядатись як багатоскладовий та багатофакторний процес, який опирається на багаторівневий інституціональний аналіз управління та урядування. Підхід репрезентовано кількома позиціями: 1) врахуванням впливу і ролі федералізму й багаторівневого урядування на модальність політичної опозиції (доброби С. Фрідріха), адже чимало питань стають очевидними на підставі звернення до різних рівнів опозиційності та влади загалом; 2) врахуванням впливу теорії коаліцій (коаліціоністики), згідно з яким в одному випадку партія позиціонується як урядова, а в іншому – як опозиційна (напрацювання К. Десчоувера), через що формуються різні стратегії її політичної поведінки; 3) врахуванням впливу і залежності рівня здійснення політичної влади й відмінних сфер рішень на диференційованість стратегій, згуртованість (пактування, коаліціювання) та структурування політичної опозиції (праці С. Брагіролі та Т. Рауніо). Всі вони детермінували, що незалежно від рівня зацікавленості політичною опозицією існує широкий спектр суплементарних питань, які сумарно та комплексно можуть раціонально відповідати на додаткові питання та гіпотези.

Сумарно, проведений науковий аналіз продемонстрував, що постановка питання про політичну опозицію є багатоскладовою, різновекторною, а також поступово ускладнюваною. Це відповідає загальноприйнятій тенденції про компліментарність сучасного політичного процесу, а також потребує детальнішого науково розгляду в розрізі адекватної типологізації та таксономії політичної опозиції.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. De Giorgi E. Parliamentary opposition in Western European Democracies today : systemic or issue-oriented? A comparative Study of two Parliamentary systems. – Paper presented at the ECPR Joint sessions of workshops. – Helsinki, May 7–12, 2007.
2. Ionescu G., Madariaga I. Opposition : Past and Present of a Political Institution. – London : The New Thinker Library, 1968. – 213 p.
3. Blondel J. Political Opposition in the Contemporary World // Government and Opposition, 1997, Vol. 32, No. 4, P. 462–486.
4. Lust-Okar E. The Management of Opposition : Formal Structures of Contestation and Informal Political Manipulation // Schlumberger O. Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes. – Palo Alto : Stanford University Press, 2007. – P. 39–58.
5. Anderson L. Lawless Government and Illegal Opposition : Reflections on the Middle East // Journal of International Affairs, 1987, Vol. 40, No. 2, P. 219–232.
6. Brack N., Weinblum Sh. «Political Opposition» : Towards a Renewed Research Agenda // Interdisciplinary Political Studies, 2011, Vol. 1, No. 1, P. 69–79.
7. Brack N., Weinblum Sh. What do we mean by “political opposition” : a theoretical perspective. – Presented at Potsdam ECPR General Conference, September 9–12, 2009. – 16 p.
8. Shtromas A. Political change and social development : the case of the Soviet Union. – Frankfurt am Main : P. Lang, 1981. – 173 p.
9. Holzhauser R. National Parliamentary Scrutiny over EU issues : Comparing the goals and Methods of Governing and Opposition Parties // European Union Politics, 2002, Vol. 3, No. 4, P. 459–479.
10. Holzhauser R. The Power of Opposition Parliamentary Party Groups in European Scrutiny // The Journal of Legislative Studies, 2005, Vol. 11, No. 3, P. 428–445.

REFERENCES:

1. De Giorgi E. Parliamentary opposition in Western European Democracies today : systemic or issue-oriented? A comparative Study of two Parliamentary systems. – Paper presented at the ECPR Joint sessions of workshops. – Helsinki, May 7–12, 2007.
2. Ionescu G., Madariaga I. Opposition : Past and Present of a Political Institution. – London : The New Thinker Library, 1968. – 213 p.
3. Blondel J. Political Opposition in the Contemporary World // Government and

Opposition, 1997, Vol. 32, No. 4, P. 462–486.

4. Lust-Okar E. The Management of Opposition : Formal Structures of Contestation and Informal Political Manipulation // Schlumberger O. Debating Arab Authoritarianism. Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes. – Palo Alto : Stanford University Press, 2007. – P. 39–58.

5. Anderson L. Lawless Government and Illegal Opposition : Reflections on the Middle East // Journal of International Affairs, 1987, Vol. 40, No. 2, P. 219–232.

6. Brack N., Weinblum Sh. «Political Opposition» : Towards a Renewed Research Agenda // Interdisciplinary Political Studies, 2011, Vol. 1, No. 1, P. 69–79.

7. Brack N., Weinblum Sh. What do we mean by “political opposition” : a theoretical perspective. – Presented at Potsdam ECPR General Conference, September 9–12, 2009. – 16 p.

8. Shtromas A. Political change and social development : the case of the Soviet Union. – Frankfurt am Mein : P. Lang, 1981. – 173 p.

9. Holzhaecher R. National Parliamentary Scrutiny over EU issues : Comparing the goals and Methods of Governing and Opposition Parties // European Union Politics, 2002, Vol. 3, No. 4, P. 459–479.

10. Holzhaecher R. The Power of Opposition Parliamentary Party Groups in European Scrutiny // The Journal of Legislative Studies, 2005, Vol. 11, No. 3, P. 428–445.

Кольцов В. М., кандидат политических наук, докторант кафедры политических наук и права Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского (Одесса, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Теоретико-методологические подходы и проблемно-предметные ракурсы исследования политической оппозиции в современной западной политической науке.

Аннотация. Проанализированы различные теоретико-методологические и проблемно-предметные ракурсы исследования политической оппозиции в западной политической науке. Выявлено, что исторически первыми были наработки, которые сводились к «суженной»/узкой трактовки и дефинирования политической оппозиции. В свою очередь, со временем дефинирования и проблемно-предметные ракурсы исследования политической оппозиции были «расширенные». Суммарно аргументировано, что постановка вопроса о политической оппозиции есть многосоставной, разновекторной и постепенно усложняющейся, что соответствует тенденции комплиментарности современного политического процесса.

Ключевые слова: оппозиция, политическая оппозиция, подходы и предметно-проблемные ракурсы исследования, западная политическая наука.

Kolzov V., PhD in political sciences, doctoral candidate of the Department of political science and law South Ukrainian national pedagogical University named after K. D. Ushinsky (Odessa, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Theoretical and methodological approaches and problem-subject perspectives of political opposition's research in modern western political science.

Abstract. The different theoretical and methodological problem-subject foreshortening of research of political opposition is analysed in western political science. It is deduced, that historically the first were works that was taken to the «narrowed» / narrow interpretation and дефинирования of political opposition. In turn, defining and problem-subject foreshortening of research of political opposition were «extended» in course of time. It is totally argued, that a statement of a question about political opposition is многосоставной, разновекторной and gradually becoming complicated, that corresponds to the tendency of modern political process.

Keywords: opposition, political opposition, approaches and in-problem foreshortening of research, western political science.

Конах В. К.,кандидат політичних наук,
докторантка Національного інституту стратегічних досліджень
(Київ, Україна), E-mail: konakh_v@ukr.net**СУСПІЛЬНЕ ТЕЛЕРАДІОМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ
З МАНІПУЛЯТИВНИМИ ТА ДЕСТРУКТИВНИМИ ІНФОРМАЦІЙНО-
ПСИХОЛОГІЧНИМИ ВПЛИВАМИ В УКРАЇНІ**

***Анотація.** Проаналізовано досвід функціонування суспільних телерадіомовників у країнах Західної та Центрально-Східної Європи. Визначено, що в сучасному медіа-просторі України незалежний суспільний телерадіомовник може стати найбільш гідним довіри мас-медіа. З огляду на наявні виклики та загрози в національному медіа-просторі України, запропоновано реформувати наявні державні телерадіоканали не лише у спосіб пришвидшення створення якісного загальнонаціонального телеканалу суспільного мовлення, а й за рахунок створення адаптованих регіональних каналів на базі обласних державних телерадіокомпаній.*

***Ключові слова:** мас-медіа, суспільне телерадіомовлення, медіа-простір, маніпулятивні інформаційно-психологічні впливи, деструктивні інформаційно-психологічні впливи*

На сучасному етапі інтенсивних інформаційних обмінів в медіа-просторі багатьох держав виникають загрози та виклики, які пов'язані з тим, що деякі із суб'єктів інформаційних відносин як на національному, так і глобальному рівнях, перетворивши інформацію на зброю, використовують свободу слову для того щоб спотворити її засадничі принципи. При цьому демократичні держави, так само як і Україна, знаходяться в пошуках нових форм та методів боротьби з ними. У деяких випадках держави вдаються в свої діяльності до обмежувальних та заборонних заходів. Водночас, з огляду на те, що штучна інформаційна ізоляція громадян у спосіб механічного огороження медіа-простору від деструктивного та маніпулятивного інформаційного продукту дає зазвичай короткостроковий позитивний ефект, демократичні держави наразі концентруються на реалізації проактивних заходів протекціоністського характеру до національних виробників та постачальників контенту. Зокрема, на сучасному етапі важливим інструментом боротьби з поширенням як зовнішніх деструктивних інформаційно-психологічних впливів, так і внутрішніх маніпулятивних впливів світовим співтовариством розглядається забезпечення функціонування в державах плюралістичних незалежних мас-медіа. При цьому важливе місце відводиться підтримці, а за необхідності створенню, суспільних (громадських¹) телерадіомовників, місія яких, за визначенням Віденської декларації Європейського симпозиуму Міжнародного інституту преси з проблем мас-медіа (1993 р.), полягає в інформуванні населення про події минулого, теперішнього та майбутнього, які його безпосередньо цікавлять, обговоренні та вираженні основних людських цінностей тощо [1, с. 17].

Слід зауважити, що з огляду на важливу місію суспільних телерадіомовників їх створення, функціонування, цілі, методи та задачі є предметом аналізу як українських так і іноземних дослідників – Е. Лукаса, П. Помаранцева, А. Шевченко, С. Гнатюка, О. Разуваєвої, Д. Поладової та інших. Зокрема як зауважують науковці, на сучасному етапі [2, с. 69]: «є тільки один спосіб мати реально незалежний мас-медіа, один спосіб змусити його служити не приватним політичним інтересам, а всьому суспільству – це створити ЗМІ, власником якого повинне стати все суспільство, яке визначить його концепцію, забезпечить матеріальну

¹ З огляду на те, що а українській практиці найуживанішим є термін «суспільне мовлення», який вже закріплений в чинному законодавстві, тут і далі буде використовуватися саме він.

незалежність і дозволить журналістам працювати поза чийсь політичними й ідеологічними настановами. <...> Громадське мовлення – технічно та економічно автономне мовлення, яке служить суспільним інтересам, обслуговує все населення країни (регіону) на універсальній некомерційній основі». Як відмічають Е. Лукас та П. Помаранцев [3]: «На фрагментованому медійному ландшафті потужний, незалежний громадський мовник може стати найбільш гідним довіри ЗМІ, і не лише встановлювати журналістські стандарти, але й брати участь у соціальних та громадських питаннях». При цьому, за визначенням директора Інституту медіаправа Т. Шевченко [1, с. 257]: «Основою суспільного мовлення є те, що воно має здійснюватися в інтересах усього суспільства, а не в інтересах окремих його груп чи в інтересах держави <...> Суспільне мовлення незалежне і від інститутів держави, і від бізнесу. Саме держава зобов'язується дбати про таку незалежність. Це здійснюється і у спосіб законодавчого закріплення принципів незалежності, і через особливості механізму управління та фінансування організацій суспільного мовлення. Як результат, суспільне мовлення для більшості країн Європи є важливим інститутом, який сприяє не лише забезпеченню інтересів суспільства, а й демократичному розвитку держави загалом». На думку віце-президент Європейської мовної спілки, К. Каппона [4]: «Головне завдання суспільного мовника – нести цінності глядачам, суспільству. Це означає передусім надавати інформацію: якісну, корисну. Причому і таку, якої, з різних причин, не дають комерційні мовники. Для них це може бути занадто дорого чи економічно необґрунтовано. Але для суспільного мовника ці проблеми не мають бути головними». В свою чергу, на думку старшого радника Європейської мовної спілки Б. Берганта [5]: «Суспільне мовлення робить населення країни однією родиною, члени якої будуть комунікувати за допомогою суспільного мовлення». Також, на думку експертів важливою частиною роботи суспільних мовників постає створення якісного новинного контенту. Зокрема, як зазначає заступник директора Міжнародного бюро мовлення американської урядової організації «Ради керівників з питань мовлення» Джефрі Трімбл [6]: «політична обстановка та наявні проблеми «вимагають якісних, достовірних новин, яким довірятимуть <...> Комерційні компанії будь-якої країни у світі, очевидно, мають обмеження на можливість дати слово всім, тому базова ідея на підтримку суспільного мовлення у тому, що воно належить людям». Поруч із зазначеним, експерти наполягають, що для того щоб суспільне мовлення дивилися всі мешканці країни, воно мусить говорити мовами людей, які його дивляться [7].

При цьому слід зауважити, що наявність суспільного телерадіомовлення на сучасному етапі постає і одним із ключових атрибутів демократичного розвитку держави. Досвід країн Західної та Центрально-Східної Європи засвідчує, що у сучасних соціально-політичних умовах р

озвинені суспільні телерадіомовники є невід'ємним елементом ліберальної демократії, а також передумовою і показником її успішного розвитку. При цьому, науковцями відмічається пряма залежність між впливовістю цих структур у суспільстві і ступенем зрілості демократичних інститутів та процедур [8, с. 78]. Адже в умовах демократичного суспільства, наявність та ефективне функціонування суспільних мовників сприяє соціально-регуляторній ефективності медіа-простору та стимулює інші мас-медіа забезпечувати плюралізм поглядів та інформаційні права громадян через надання об'єктивної та збалансованої інформації. Поруч із зазначеним слід зауважити, що наявність в національному медіа-просторі суспільних мовників є й необхідною передумовою для членства в Раді Європи, яка на цьому напрямку ухвалила низку документів².

² Зокрема, на цьому напрямі у 1991 р. Парламентська Асамблея РЄ ухвалила рекомендацію «Про парламентську відповідальність за процес демократичного реформування мовлення» (Recommendation 1147 (1991) on parliamentary responsibility

Таким чином слід відмітити, що на думку більшості дослідників саме на суспільне телерадіомовлення покладається відповідальна місія – бути загальнодоступним, незалежним та об'єктивним джерелом інформації; скеровувати свою діяльність на забезпечення суспільства інформаційними, культурними, розважальними програмами; висвітлювати суспільно значущі теми; сприяння росту соціальної, політичної і культурної освіченості громадян, згуртованості суспільства.

Водночас не зважаючи на низку досліджень щодо значення та місії суспільного телерадіомовлення, наразі актуальним залишається визначення його місця та задач в національному медіа-просторі України, зокрема з огляду на існуючі загрози пов'язані з гібридною війною, яка здійснюється РФ проти нашої держави. З огляду на зазначене, завданням цього дослідження постає визначення оптимальних шляхів реформування державних телерадіокомпаній України у впливову суспільну телеорганізацію, якій би довіряло українське суспільство.

При цьому слід відмітити, що з огляду на те, що різні західні суспільства формували медіа-системи за різних економічних та суспільно-політичних умов, у сучасних державах по різному представлене співвідношення теле- та радіомовників: комерційні – суспільні. Зокрема, у США мас-медіа завжди розвивалися у ринкових умовах, а суспільне телебачення та радіомовлення виникли як альтернатива комерційно-фінансованій та орієнтованій на ринок системі мовлення для компенсації «недоліків ринку». У країнах Західної Європи, навпаки, основою було саме суспільне мовлення, що перебувало у власності громад та користувалося юридичними гарантіями незалежності від уряду, а з метою формування приватного сектору аудіовізуальних мас-медіа здійснювалося сприяння виникненню конкуренції у цій сфері. Щодо країн Центрально-Східної Європи, то в них наразі суспільні мовники функціонують поруч із комерційними та муніципальними (місцевими) мас-медіа. В цілому ж на сьогодні суспільні мовники функціонують у всіх країнах західної демократії [9].

Беззаперечно цікавим у цьому сенсі є досвід Британської **BBC** (*British Broadcasting Corporation*) – однієї з найстаріших та найуспішніших суспільних телерадіоорганізацій у світі, діяльність якої побудовано на некомерційній основі. Бюджет тресту формується за рахунок абонентської плати із слухачів і телеглядачів, яка складає близько 72 % надходжень, окрім того BBC фінансується субсидіями від Парламенту, які надходять у держбюджет як плата за телевізійні ліцензії, 22 % складають комерційні доходи [9]. Кредо BBC зводиться до відомої тріади «інформувати, просвіщати, розважати». На думку С. Віттла, експерта Ради Європи [10]: «ключовими цінностями BBC є правдивість, незаангажованість і точність. Це три фундаментальні принципи, якими керується суспільне мовлення, адже воно працює для суспільства. Роль BBC, як і будь-якого іншого мовника,

for the democratic reform of broadcasting), у 2004 р. – рекомендацію «Про громадське мовлення» (Recommendation 1641 (2004) Public service broadcasting), у 2009 р. - рекомендацію «Фінансування суспільного мовлення» (Recommendation 1878 (2009) The funding of public service broadcasting). У свою чергу Комітет міністрів РЄ в 1996 р. ухвалив рекомендацію «Про гарантії незалежності громадського телерадіомовлення» (Recommendation No. R (96) 10 of the Committee of Ministers to member states on the guarantee of the independence of public service broadcasting), у 2006 р. – прийняв декларацію «Щодо гарантій незалежності суспільного мовлення у країнах-членах» (Declaration Decl-27.09.2006 of the Committee of Ministers on the guarantee of the independence of public service broadcasting in the member states), а у 2007 р. – ухвалив рекомендації «Щодо місії суспільних засобів масової інформації в інформаційному суспільстві» (Recommendation CM/Rec(2007)3 of the Committee of Ministers to member states on the remit of public service media in the information society).

– бути джерелом достовірної інформації». Достеменність та ефективність такого підходу підтверджується тим фактом, що загалом канали BBC дивиться 94 % жителів Великої Британії. У середині країни BBC веде мовлення на п'яти каналах 24 години на добу.

В Італії суспільна телерадіокомпанія **Rai** (*Radio Televisione Italiana*), поруч з комерційною мережею Mediaset (яку заснував колишній прем'єр-міністр цієї країни Сільвіо Берлусконі), також займає значну частину медіа-простору держави та має найвищі показники перегляду. Rai пропонує 13 телеканалів (3 загально-інформаційних та 10 тематичних каналів) та 7 радіоканалів (3 загально-інформаційних та 4 тематичних радіоканалів). Rai за формою власності є акціонерним товариством, більшістю акцій якого володіє Міністерство економіки і лише 2,5% Організація авторів та видавців Італії. Основою фінансування суспільного телебачення в Італії є абонентська плата. Управління Rai здійснює Наглядова рада, що складається з 9 осіб (2-ох призначає Міністерство Економіки, 7-их обирають представники правлячої партії та опозиції на пропорційній основі, представники правлячої партії також висувують кандидатуру голови Ради, якого затверджує Міністр економіки) [9]. Як зауважує колишній керівник італійського суспільного мовника Клаудіо Каппон, від комерційних мовників RAI відрізняється перш за все тим, що вона більше інвестує в італійське вітчизняне виробництво програм, фільмів, серіалів, у той час як комерційні мовники більш фокусуються на придбанні імпоротної продукції. Окрім зазначеного, RAI має представництва у всіх регіонах, 4 великі регіональні центри і регіональне виробництво, які створюють контент безпосередньо у регіонах, а також закордонне виробництво, чого не мають комерційні мовники. Також телевізійна мережа RAI фокусується на виробництві власного новинного контенту, як наслідок – новини 90 % глядачів дивляться саме на суспільному мовнику [11].

В Німеччині суспільні мовники на відміну від Великобританії та Італії не поєднані в єдину мережу, а функціонують у якості самоврядних «суспільно-правових радіотелевізійних організація». Багато з цих мовників створено за регіональною ознакою, відповідно до федеративного устрою країни (з урахуванням адміністративно-територіального поділу, основою якого є «землі» наділені широкими повноваженнями самоврядування), у зв'язку з чим в Німеччині сильно розвинене регіональне суспільне мовлення. Поруч із зазначеним, в Німеччині функціонує два публічних (суспільних) загальнонаціональних мовника: **ARD** (*Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland*, Консорціум законодавчо встановлених публічних мовних інституцій ФРН) та **ZDF** (*Zweites Deutsches Fernsehen*, Друге німецьке телебачення). Вони мають незалежний суспільно-політичний статус, не можуть належати ні державі, ні будь-якій політичній партії, ні комерційним установам, а відтак вільні від прямого втручання з боку держави, що зафіксовано у законах про мовлення і в Конституції ФРН [9]. Інформаційне наповнення суспільних мовників в Німеччині, так само, як і в Італії, порівняно з комерційними мовниками, має високий рівень інформаційно-програмного наповнення. Як зауважує представник ZDF Хайко Фон Дебшиц [12]: «суспільні мовники подають інформацію, розваги, спортивні передачі, культурні передачі – це поєднання всього, кількість інформації там значно більша, ніж на приватних каналах. Це не лише новини, але й політичні ток-шоу, документальні програми, це інформація, яка є ключовим контентом суспільного мовника».

Проте, нині суспільні мовники є неодмінною частиною медіа-простору не лише країн Західної Європи, а й країн бувшого «соціалістичного табору». Розпад комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи та їх вступ до Ради Європи, та пізніше – набуття ними асоційованого членства в Європейському Союзі, змусили уряди цих країн зайнятися процесом роздержавлення та лібералізації власних медіа-просторів, у відповідності до наявних стандартів цих організацій.

З огляду на зазначене низка таких країн як Польща, Болгарія, Угорщина, Словаччина, Румунія, Литва, Латвія та інші після розпаду комуністичних режимів на базі наявних державних теле- та радіомовників утворили суспільні телерадіомовні організації.

Так, у Польщі в 1994 р. на базі державних теле- та радіомовників були утворені суспільні, які на сьогодні представлені групою телеканалів **TVP** (*Telewizja Polska*) – загальнонаціональним телебаченням (TVP 1), мережею з 16 регіональних мовників (TVP Info), телеканалом *Kultura* та іншими, а також суспільним радіо (*Polskie radio*). Основними принципами діяльності TVP постають: урахування інтересів якомога ширшої аудиторії; наголос на інформаційних програмах; створення власних документальних фільмів. Водночас, не зважаючи на те, що суспільне мовлення є доволі популярним серед поляків, воно в останні кілька років зіткнулося з негативними тенденціями: по-перше, лише 7 % населення платили за доступ до нього (в структурі надходжень – це близько 15 %), що призвело до глобальних труднощів з його фінансуванням; по-друге, впродовж останніх кількох років воно потрапило під сильний політичний вплив правлячих партій. Проте, попри всі складнощі польське суспільне мовлення залишається важливим джерелом інформації для третини населення. З огляду на зазначене, польська влада та медіа-спільнота наразі знаходяться в процесі медіа-реформи, яка покликана посилити незалежність редакційної політики суспільних мас-медіа та віднайти нові шляхи їх фінансування [13].

В цілому ж слід визнати, що в Британії, Німеччині, Італії, Польщі, Латвії, Литві суспільні телеканали є цілком конкурентоспроможними найбільшим приватним телерадіокомпаніям – їх аудиторія не менша, а вплив – значно вищий. У Словаччина, Чехія чи Угорщина суспільні мовники не становлять справжньої конкуренції для великих приватних телекомпаній, проте й вони намагаються розвиватися задля того щоб посісти гідне місце в національних медіа-просторах.

При цьому суспільні теле- та радіомовники у вищезазначених державах відрізняються за:

юридично-правовим статусом: в Болгарії суспільне телерадіомовлення є «юридичною особою», як це і має бути в ідеальній ситуації, в Угорщині та Польщі суспільні телерадіомовники є «корпораціями» (хоча в Угорщині єдиним власником акцій цієї корпорації є фонд «Hungari», а у Польщі це держава, в особі міністерством фінансів), в Румунії закон визнає суспільне телерадіомовлення лише «суспільними послугами»;

основними джерелами фінансування: у Чехії – це абонентська плата, яка складає більше 50 % бюджету організації; в Албанії та Сербії – це кошти, що виділяються з державного бюджету; у Литві та Польщі – це комерційна діяльність (розміщення реклами, спонсорство, надходження від продажу прав, реалізація записів програм тощо). Водночас варто зауважити, що у більшості країн фінансування зазвичай здійснюється за гібридною моделлю, у якій комбінуються два або три з вищезазначених джерел [9].

Проте, спільною ознакою для них є те, що вони будучи загальнодоступним джерелом інформації, висвітлюють суспільно значущі теми, забезпечують суспільство інформаційними, культурними, освітніми та розважальними програмами, сприяють росту соціальної, політичної й культурної активності громадян і згуртованості суспільства.

Поруч із зазначеним слід відмітити, що останнім часом держави та міжнародні організації почали розглядати суспільні телерадіомовні організації і у якості одного із засобів протидії ворожій пропаганді та боротьби з деструктивними інформаційно-психологічними впливами. У цьому контексті, Бюро Представника з питань свободи мас-медіа ОБСЄ прийняло на початку 2016 р. Пам'ятку записку «Пропаганда та свобода масової інформації», у відповідності до якої, голов-

ними інструментами в боротьбі з поширенням маніпулятивних та деструктивних інформаційно-психологічних впливів, серед іншого, визначено: «зміцнення плюралізму мас-медіа та засудження пропаганди як мови, невідповідної демократичній державі і професії журналіста; відмову від державних мас-медіа та підтримку громадських мас-медіа, які дотримуються високих професійних стандартів [14, с. 2]; <...> функціонування привабливого для аудиторії суспільного мовлення з особливим завданням висвітлювати різні точки зору; чітке розмежування фактів і думок в журналістиці і прозорість медіа власності [14, с. 8]».

В Естонії незалежна суспільно-правова телерадіомовна корпорація **ERR** задля боротьби з поширенням у власному медіа-просторі російських деструктивних інформаційно-психологічних впливів 28 вересня 2015 р. запустила цілодобову трансляцію російськомовного телеканалу ETV+, цільовою аудиторією якого є чверть населення країни, для якої російська мова рідна. За задумом засновників новостворений телеканал дозволить російськомовну аудиторію в Естонії «відтягнути» від перегляду телеканалів з Москви, які населення дивиться як через супутники, так і в місцевих мережах. Крім цього висловлюється надія, що ETV+ будуть дивитися і глядачі з Росії та інших країн колишнього СРСР. Змістовне наповнення ETV+ включає випуски новин, оригінальні шоу і передачі, а також художні та документальні фільми і телесеріали естонського та зарубіжного виробництва. На реалізацію проекту естонським державою на початковому етапі виділено 2,5 млн. євро. Передачі ETV+ можна також дивитися в Інтернеті, на сайті каналу (etvpluss.ee), записи передач доступні в архіві порталу протягом тривалого часу після ефіру. Також планується й трансляція матеріалів в соціальних мережах – Facebook, Вконтакте, YouTube [15].

А у Латвії керівництво держави ініціювало створення нових каналів, які мовлять у регіонах ближче до східного кордону, на яких запущено російськомовні програми в різних жанрах, які, за словами експертів, цікаві й латвійськомовній аудиторії. Також заплановано запустити мультимедійний проект, що поєднуватиме телевізійний, радіо та інтернет-контент, матеріали в якому виходитимуть латиською, російською та англійською мовами [16].

Щодо України, то донедавна, не зважаючи на тривалі дискусії та чисельні законодавчі ініціативи, наша держава залишалася однією з останніх у Європі, яка не мала суспільного телерадіомовлення. Не покращило ситуацію й прийняття Верховною Радою України 17 квітня 2014 р. Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» № 1227-VII [17]. У відповідності до цього закону в травні 2014 р. мав розпочатися процес реформування НТКУ, НРКУ та близько 30 регіональних ТРК в Національну суспільну телерадіокомпанію (НСТУ). Проте, в практичній площині процес створення суспільного мовлення в Україні було розпочато лише з березня 2015 р., після того, як Міжвідомча робоча група з питань реалізації закону «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» направила зміни до існуючого закону в практичній площині його застосування, а ВР України їх затвердила. Так, згідно Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» (з правками від 19 березня 2015 р.), було започатковано процес створення публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» на базі державних мовників – Національної телекомпанії та радіокомпанії, Державної телерадіокомпанії «Культура», обласних державних телерадіокомпаній, Державної телерадіомовної компанії «Крим» та інших. Суспільне мовлення, у відповідності до закону, складатиметься з двох телеканалів і трьох радіоканалів. На його фінансування на початковому етапі законом передбачено виділення 0,2 % від державного бюджету. Також у перші чотири роки передбачено не більше ніж 3 хвилини реклами на годину ефіру. Керівництво каналом здійснюватиметься Наглядовою радою НСТУ, до складу якої входить по одному представнику від депутатських фракцій і груп Верховної Ради України

поточного скликання та дев'ять членів від громадських об'єднань та асоціацій [17]. Відповідно до цього закону 7 квітня 2015 р. на базі УТ-1 (першого державного каналу) в Україні відбувся запуск загальнонаціонального каналу суспільного мовлення «UA: Першого», на який Україна чекала 23 роки. Таким чином з формальної точки зору процес створення системи суспільного телерадіомовлення в Україні вже розпочато.

У цьому контексті слід зауважити, що цей закон без сумніву відповідає суспільним очікуванням, з огляду на те, що він має забезпечити потребу громадян в отриманні повної, достовірної та своєчасної інформації. В цілому підтримуючи прийняття Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», варто звернути увагу й на кілька проблемних питань. По-перше, слід відмітити, що запровадження суспільного мовлення для України не має стати самоціллю – реформа державного сектору телерадіомовлення є необхідною для того, щоб новостворені суспільні радіо й телебачення почали слугувати інтересам громадян, стали мірилом якості журналістики та почали надавати українцям якісний контент, а не використовувалися для пропаганди політичних інтересів тих сил, що на той чи інший проміжок часу перебувають при владі в Україні, чи перетворилися на суто комерційний проект. Отже, утворення суспільного мовника має носити не формальний, а реальний результат, а його головною функцією має бути створення та розповсюдження власного якісного продержавницького інформаційного продукту, якому б глядачі віддавала перевагу перед комерційним чи іноземним. При цьому розбудова український суспільного мовника має здійснюватись на цінностях європейських суспільних медіа: універсальності, незалежності, досконалості, різноманітності, відповідальності, інноваційності. Для цього інформаційне наповнення суспільного мовника має містити найрізноманітнішу тематику та жанрове розмаїття, зокрема й власного виробництва, насамперед щодо новинної складової. У цьому контексті слід відмітити, що на «UA: Першому» (загальнонаціональному суспільному каналі) після зміни влади в державі та керівництва каналу відбулися позитивні зміни – канал став на шлях перетворення на громадське мовлення, а його новини стали принциповішими та сміливішими. Як зазначав Зураб Аласанія, тодішній генеральний директор Національної телекомпанії України, бренд «UA: Першого» станом на квітень 2016 р. мав 47 % пізнаваності та 25 % довіри населення [18]. Слід зауважити, що це не мало як для нового проекту, проте недостатньо, як для каналу суспільного мовлення на який покладалися значні соціальні очікування. Для того щоб зробити канал цікавішими, не вистачає грошей. Поруч із зазначеним на «UA: Першому» не вистачає й проектів скерованих на спростування «фейків» та протидію провокаціям та іншим заходам інформаційно-психологічної війни, що здійснюється проти нашої держави.

Поруч із зазначеним, треба вказати й на іншу потенційну проблему. У відповідності до пп. 2. розд. 1 Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» Національне суспільне телерадіомовлення України утворюється, серед іншого, на базі ще 29 обласних державних телерадіокомпаній (ОДТРК) [17] – філій НТКУ, і змін там майже немає. При цьому зараз існує небезпека перетворення цих ОДТРК, на кореспондентські пункти «UA: Першого» в регіонах. Водночас в умовах гібридної війни, яку здійснює проти нашої держави керівництво РФ, а також низькому рівні довіри до загальнонаціональних українських каналів мешканців Донбасу³ та АР Крим, наразі як ніколи раніше,

³ Так, в Донецькій області на контрольованих українською стороною територіях загальнонаціональним каналам довіряють 36 % глядачів, місцевим – 31 %, а в Луганській області 27 % – загальнонаціональним та 14 % – місцевим. Водночас на неконтрольованих українською владою території Донецької та Луганської областей лише 50 % жителів мають доступ до українських телеканалів – «1+1» або «Інтера», як наслідок там переважають серед уподобань російські та підконтрольні

актуальним постає питання формування та впровадження спеціальної концепції змістовного наповнення телерадіомовлення на ці території.

З огляду на зазначене, більш доцільним вбачається щоб реформовані ОДТРК перетворилися не в містечкові філії розповсюдження контенту «UA: Першого», а насамперед займалися створенням проєктів для власних регіонів, з урахуванням національно-історичної та ментальної специфіки своєї аудиторії та мали речників, яким довірятиме місцеве населення. Слід відмітити, що для того щоб регіональні канали сприймали місцевою аудиторію, вони мають враховувати й мовні особливості регіонів. Зокрема це актуально в умовах гібридної війни, що відбувається на Сході України. Для цього на думку медіа-аналітиків можна розробити спеціальну програму, яка на одному пульті дозволяла вмикати і вимикати російські субтитри, а у майбутньому розробити звукові доріжки українською та російською мовами, з тим аби люди могли обирати, якою мовою дивитися ту чи іншу програму [20]. Водночас, дублювання не має обмежуватися лише російською мовою, але й задовольняти потреби інших меншин – кримськотатарської, угорської, румунської та інших. Також регіональні канали суспільного мовлення мають слугувати й каналом комунікативного зв'язку із жителями інших регіонів, зокрема створювати програми для іншої частини української аудиторії, які знайомитимуть з життям власних регіонів, з місцевими «лідерами думки», а також – розвінчувати регіональні міфи (зокрема про «бандерівців» на Заході України та про те, що Донбас годує Україну). Тож на сьогодні варто реформувати наявні державні мас-медіа не лише у спосіб пришвидшення створення якісного загальнонаціонального телеканалу суспільного мовлення, а й у спосіб створення адаптованих каналів на базі ОДТРК, які мають стати дієвим інструментом формування об'єднавчої ідеї для всіх українців.

Таким чином, в Україні, відповідно до взятих зобов'язань в рамках членства в РЄ та наявних демократичних стандартів, зараз триває процес утворення суспільного телерадіомовлення, який, за формальними ознаками, спрямований на формування притаманної європейським демократичним країнам медіа-системи. Водночас, цей процес потребує осмисленого державного регулювання, яке має бути скерованим на створення на базі реформованих – незалежних суспільно орієнтованих мас-медіа, діяльність яких скеровуватиметься на задоволенні прав громадян на отримання своєчасної, повної та достовірної інформації, через створення та розповсюдження якісного, конкурентоспроможного, проряджницького контенту, в тому числі з урахуванням специфіки окремих українських регіонів.

Висновки. Важливим інструментом боротьби із поширенням як зовнішніх деструктивних впливів, так і внутрішніх маніпулятивних впливів на сучасному етапі постає забезпечення функціонування в державах плюралістичних незалежних мас-медіа, зокрема суспільних мовників, функціонування, яких є одним із ключових атрибутів демократичного розвитку держави. Спільною ознакою для яких є те, що вони будучи загальнодоступним джерелом інформації, висвітлюють суспільно значущі теми, забезпечують суспільство інформаційними, культурними, освітніми та розважальними програмами, сприяють росту соціальної, політичної й культурної активності громадян і згуртованості суспільства.

В Україні триває процес створення суспільного мовлення, проте для того щоб воно слугувало своїм головним завданням, а також стало вагомим інструментом протидії, як внутрішнім маніпулятивним впливам, так і зовнішнім деструктивним впливам суспільне мовлення має відповідати певним критеріям: виробляти якісний та конкурентоспроможний, зокрема новинний інформаційний продукт; забезпечувати широкий зворотний зв'язок із суспільством; спрямовувати свою діяльність на формування загальнонаціональної ідентичності, консолідацію суспільства.

сепаратистам ресурси, а до 10 рейтингових телеканалів потрапляє лише «1+1», який посідає останнє місце [19].

Для цього в свою чергу суспільне мовлення має мати, як загальнонаціональну редакцію, яка поширюватиметься на всій території країни та відповідатиме загальним смакам та інтересам більшості громадян; так і регіональні редакції, які приділятимуть увагу національно-історичним традиціям, особливостям цих регіонів, та мовитимуть мовами меншин, що проживають в цих регіонах, матимуть речників, яким довірятиме місцеве населення. Тож на сьогодні реформування наявних державних телерадіоканалів має відбуватися не лише у спосіб пришвидшення створення якісного загальнонаціонального телеканалу суспільного мовлення, а й за рахунок створення адаптованих регіональних каналів на базі ОДТРК, які мають стати дієвим інструментом формування об'єднавчої ідеї для всіх українців.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення / За ред. Т. С. Шевченка, О. А. Сушко. – К., 2010. – 264 с.
2. Разуваєва О. О. Громадські ЗМІ як спосіб подолання політичної ангажованості медіа // Актуальні питання масової комунікації, 2006, Вип. 7, С. 67–70.
3. Лукас Е., Помаранцев П. “Winning the Information War: Techniques and Counter-Strategies in Russian Propaganda” // Переклад скороченої версії дослідження написаного за підтримки Ініціативи з інформаційних воєн Центру аналізу європейської політики (СЕРА). – URL: http://dniprograd.org/2016/08/20/meta-rosiyskoi-propagandi-posiyati-zneviru-i-paranoyu-yak-protidiyati_4864120 (Дата звернення 20.12.2016)
4. Клаудіо Каппон: «Суспільне мовлення – це спосіб виробництва та взаємозв'язків із потребами суспільства» – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/klaudio_kappon_susplne_movlennya_tse_sposib_virobnitstva_ta_vzaemozvyazkiv_iz_potrebami_susplstva/ (Дата звернення 20.12.2016)
5. Лексау Н. Борис Бергант: «Суспільне мовлення – це дім креативних людей» – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/boris_bergant_susplne_movlennya_tse_dim_kreativnikh_lyudey/ (Дата звернення 20.12.2016)
6. Суспільне мовлення – це рух один до одного – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/susplne_movlennya_tse_rukh_odin_do_odnogo (Дата звернення 20.12.2016)
7. Поладова Д. Саллі Мікова: Суспільне мусить говорити мовами людей, які його дивляться – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/salli_mikova_susplne_musit_govoriti_movami_lyudey_yaki_yogo_divlyatsya/ (Дата звернення 20.12.2016)
8. Здіарук С. І., Гнатюк С. Л. Суспільне мовлення: український варіант // Стратегічні пріоритети, 2008, №4(9), С. 77–84.
9. Конач В. К. Зарубіжний досвід функціонування друкованих та аудіовізуальних ЗМІ у контексті реформування медійної системи в Україні // Гілея (науковий вісник), 2014, Випуск 82 (№ 3), С. 388–393.
10. Віттл С. «Члени наглядової ради Суспільного мають навчитися не бути продюсерами, а бути «над процесом» – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/stiven_vittl_chleni_naglyadovoi_radi_susplnogo_mayut_navchitisya_ne_buti_prodyuserami_a_buti_nad_protsekom/_radi_susplnogo_mayut_navchitisya_ne_buti_prodyuserami_a_buti_nad_protsekom (Дата звернення 20.12.2016)
11. Остапа С. Віце-президент ЕБУ Клаудіо Каппон: «Якщо взяти всі правила BBC і втілити їх в Італії, то канал буде інший, і не факт, що кращий» – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/vitseprezident_ebu_klaudio_kappon_yakscho_vzyati_vsi_pravila_bbc_i_vtiliti_ikh_v_italii_to_kanal_bude_inshiy_i_ne_fakt_scho_kraschiy/ (Дата звернення 20.12.2016)
12. Поладова Д. Німецький експерт Хайко Фон Дебшиц: Інтернет - цілком природна третя нога суспільного мовлення – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/nimetskiy_ekspert_khayko_fon_debshits_internet_tsilkom_prirodna_tretya_noga_tsilkom_prirodna_tretya_noga_susplnogo_movlennya/ (Дата звернення 20.12.2016)
13. «Ми останні три чи чотири роки говорили, що в Польщі є проблеми зі свободою слова. Але міжнародні організації відреагували тільки зараз» – URL: http://stv.detector.media/dosvid/movnyky_svitu/mi_ostanni_tri_chi_chotiri_roki_govorili_scho_v_polschi_e_problemi_zi_svobodoyu_slova_ale_mizhnarodni_organizatsii_vidreaguvali_tilki_zaraz_

agneshka_romashevskaguzhi/ (Дата звернення 20.12.2016)

14. Пропаганда та свобода масової інформації: пам'ятна записка. - Бюро Представителя по вопросам свободы СМИ ОБСЕ. - Вена: 2016. - 82 с.

15. Естонці першими запустили обіцяний раніше телеканал російською – URL: <http://tv-sat.at.ua/forum/7-5-52№49084> (Дата звернення 20.12.2016)

16. Толокольнікова К. Латвія, Польща та Естонія: декілька порад з інформполітики – URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/latviya_polscha_ta_estoniya_dekilka_porad_z_informpolitiki/ (Дата звернення 20.12.2016)

17. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України: закон України від 17.04.2014 № 1227-VII. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> (Дата звернення 20.12.2016)

18. Зураб Аласанія: Підписання статуту ПАТ НСТУ – перший крок до створення Суспільного мовлення // MediaSapiens. – URL: http://stv.mediasapiens.ua/reformuvannya/movlennya/zurab_alasaniya_pidpisannya_statutu_pat_nstu_pershiiy_krok_do_stvorenniya_suspilnogo_movlennya/ (Дата звернення 20.12.2016)

19. Медіаспоживання та довіра до ЗМІ на Донбасі: дослідження Internews // Детектор медіа. – URL: http://detector.media/infospace/article/113397/mediaspozhyvannya_ta_dovira_do_zmi_na_donbasi_doslidzhennia_internews/ (Дата звернення 20.12.2016)

20. Поладова Д. Бйорн Еріксен: Україні потрібен суспільний мовник із часткою 25% аудиторії – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/byorn_eriksen_ukraini_potriben_suspilniy_movnik_iz_chastkoyu_25_auditorii (Дата звернення 20.12.2016)

REFERENCES:

1. Yevropeiskii standarty u haluzi suspilnoho movlennia [European standards of public broadcasting] / Za red. T. S. Shevchenka, O. A. Sushko. – K., 2010. – 264 s.

2. Razuvaieva O. O.Hromadski ZMI yak sposib podolannia politychnoi an hazhovanosti media [Social media as a way to overcome the political bias of the media] // Aktualni pytannia masovoi komunikatsii, 2006, Vyp. 7, S. 67–70.

3. Lukas E., Pomarantsev P. “Winning the Information War: Techniques and Counter-Strategies in Russian Propaganda” // Pereklad skorochenoї versii doslidzhennia napysanoho za pidtrymky Initsiatyvy z informatsiinykh voien Tsentru analizu yevropeiskoi polityky (CEPA). – URL: http://dniprograd.org/2016/08/20/meta-rosiyskoi-propagandi-posiyati-zneviru-i-paranoyu-yak-protidiyati_4864120 (Accessed 20.12.2016)

4. Klaudio Kappon: «Suspilne movlennia – tse sposib vyrobnytstva ta vzaiemozviazkiv iz potrebamy suspilstva» [Public broadcasting is a mode of production and the linkages with the needs of society] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/klaudio_kappon_suspilne_movlennia_tse_sposib_virobnitstva_ta_vzaemozvyazkiv_iz_potrebami_suspilstva/ (Accessed 20.12.2016)

5. Lieksau N. Boris Berhant: «Suspilne movlennia – tse dim kreatyvnykh liudei» [Public broadcasting is a house of creative people] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/boris_bergant_suspilne_movlennia_tse_dim_kreativnykh_lyudey/ (Accessed 20.12.2016)

6. Suspilne movlennia – tse rukh odyu do odnogo [Public broadcasting is a movement to each other] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/suspilne_movlennia_tse_rukh_odin_do_odnogo (Accessed 20.12.2016)

7. Poladova D. Salli Mikova: Suspilne musyt hovoryty movamy liudei, yaki yoho dyvliatsia [Sally Mikova: Public needs to speak the languages of the people who are watching it] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/salli_mikova_suspilne_musyt_govoriti_movamy_lyudey_yaki_yogo_divlyatsya/ (Accessed 20.12.2016)

8. Zdiaruk S. I., Hnatiuk S. L. Suspilne movlennia: ukrainskyi variant [Public broadcasting: the Ukrainian version] // Stratehichni priorityty, 2008, №4(9), S. 77–84.

9. Konakh V. K. Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia drukovanykh ta audiovizualnykh ZMI u konteksti reformuvannia mediinoi systemy v Ukraini [Foreign experience of functioning of the print and audiovisual media in the context of reforming the media system in Ukraine] // Hileia (naukovyi visnyk), 2014, Vypusk 82 (№ 3), S. 388–393.

10. Vittl S. «Chleny nahliadovoi rady Suspilnoho maiut navchytysia ne buty prodiuseramy, a buty «nad protsesom» [The members of the Supervisory Council of the Public needs to learn not to be a producer and be «above the process»] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/stiven_vittl_chleni_naglyadovoi_radi_suspilnogo_mayut_navchitisya_ne_

buti_prodyuserami_a_buti_nad_protseom/radi_suspilnogo_mayut_navchitisya_ne_buti_prodyuserami_a_buti_nad_protseom (Accessed 20.12.2016)

11. Ostapa S. Vitse-prezydent EBU Klaudio Kappon: «Yakshcho vziaty vsi pravyla BBC i vtility yikh v Itali, to kanal bude inshyi, i ne fakt, shcho krashchiy» [Vice-President EBU Claudio Cappon: «If you take all the rules of the BBC and bring them to Italy, the channel will be different, and not the fact that the best»] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/vitseprezident_ebu_klaudio_kappon_yakscho_vzyati_vsi_pavila_bbc_i_vtiliti_ikh_v_italii_to_kanal_bude_inshiy_i_ne_fakt_scho_krashchiy/ (Accessed 20.12.2016)

12. Poladova D. Nimetskyi ekspert Khaiko Fon Debshyts: Internet - tsilkom pryrodna tretia noha suspilnoho movlennia [German expert Heiko Von Debts: the Internet is a natural third leg of public broadcasting] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/nimetskyi_ekspert_khayko_fon_debshits_internet_tsilkom_prirodna_tretya_noga_tsilkom_prirodna_tretya_noga_suspilnogo_movlennia/ (Accessed 20.12.2016)

13. «My ostanni try chy chotyry roky hovoryly, shcho v Polshchi ye problemy zi svobodoiu slova. Ale mizhnarodni orhanizatsii vidreahuvaly tilky zaraz» [«We are the last three or four years said that in Poland there are problems with freedom of speech. But international organizations have reacted just now»] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/movnyky_svit/mi_ostanni_tri_chi_chotiri_roki_govorili_scho_v_polschi_e_problemi_zi_svobodoyu_slova_ale_mizhnarodni_organizatsii_vidreaguvali_tilki_zaraz_agneshka_romashevskaguzhi/ (Accessed 20.12.2016)

14. Propahanda ta svoboda massovoi ynformatsy: pamiatnaia zapyska [Propaganda and freedom of information: a note]. – Biuro Predstavytelia po voprosam sobody SMY OBSE. – Vena: 2016. – 82 s.

15. Estontsi pershymy zapustyly obitsiany ranishe telekanal rosiiskoiu [Estonians were the first to launch promised earlier, the Russian TV channel] – URL: <http://tv-sat.at.ua/forum/7-5-52№49084> (Accessed 20.12.2016)

16. Tolokolnikova K. Latviia, Polshcha ta Estoniia: dekilka porad z informpolityky [Latvia, Poland and Estonia: a few tips on Informatica] – URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/latviya_polscha_ta_estoniya_dekilka_porad_z_informpolitiki/ (Accessed 20.12.2016)

17. Pro Suspilne telebachennia i radiomovlennia Ukrainy: zakon Ukrainy vid 17.04.2014 № 1227-VII. [On Public television and radio broadcasting of Ukraine: law of Ukraine dated 17.04.2014 No. 1227-VII.] – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18> (Accessed 20.12.2016)

18. Zurab Alasaniia: Pidpysannia statutu PAT NSTU – pershyi krok do stvorennia Suspilnoho movlennia [Zurab Alasania: the signing of the Charter of PJSC NSTU the first step towards the creation of Public broadcasting] // MediaSapiens. – URL: http://stv.mediasapiens.ua/reformuvannya/movlennia/zurab_alasaniya_pidpisannya_statutu_pat_nstu_pershiy_krok_do_stvorennia_suspilnogo_movlennia/ (Accessed 20.12.2016)

19. Mediaspozhyvannia ta dovira do ZMI na Donbasi: doslidzhennia Internews [Media consumption and trust in the media in the Donbas: research Internews] // Detektor media. – URL: http://detector.media/infospace/article/113397/mediaspozhyvannia_ta_dovira_do_zmi_na_donbasi_doslidzhennia_internews/ (Accessed 20.12.2016)

20. Poladova D. Biorn Eriksen: Ukraini potriben suspilnyi movnyk iz chastkoiu 25% audytorii [Björn Eriksen: Ukraine needs a public broadcaster with a share of 25% of the audience] – URL: http://stv.detector.media/dosvid/ekspertna_dumka/byorn_eriksen_ukraini_potriben_suspilnyi_movnyk_iz_chastkoyu_25_auditorii (Accessed 20.12.2016)

Конах В. К., кандидат политических наук, докторантка Национального института стратегических исследований (Киев, Украина), E-mail: konakh_v@ukr.net

Общественное телерадиовещание как инструмент борьбы с манипулятивными и деструктивными информационно-психологическими воздействиями в Украине.

Аннотация. Проанализирован опыт функционирования общественных вещателей в странах Западной и Центрально-Восточной Европы. Определено, что в современном медиaprостранстве Украины независимый общественный телерадиовещатель может стать самым достойным доверия масс медиа. Учитывая имеющиеся вызовы и угрозы в национальном медиaprостранстве Украины, предложено реформировать существующие государственные телерадиоканалы не только через ускоренное создание качественного

общенационального телеканала общественного вещания, а и за счет создания адаптированных региональных каналов на базе областных государственных телерадиокомпаний.

Ключевые слова: общественное телерадиовещание, медиaprостранство, манипулятивные информационно-психологические воздействия, деструктивные информационно-психологические воздействия.

Konakh V., PhD in Political Science, Doctoral candidate, The National Institute for Strategic Studies (Kyiv, Ukraine), E-mail: konakh_v@ukr.net

Public broadcasting as a tool to fight with manipulative and destructive information-psychological influence in Ukraine.

Abstract. The study tested the experience of the functioning of public broadcasters in Western and Central-Eastern Europe. In the article determined that in the above-mentioned states the public broadcasters differ in the legal status and the main sources of financing, however their common characteristics is that they are the most common source of information covering social issues, provide informational, cultural, educational and entertainment programs that contribute to the growth of social, political and cultural activity of citizens and the cohesion of society. The study founded that in recent times states and international organizations consider public TV and radio broadcasting organizations as one of means of countering enemy propaganda and fight against of destructive information and psychological influences.

Keywords: mass media, public broadcasting, media space, manipulative information-psychological influence, destructive information-psychological influence.

УДК 321

Кравець А. Ю.,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політології

Дніпропетровського національного університету

імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна), E-mail: kravets.anastasiya@gmail.com

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ БІОПІЛІТИКИ ЯК НОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Анотація. З середини ХХ століття поняття «біополітика» знаходиться у центрі міжнародних наукових дебатів. Цей термін відкрив абсолютно нову фазу сучасної наукової думки. Біополітика сьогодні пропонує нові напрями досліджень і специфічний категоріальний апарат, що потребує систематизації та подальшої наукової концептуалізації.

Ключові слова: «біополітика», «людина політична», політична поведінка, політогенез, біоцентризм.

З другої половини ХХ століття у західній політичній науці сформувалось тенденція до переорієнтації наукових досліджень з вивчення політичних систем, інститутів і процесів до аналізу поведінки політичних акторів. Зокрема, Ч. Еван зазначає: «політологам час звернути увагу на генетичні особливості людської поведінки з врахуванням останніх досліджень в цій сфері, для того, щоб вони припинили пояснювати політичну поведінку згідно з принципами ХІХ ст.» [1, с. 550–567]. Я. Потапенко стверджує, що «витоки політичних проблем людства біополітики шукають, зокрема, не в соціокультурних чинниках, а у первісних, досвідомих поведінкових тенденціях, успадкованих від тваринного світу [2, с. 397–399]. Р. Бланк вважає, що для розуміння політики необхідно застосовувати знання, отримані на основі вивчення природного світу, адже «людина є частиною світу природи». Та виступає за необхідність переорієнтації теоретичної «парадигми» в політології з традиційних поведінкових підходів до еволюційної структури [3, р. 15].

Ця «переорієнтація» втілена у біополітичній парадигмі. Власне, з середини

XX століття поняття «біополітика» знаходиться у центрі міжнародних наукових дебатів. Цей термін відкрив абсолютно нову фазу сучасної наукової думки. Біополітика сьогодні пропонує такі напрями досліджень і такий специфічний категоріальний апарат, що іноді не вписуються у загальноприйняті наукові межі. За словами Р. Еспозіто, вона виступає «не тільки інструментом, а й об'єктом «жорстокої філософської і політичної боротьби» за «конфігурацію і долю нинішнього століття». Звідси її коливання в інтерпретаціях, які, іноді, навіть суперечать одна одній [4, с. 88].

З термінологією в біополітиці дійсно складно, адже вона переповнена термінами з інших наук і дисциплін, що, іноді, може призвести до спотворення її сенсу. Тож концептуалізація категоріального апарату біополітики залишається актуальним завданням наукових досліджень.

Дослідження присвячене систематизації наявного знання стосовно основних термінів і понять біополітичного дискурсу.

В якості основних термінів ми пропонуємо розглядати: біос та політику, які об'єднуються в поняття «біополітика»; «*Homo politicus*» або «людину політичну»; політичну поведінку, як різновид соціальної поведінки; соціальну еволюцію та політологенез; біоцентризм.

Отже, сам термін біополітика, визначально, поєднує у собі два основні поняття: «біос», який можна трактувати як «форму життя» та політику як специфічну сферу людської діяльності. При цьому слід відповісти на два принципові питання: 1. Що ми розуміємо під поняттям «біос»? 2. Як «біос» проявляє себе у політиці? Р. Еспозіто підкреслює, що важливо не просто розшифровувати сам термін, а зрозуміти його глибинний зміст, адже семантика стає значущою тільки тоді, коли ми не заціклюємось на визначенні поняття. Дослідник пропонує в якості об'єкта вивчення біополітики три компоненти: життя, політика і технології. При цьому, на його думку, вивчати ці явища біополітика має за рахунок діалектичних операцій. Тільки це дасть змогу дослідити «сучасний політичний порядок, принаймні, відповідно до поточної інтерпретації» [4, с. 88].

Отже, зупинимось на визначенні поняття «біос» як «живе» або «життя», але для того, щоб зрозуміти, що являє собою поняття «біополітика», слід проаналізувати і другу компоненту – «політика». Ми обрали ті визначення поняття «політика», які є найбільш прийнятними для біополітичної інтерпретації, зокрема П. Корнінга: «Політика являє собою процес управління з прийняттям рішень з приводу загальних цілей, а також процеси комунікації й контролю, необхідні для досягнення цих цілей». С. Ліпсет визначає політику як «нову форму релігії» і зазначає, що в такій якості вона дозволяє суспільству функціонувати як єдиному організму, творити нові форми діяльності у всіх сферах людського буття [5, р. 34–36].

В широкому загальному трактуванні біополітику (просто поєднавши два терміни «біос» і «політика») можна визначити як «політику життя». Відповідне визначення і надає один з провідних європейських біополітиків Р. Еспозіто [4, с. 88]. З ним частково погоджується і Р. Бланк зазначаючи, що «в широкому сенсі її трактують як одну з «наук про життя» [3, с. 17]. До цього переліку, на його думку, також відносяться соціологія, психологія та економіка з приставкою «біо». Але якщо, наприклад, біосоціологія вивчає соціальне життя, соціальну поведінку людини та діяльність соціальних інститутів, то біополітика має на меті дослідження політичного життя, політичної поведінки і політичних інститутів [3, с. 17].

Тепер поглянемо на інші визначення, репрезентовані в сучасному біополітичному дискурсі. Отже, біополітика – це: «кентавр з біологічним тулубом та політичною головою» [6]; «нова технологія влади, що існує на іншому рівні, в іншому масштабі та має іншу площину опори» [7]; «корисне кліше, що позначає політичні зусилля, спрямовані на приведення соціальних, особливо етичних, цінностей у відповідність з фактами біології» [1]; «міждисциплінарний проект створений з

метою аналізу економічної політики зі збереження біорізноманіття»[8].

Таким чином, визначення дуже різні, що створює певні складності в інтерпретації терміну «біополітика» та окреслені її предмети і, відповідно, у визначенні її внеску в сучасну політичну науку. З концептуалізацією предмету біополітики є певні проблеми, оскільки різні автори пропонують різне наповнення. Наприклад, А. Соміт акцентує увагу на: створенні біологічно орієнтованої політичної науки; дослідженні етологічних (поведінкових) аспектів політичної поведінки; вивченні фізіологічних аспектів політичного життя; рішенні практичних проблем політики на базі всіх зазначених напрямів біополітичних досліджень [1]. Тоді як А. Олескін на вивчені: природи людини; еволюційно-біологічного походження людського соціуму і його політичних систем; впливу фізіологічних факторів на людську соціальну та політичну поведінку тощо [6, с. 74]. Ми пропонуємо своє синтезоване бачення предмету цієї дисципліни: дослідження проблематики впливу генетики на соціальну та політичну поведінку особистості, аналіз впливу соціальних норм і виховання на формування особистості й її репрезентацію в соціумі та на політичній арені, використання знання та інструментарію нейробіології для вивчення політики і для пояснення політичної поведінки

Зауважимо, що у західному науковому товаристві до переліку об'єктів для вивчення біополітики включена державна політика у багатьох її проявах: від державної політики по відношенню до покинутих дітей до державної екологічної політики. В той же час, у вітчизняній науковій традиції державна політика і діяльність державних інституцій довгий час розглядались окремо від політичної науки в межах окремого напрямку наукових досліджень – державного управління.

Якщо систематизувати всі визначення та інтерпретації предмету біополітики, викладені вище, її, на наш погляд, можна визначити як міждисциплінарну галузь наукового знання, що вивчає «людину політичну» як біологічний вид з акцентом на генетичних і соціальних механізмах формування політичної поведінки і її проявах у політиці.

Таким чином, логічним буде перейти до наступного терміну «людина політична» («*homo politicus*»). «Людина політична» як феномен була дуже складним та проблематичним явищем наукової концептуалізації. Друга половина ХХ ст. ознаменувалась появою в межах політичної науки нових еволюційних теорій в фокусі уваги яких, тим чи іншим чином, знаходиться «людина політична». Біополітичний погляд на «людину політичну» має певні особливості, що відрізняє біополітичну парадигму від інших теорій і концепції сучасної політичної науки. Одним із перших, хто почав закликати наукову спільноту до обговорення ідеї «людини політичної» був Р. Лейн. Американський дослідник С. Ліпсет один з не багатьох, хто використовує термін «політична людина» і дає наступне її визначення: «Людина, яка діє в суспільстві в політичній сфері та керується в своїй діяльності політичними віруваннями і переконаннями». При цьому він переконаний, що у нинішній час – це людина, що звикла знаходитися під тиском і є експлуатованою [5]. А. Соміт і С. Петерсен називають людину «соціальним приматом з вродженою схильністю до ієрархічних і авторитарних соціальних і політичних структур» [9]. Вітчизняний науковець Я. Потапенко визначає людину політичну як «продукт біологічно-еволюційного розвитку, частку єдиного планетарного біорізноманіття»[2, с. 397–399]. Р. Бланк вважає, що еволюційна концепція сучасної біополітики передбачає трансформацію уявлення про людину як раціональну істоту, що здатна долати руйнівність та ірраціональність оточуючого світу [3]. В даному випадку, західні дослідники критикують авторів теорії соціальної стабільності, де суспільство – це сукупність індивідів, що функціонують в «середині» стабільних інститутів. Т. Левелен розглядає абстракцію «політичної людини» на противагу «економічній людині». Перша пране до влади, друга – до багатства та користі. [10, р. 95]. М. Фуко називає людину «ефектом такого роду

дискурсивних практик, які створюють особливу теоретичну фігуру, іменовану людиною. «Людина – це образ, створений сучасним дискурсивним пізнанням... Людина – це недавній винахід західної культури, це образ, створений сучасним пізнанням, він не більше ніж якийсь розрив в порядку речей» [7].

Як ми бачимо, погляди біополітиків на «людину політичну» мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. А тому знання стосовно біополітичного погляду на «людину політичну» потребує подальшої теоретичної концептуалізації, систематизації та поглиблення. Ми систематизували знання стосовно особливостей біополітичного погляду на «Homo politicus», наступним чином: «людина політична» – це соціальний примат, продукт біологічно-еволюційного розвитку, що має генетичну схильність до формування ієрархічних структур; в природі людини закладена схильність до адаптації, домінування і підкорення, що репрезентовані як соціальній, так і в політичній сфері; людину від інших соціальних приматів відрізняє мова, рефлексія і самосвідомість; здатність створювати мовні конструкції, норми і правила поведінки, традиції, релігії та ідеології, які здатні домінувати над генетичними схильностями; людину від соціальних приматів відрізняє культура і мораль; на поведінку «людини політичної» великий вплив справляють процеси, що відбуваються у мозку; в процесі суспільної і науково-технічної еволюції «Homo politicus» постійно змінюється, адаптується до цих змін; природа «людини політичної» є одночасно і раціональною, і іраціональною; розвиток комп'ютерних технологій, нейрофізіології та генетики здатні змінити «обличчя» і сутність «людини політичної».

Таким чином, ми розглядаємо «людину політичну» як індивіда з вродженими властивостями мозку і психіки, які впливають на його соціальну та політичну поведінку й можуть корегуватись в процесі соціалізації та виховання.

Наступним терміном, що потребує чіткого визначення в біополітиці є «політична поведінка». Спочатку поглянемо як трактують біополітики термін «поведінка», а потім перейдемо до визначення поняття «політична поведінка».

Тут потрібно зупинитися на семантичному сприйнятті поняття «поведінка». В англійській мові поведінка має два значення: «conduct» та «behavior». Перше поняття розуміється як свідоме, продумане, раціональне управління своєю поведінкою, тоді як друге – це набір реакцій та стереотипів, які більш характерних для автоматичної поведінки. Т. Бодіо говорив саме про поведінку у аспекті «conduct», якій приписував раціональне усвідомлення людиною політичною своєї діяльності [6, с. 74]. Натомість, інші дослідники, говорять, що біополітична рефлексія стосовно «людини політичної» не обмежується тільки раціональною складовою, адже велика частина дій здійснюється індивідом автоматично. Питання лише в тому частка чого – генетики чи виховання – більше впливає на поведінку індивіда.

А. Олескін визначає поведінку як спосіб відповіді організму на стимул ззовні. Периферична і центральна нервова система сприймають і переробляють інформацію, внесену зовнішніми стимулами, і запускають реакції організму, які ми спостерігаємо як поведінку. Однак, далеко не всяка поведінка може бути викликана або змінена впливом ззовні (шляхом підкріплення), багато його форми мають жорстко запрограмовану спадкову компоненту [6, с. 74]. Це, власне, й відрізняє біополітичний підхід від інших.

Політична поведінка в біополітичній площині – сфера самовияву індивіда, яка відповідно до еволюційної дослідницької стратегії, покладеної в основу біополітики, заснована на виборі та урівноваженні протилежних схильностей, здібностей та вподобань індивіда для досягнення ефективного поведінкового результату в соціальній і політичній сфері. Людська поведінка – продукт не просто наших генів, але взаємодії між природою і вихованням. «Ми одні здатні до створення складної культури, що складається як з матеріальних об'єктів, так і з

абстрактних цінностей; ми – єдиний біологічний вид, в якому цінності, які ми створили, здатні переважити наші найсильніші і глибоко вкорінені поведінкові імперативи [9].

Взагалі, політична поведінка – складний для аналізу термін, адже в біополітичному середовищі постійно точаться дискусії з приводу того, яка складова – генетична чи соціальна – більшою мірою впливає на соціальну та політичну поведінку людини. Ми пропонуємо інтеграційну модель біополітичного погляду на цю проблематику, яка органічно поєднує різні концептуальні підходи і включає як генетичні чинники: схильність до соціальної адаптації, політичного домінування і підкорення; так і соціальні: виховання, соціалізація, еволюція відомості, що сприяє уточненню наукового знання стосовно проблематики політичної поведінки у біополітиці, підкреслює міждисциплінарний статус цієї дисципліни і конкретизує сферу її наукового інтересу. Важливо зазначити, що схильність до домінування з одного боку, і підкорення з іншого, генетично закладені в природу «людини політичної». Саме ці дві характеристики лежать в основі її політичної поведінки. При цьому, людський мозок виступає центром формування політичної поведінки і усвідомлення «людиною політичною» самої себе і своїх вчинків.

Таким чином, політична поведінка з точки зору біополітики – це поведінка, що продукується індивідом в соціальній і політичній сфері й формується під впливом генетичних факторів і виховання.

Наступним надважливим поняття для біополітичного аналізу є термін «політогенез». Варто зазначити, що в біополітичному дискурсі політогенез розглядається у тандемі з соціогенезом, адже вважається, що політична система є підсистемою соціальної. Таким чином, «політогенез» можна визначити як генезу політичної підсистеми. Поняття «політогенез» був використаний Л. Куббелем для позначення процесу становлення держави [11, с. 211–383].

Ми розглядаємо «політогенез» як еволюцію політичних систем. Варто зазначити, що проблематика соціогенезу і політогенезу є однією з основних у біополітичних дослідженнях, адже біополітика характеризується як одна з новітніх еволюційних парадигм політичної науки і, відповідно, пропонує своє бачення цього процесу. Біополітична інтерпретація соціогенезу і політогенезу ґрунтується на виокремленні чотирьох основних стадій розвитку суспільства і держави: первісної (малі групи), традиційної (вождизм / рання держава), індустріальної (бюрократія) і постіндустріальної (небюрократичні, мережеві структури). Первісні суспільства характеризувались мало чисельністю і відсутністю лідера. Традиційні держави – наявністю правлячого центру (вождя) й ієрархією. Індустріальне суспільство було схильне до бюрократизації. Постіндустріальна стадія політогенезу трактується як нова біополітична парадигма управління, метою якої є задоволення потреб і розвиток самої людини, на противагу бюрократії, де людина виступає в якості ресурсу, засобу отримання виробничого результату.

Ще одним з ключових понять біополітики є «біоцентризм». Вважається, що він пропагує абсолютну цінність всіх форм живого і виступає проти верховенства людини як виду на планеті. Подібна інтерпретація біоцентризму підтримується Міжнародною Комісією біологічної освіти. Йдеться про міждисциплінарний підхід, який розглядає життя в усіх його формах, проявах і сенсах. Людина з її розумом, мовою, культурою і технологією розглядається як особлива високорозвинена форма життя. В останні десятиліття поняття «біоцентризм» широко використовувалося С. Чебановим та іншими науковцями. Вони розуміють біоцентризм як доктрину пізнання живих істот, розуміння їх поведінки виходячи з їх особливого світу. Отже, живі організми не можна зводити до «фізико-хімічних машин», але й не можна ототожнювати з людиною, ігноруючи унікальність сприйняття світу і поведінки кожної форми життя [6, с. 26].

З точки зору поняття «умвельт» Я. фон Ікскуля, біоцентризм – це визнан-

ня множинності «умвельт», повага до особливостей сприйняття світу іншими індивідами, націями, расами, іншими біологічними видами, забезпечення їх права на свій власний «умвельт», а також інших прав живих істот, з яких найважливіше – право на існування. За визначенням Я. фон Ікссюля «umwelt» – «це особливий світ сприйняття та дії, той світ, який буде собі будь-який біологічний вид, до якого він адаптований і який визначає спосіб його поведінки» [12].

С. Чебанов трактує біоцентризм у вузькому сенсі як визнання унікальності кожного виду й індивіда з його особливим «умвельт», допускаючи більш розширене трактування тільки для іншого терміна – вітацентризм [13, с. 159–167]. Обидва терміни, біоцентризм і вітацентризм, втім, означають одне і те ж – «зосередженість на житті», тільки перекладені різними мовами (біоцентризм має грецькі, а вітацентризм – латинське коріння [6, с. 27].

Як зазначає А. Олескін, «біоцентрична доктрина досить близька до міжнародної течії під назвою «глибинна екологія» («deep ecology»), представленої працями А. Нейса, Б. Дівола, В. Єрмолаєвої та ін. Платформа глибинної екології включає в себе благоговіння перед життям, прагнення забезпечити процвітання всіх форм живого на Землі, що володіють власною цінністю, незалежною від їх практичного використання людиною». Представники цього напрямку, як і біополітики, заявляють, що люди не мають право зменшувати багатство і різноманітність життя, крім випадків задоволення життєво важливих потреб [6, с. 27].

Таким чином ми виокремили п'ять основних понять: «біополітика», «людина політична», «політична поведінка», «політогенез» і «біоцентризм». Де біополітика – це міждисциплінарна галузь наукового знання, що вивчає «людину політичну» як біологічний вид з акцентом на генетичних і соціальних механізмах формування політичної поведінки і її проявах у політиці. Вона поєднує безліч напрямів досліджень: витоки та еволюція політичної поведінки людини, психофізіологічні аспекти такої поведінки, роль виховання і соціальних норм у трансформації соціальної (а пізніше і політичної) поведінки, вплив політичної поведінки на політичний процес тощо. «Людина політична» – це індивід з вродженими властивостями мозку і психіки, які впливають на його соціальну та політичну поведінку й можуть корегуватись в процесі соціалізації та виховання. Вона характеризується: схильністю до адаптації, домінування і підкорення; здатністю створювати мовні конструкції, норми і правила поведінки, традиції, релігії та ідеології, які домінують над генетичними схильностями; її природа одночасно є і раціональною, і ірраціональною. Політична поведінка – це поведінка, що продукується індивідом в соціальній і політичній сфері й формується під впливом генетичних факторів і виховання. Політогенез – це еволюція політичних систем. А біоцентризм – це доктрина пізнання живих істот, розуміння їх поведінки виходячи з їх особливого світу, де людина з її розумом, мовою, культурою і технологією розглядається як особлива високорозвинена форма життя.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Somit A. Toward a more biologically oriented political science // *Midwest Journal of Political Science*, 1968, Vol.1, P. 550-567.
2. Потапенко Я. Соматичне буття індивіду як об'єкт досліджень у галузі біополітики // *Гілея*, 2013, вип. 74, С. 397–399.
3. Blank R. *Biology and Politics: An Introduction* // *Politics and the Life Science: The State of the Discipline*. – UK: Emerald Group Publishing, 2014. – 280 p.
4. Esposito R. *Bios: Biopolitics and Philosophy* – Minneapolis: University of Minnesota press, 2008. – 225 p.
5. Lipset S. *Political Man: The Social Bases of Politics* – URL: <http://rvhpsychology.com/17940-political-man-the-social-bases-of-politics.html> (Accessed 20.12.2016)
6. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты. – Москва: МГУ, 2001. – 230 с.
7. Фуко М. *Рождение биополитики. Курс лекций прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979*. – СПб: «Наука» РАН, 2010 – 448 с.

8. Vlavianos Arvanitis A. Biopolicy – Building a green society – URL: <http://www.cadmusjournal.org/node/73> (Accessed 20.12.2016)
9. Somit A. Peterson S. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution. – Palgrave Macmillan, 2005. – 191 p.
10. Lewellen T. Political anthropology. – Westport: Bergin and Garvey, 1992. – 238 p.
11. Куббель Л. Очерки потестарно-политической этнографии. – М.: Наука, 1988. – 268 с.
12. Князева Е. Понятие «Umwelt» Якоба фон Икскуля и его значимость для современной эпистемологии // Журнал «Вопросы философии», 2015 – URL: (Дата обращения 20.12.2016)
13. Chebanov S. Theoretical biology in biocentrism // Lectures in Theoretical Biology. – Tallinn: Valgus, 1988. – P. 159–167.

REFERENCES:

1. Somit A. Toward a more biologically oriented political science // Midwest Journal of Political Science, 1968, Vol.1, P. 550–567.
2. Potapenko Ya. Somatychne buttia indyvidu yak ob'ekt doslidzhen u haluzi biopolityky [Somatic being to the individual as a subject of research in the field of Informatization] // Hileia, 2013, vyp. 74, C. 397–399.
3. Blank R. Biology and Politics: An Introduction // Politics and the Life Science: The State of the Discipline. – UK: Emerald Group Publishing, 2014. – 280 p.
4. Esposito R. Bios: Biopolitics and Philosophy – Minneapolis: University of Minnesota press, 2008. – 225 p.
5. Lipset S. Political Man: The Social Bases of Politics – URL: <http://rvhpsychology.com/17940-political-man-the-social-bases-of-politics.html> (Accessed 20.12.2016)
6. Oleskin A. Biopolitika. Politicheskii potentsial sovremennoy biologii: filosofskie, politologicheskie i prakticheskie aspekty [Biopolitics. The political potential of modern biology: philosophical, political and practical aspects]. – Moskva: MGU, 2001. – 230 s.
7. Fuko M. Rozhdenie biopolitiki. Kurs lektсий v Kollezh de Frans v 1978–1979 [The birth of biopolitics. A course of lectures read in College de France in 1978–1979]. – SPb: «Nauka» RAN, 2010 – 448 с.
8. Vlavianos Arvanitis A. Biopolicy – Building a green society – URL: <http://www.cadmusjournal.org/node/73> (Accessed 20.12.2016)
9. Somit A., Peterson S. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution. – Palgrave Macmillan, 2005. – 191 p.
10. Lewellen T. Political anthropology. – Westport: Bergin and Garvey, 1992. – 238 p.
11. Kubbel' L. Ocherki potestarno-politicheskoy etnografii [Essays potestary-political Ethnography]. – М.: Nauka, 1988. – 268 s.
12. Knyazeva E. Ponyatie «Umwelt» Yakoba fon Ikskyulya i ego znachimost' dlya sovremennoy epistemologii [Concept of «Umwelt» by Jacob von Ikskyul and its significance for contemporary epistemology] // Zhurnal «Voprosy filosofii», 2015 – URL: . (Accessed 20.12.2016)
13. Chebanov S. Theoretical biology in biocentrism // Lectures in Theoretical Biology. – Tallinn: Valgus, 1988. – P. 159–167.

Кравец А. Ю., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: kravets.anastasiya@gmail.com

Понятийно-категориальный аппарат биополитики как новой дисциплины политической науки.

Аннотация. *С середины XX века понятие «биополитика» находится в центре международных научных дебатов. Этот термин открыл совершенно новую фазу современной научной мысли. Биополитика сегодня предлагает новые направления исследований и специфический категориальный аппарат, который нуждается в систематизации и последующей научной концептуализации.*

Ключевые слова: «биополитика», «человек политический», политическое поведение, политогенезис, биоцентризм.

Kravets A., PhD in political Sciences, docent, associate professor of the department of political science, Oles Honchar Dnipropetrovsk national University (Dniepro, Ukraine), E-mail:

kravets.anastasiya@gmail.com

Basic concepts of biopolitics as a new discipline of political science.

Abstract. *The second half of the XX century in western political science formed a tendency to reorient scientific studies from politic institutions to analyze the behaviour of political actors and its influence on the political process. Key terms: «Homo Politicus», political behaviour, policy genesis, biocentrism.*

Biopolitics can be defined as an interdisciplinary branch of scientific knowledge that explores the political person as a species with a focus on physiological mechanisms of political behaviour and its influence on the political process.

The study proposed integration model of biopolitical view of political behaviour, which included genetics (adaptation, domination and subordination) and social factors (education, socialization, the evolution of consciousness).

Keywords: «biopolitics», «political man», political behavior, politogenesis, biocentrism.

УДК 32.1**Лещенко О. Я.,**

заступник директора Департаменту організації заходів цивільного захисту,
Державна служба України з надзвичайних ситуацій,
аспірант Національного інституту стратегічних досліджень
(Київ, Україна), E-mail: leo@mns.gov.ua

**ВПЛИВ СУЧАСНИХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ
НА ПРОБЛЕМАТИКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
ДОСВІД СІРІЇ ТА УКРАЇНИ**

Анотація. Здійснено аналіз впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» на безпеку життєдіяльності цивільного населення. Досліджується проблематика забезпечення цивільного захисту в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів на прикладах найбільш активних збройних конфліктів сьогодення – збройного конфлікту у Сирії та антитерористичної операції на сході України.

Ключові слова: воєнно-політичний конфлікт, збройний конфлікт, «гібридна війна», безпека життєдіяльності, цивільний захист, надзвичайна ситуація.

Постановка проблеми. Кінець минулого – початок нинішнього століть характеризується активізацією міждержавних та внутрішньодержавних воєнно-політичних конфліктів, до участі у яких залучено значну кількість держав світу. Більшість зазначених конфліктів (війн) отримали назви «асиметричних», «неконвенційних», «нетрадиційних», особливо часто використовується нині термін – «гібридні».

Різноманітність форм і методів ведення сучасних воєнно-політичних конфліктів, поступове стирання чіткої межі між локальним воєнно-політичним конфліктом і «великою» війною поставили проблему нового розуміння сучасного воєнно-політичного конфлікту гібридного характеру та безумовно свідчать про актуальність досліджень впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів на різні сфери життя суспільства, у тому числі безпеку життєдіяльності цивільного населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Широке застосування способів та методів сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного» типу для вирішення міждержавних проблем спонукали вітчизняних науковців до поглибленого їх аналізу. Так, останнім часом дослідженню питань «гібридної війни» присвячені роботи В. Горбуліна [9], Є. Магди [23], Ю. Климчука [18], О. Гойман [7], Г. Ситника [32], А. Слюсаренка [35], Л. Смоли [36], Г. Луцишиної [21], М. Требіна [38]. Окремо необхідно відмітити комплексні дослідження проблематики «гібридної війни» на Донбасі та при анексії Криму, які здійснено авторським колективом Національного інституту стратегічних досліджень, – монографії «Донбас і Крим:

ціна повернення» [15] та «Світова гібридна війна: український фронт» [37].

В умовах протистояння в «гібридній війні» зростає значення такої безпекової функції сучасної держави як цивільний захист. Останнім часом деякі аспекти цього питання розглядали у своїх роботах А. Шевцов та О. Їжак [40], С. Андреев [4], В. Гречанінов та В. Бегун [11], А. Любінський [22]. Водночас проблематика забезпечення цивільного захисту в умовах «гібридного війни», як форми сучасного воєнно-політичного конфлікту, залишається слабо дослідженою в Україні та практично не висвітлена науковцями.

Метою даної статті є дослідження впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» на безпеку життєдіяльності цивільного населення, а також аналіз питання забезпечення цивільного захисту в таких умовах (на прикладах найбільш активних збройних конфліктів сьогодення – збройного конфлікту у Сирії та антитерористичної операції на сході України).

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття, кількість воєнно-політичних конфліктів не зменшується. Згідно з даними інститутів, що досліджують проблеми миру [33], за період після закінчення «холодної війни» на планеті виникло понад 60 значних воєнно-політичних конфліктів. Як зазначають більшість науковців, що досліджували проблематику сучасних воєнно-політичних конфліктів [див. докладніше: 7; 9; 18; 21; 23; 32; 34; 35; 36; 37; 38], вони характеризуються асиметричністю, локальністю, різкими переходами від деескалації до ескалації, важко піддаються прогнозуванню та управлінню. Одночасно відбувається інтернаціоналізація конфліктів, зростає коло держав, національних інтересів яких вони торкаються.

Статистика жертв сучасних воєнно-політичних конфліктів свідчить [38], що сьогодні від їх наслідків страждає насамперед мирне населення. Зокрема, щорічно на планеті фіксується понад 30 збройних конфліктів різного масштабу та інтенсивності, які призводять до загибелі понад 1000 осіб на рік.

Аналіз особливостей форм та методів ведення сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу», наведених у працях науковців що досліджували зазначену проблематику [див. докладніше: 7; 9; 18; 21; 23; 32; 34; 35; 36; 37; 38], дозволили узагальнити наслідки їх впливу на безпеку життєдіяльності цивільного населення, якими є:

- прямі втрати серед мирного населення, а також значна кількість поранених та травмованих осіб;
- збільшення інтенсивності міграційних процесів, ріст кількості біженців, внутрішньо переміщених осіб та евакуйованих;
- спад економіки, і як наслідок, зниження рівня життя населення та його соціального захисту;
- порушення системи державного управління (у більшості випадків – бездіяльність влади), і як наслідок, неефективність діяльності системи цивільного захисту;
- пошкодження та руйнування об'єктів цивільного захисту (будівель та споруд пожежно-рятувальних служб, систем оповіщення та інформування, захисних споруд, тимчасових притулків, пунктів евакуації та медичних закладів, тощо);
- порушення діяльності систем життєзабезпечення, пошкодження та руйнування об'єктів критичної інфраструктури, і як наслідок, створення нестерпних умов життя для населення;
- виникнення осередків ураження від вторинних факторів застосування зброї (руйнування АЕС, хімічно небезпечних об'єктів, гідротехнічних споруд, інше), масштаби яких співставні із наслідками застосування зброї масового знищення;
- приховане використання під час воєнних дій чи терористичних операцій зброї масового знищення або її компонентів;

- нанесення збитків навколишньому середовищу, наслідком чого є екологічні катастрофи, голод, хвороби, пандемії;
- масштабний інформаційно-психологічний тиск на населення з метою придушення його спротиву та спонукання до колабораціонізму;
- створення атмосфери страху та незахищеності в наслідок терористичних дій, розгулу мародерства та бандитизму;
- порушення норм міжнародного гуманітарного права, в основному партизансько-повстанськими, терористичними та іншими недержавними формуваннями, які є основними учасниками цих конфліктів.

Водночас, в практичному сенсі настання цих наслідків має більш складну та багатоаспектну проблематику. Це обумовлює необхідність додаткового опрацювання досвіду Сирії та України, на території яких реалізуються воєнно-політичні конфлікти нового типу, задля більш точного усвідомлення основних наслідків цих конфліктів саме для цивільного населення.

Аналіз проблематики цивільного захисту в умовах сирійського конфлікту.

Наслідки конфлікту в Сирії підтверджують припущення, що під час сучасних збройних конфліктів саме цивільне населення несе прямі втрати, а також відмічається значна кількість поранених та травмованих осіб. Так, агентство «Франс-Пресс» [12] щодо подій у Сирії відмічало: «Станом на 9 червня 2015 р. число загиблих під час громадянської війни у Сирії досягнуло 230 тис. осіб. При цьому 69 494 загиблих – мирні жителі, серед них 11 493 – діти та 7371 – жінки», тобто близько 30 % від загальної кількості втрат.

Прикладом посилення міграційних процесів у наслідок збройного конфлікту є «міграційна криза», спричинена цим збройним конфліктом. За даними на середину 2015 року [12], кількість сирійських біженців, які були вимушені покинути свою країну з початку сирійського конфлікту у 2011 році, обраховується більш ніж чотири мільйона. Це найбільша кількість біженців із будь-якої країни у світі за останні 25 років. Крім того, за підрахунками спостерігачів ООН, ще майже 7,6 мільйонів сирійців були вимушені покинути свої домівки, але до сих пір залишаються на території Сирії.

Потрібно зазначити, що саме міграційні процеси, спричинені сирійським конфліктом, стали однією з основних причин політичної нестабільності у країнах Європейського Союзу та викликали так звану «Європейську міграційну кризу 2015 року» гуманітарну катастрофу, викликану масовим напливом мігрантів у Європу з охоплених війнами країн Близького Сходу і Африки). Так, за інформацією Єврокомісара з питань розширення та добросусідства Й. Гана [16] «...це найбільша міграційна криза в Європі з часів Другої світової війни. У світі 60 мільйонів мігрантів – більше, чим коли-небудь в історії людства, і 20 мільйонів із них – на кордонах Європи.».

Беззаперечним є факт що прямим наслідком сучасних воєнно-політичних конфліктів є порушення діяльності систем життєзабезпечення, пошкодження та руйнування об'єктів критичної інфраструктури, і як наслідок, створення нестерпних умов життя для цивільного населення. Наслідки незавершеного сирійського конфлікту є тому яскравим підтвердженням. Так, представник Управління Верховного комісара ООН з координації гуманітарних питань Д. Гинг повідомив [12], «... внаслідок вогню з важкої артилерії та іншої важкої військової техніки, зруйновано вулиці, будівлі та цілі райони міст, інших населених пунктів. У багатьох випадках будинки не можливо відремонтувати, а потрібно зносити та будувати знову». За його словами, країна відкинута у розвитку на десятиліття назад. Одночасно Управління Верховного комісара ООН у справах біженців повідомило [28], що життя більше восьми мільйонів сирійців (це майже половина населення країни) залежить від надання гуманітарної допомоги і ситуація стрімко погіршується.

Під час сирійського конфлікту відмічались факти прихованого використання під

час воєнних дій зброї масового знищення або її компонентів. Так, наприкінці 2013 р. комісія ООН підготувала доповідь, в якій відмічається, що під час сирійського конфлікту хімічна зброя застосовувалась як мінімум п'ять разів [42]. Експертами із Організації по забороні хімічної зброї та Всесвітньої організації охорони здоров'я були вивчені сім фактів, вірогідного застосування сторонам конфлікту у Сирії отруйних речовин. В п'яти випадках підтвердилось застосування газу зарину (нервово-паралітичної дії). У доповіді комісії ООН відмічається, що жертвами хімічних атак були, як військовослужбовці урядових військ, так і цивільне населення. Скільки осіб загинуло та постраждало від хімічної зброї не зазначалось. Також звіт не містить чіткої інформації стосовно хто із учасників конфлікту застосовував хімічну зброю проти опонентів. Крім цього, протягом 2016 року засоби масової інформації повідомляли [12] про три випадки імовірного застосування хімічної зброї під час сирійського конфлікту (мова йшла про хлор та білий фосфор). Ні одна із сторін конфлікту не взяла на себе відповідальність за застосування хімічної зброї.

Як відмічають Р. Казимірчук і В. Безбах [17] – «... аналіз збройних конфліктів і локальних війн другої половини ХХ – початку ХХІ століть свідчить, що застосування хімічної зброї носило епізодичний характер. У той же час, необхідно враховувати, що під час проведення спеціальних операцій незаконними збройними формуваннями можуть бути спроби застосування хімічної зброї шляхом підриву ємностей з ціаністим воднем, хлором і аміаком. Факти застосування релігійною сектою «Аум Сенрике» отруйної речовини типу зарин у Токійському метро 20 березня 1995 р. і робіт у лабораторіях цієї секти з отруйними речовинами типу зоман, зарин, табун, фосген, VX, токсином ботулізму і штамами сибірської 80 виразки свідчать про загрозу такого явища сучасності, як «хімічний тероризм».

Аналіз проблематики цивільного захисту під час проведення антитерористичної операції на сході України. Драматичні події останніх двох років в Україні стосовно протистояння російській агресії (анексія Криму та розв'язані воєнні дії на Донбасі), значною мірою підтверджують, що сучасні воєнно-політичні конфлікти мають значний вплив на безпеку життєдіяльності цивільного населення, спричиняють негативні наслідки для техногенної та екологічної безпеки регіону і держави в цілому.

Відповідно до інформації Управління Верховного комісара ООН з прав людини [6], «... з середини квітня 2014 року до 1 грудня 2016 року на Донбасі загинули не менше 9758 осіб, з них понад 2 тисячі – мирні громадяни (тобто майже 23 % від загальних втрат). Ще близько 22 800 осіб отримали поранення»

Іншим негативним наслідком цього збройного конфлікту є ріст кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб. Одним із найскладніших завдань цивільного захисту під час проведення антитерористичної операції на сході України стала організація вивезення із зон воєнно-політичного конфлікту внутрішньо переміщених осіб та комплексне вирішення питань щодо забезпечення їх першочергових потреб. За інформацією Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України), станом на 20 грудня 2016 р. [13], з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції в інших регіонах України тимчасово розміщено 1 млн. 63 тис. 451 особу, з яких 176 тис. 332 дитини та 504 тис. 458 осіб з інвалідністю та похилого віку. За даними Міністерства соціальної політики України [26], станом на 19 грудня 2016 р., в органах соціального захисту зареєстровано та взято на облік 1 658 206 переселенці з Донбасу і Криму. Зазначене дає підстави прогнозувати значні соціально-політичні наслідки цього воєнно-політичного конфлікту у майбутньому.

Наслідки незавершеного збройного конфлікту на сході України для економіки нашої держави також свідчать про нерозривний негативний зв'язок воєнно-політичного конфлікту і суттєвого погіршення умов життя для населення та зни-

ження рівня його соціального захисту. Як зазначається у монографії «Донбас і Крим: ціна повернення» [15] під час неоголошеної війни Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу. Унаслідок бойових дій на території Луганської та Донецької областей багато підприємств змушені були призупинити або припинити виробничі процеси. Руїнувань і пошкоджень зазнали основні підприємства галузей промисловості, що формують бюджет регіону, припинила діяльність значна кількість містоутворюючих підприємств. Малі та середні підприємства зменшили економічну активність на 80–90 %, а майже 40 тис. із них повністю припинили свою діяльність.

Соціальні наслідки збройного конфлікту є найбільш складними та стосуються всіх без винятку мешканців України. Війна безпосередньо загрожує життю і здоров'ю людей, руйнує нормальні умови їх існування, позбавляє майна та джерел доходів, збільшує кількість сиріт, погіршує доступ до освіти та системи охорони здоров'я, призводить до вимушеної міграції. У своєму виступі на саміті ООН зі сталого розвитку Президент України П. Порошенко [29] зазначив, що «... кожен день війна на Донбасі обходиться в 5 млн дол. США, які країна могла б інвестувати в сталий розвиток країни».

Збройний конфлікт на Сході України на території розвинутих гірничодобувних районів Донбасу значно загострив існуючі екологічні проблеми регіону. У аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [30] зазначається що, значну загрозу виникнення надзвичайних ситуацій природно-техногенного походження становить наявність великої кількості затоплених і напівзатоплених шахт на території Луганської та Донецької областей, що мають постійний гідравлічний зв'язок з діючими шахтами. Також авторами відмічається, що внаслідок застосування противником звичайних засобів ураження зазнавали пошкодження та відбувались раптові відключення систем життєзабезпечення населених пунктів та окремих суб'єктів господарювання критичної інфраструктури включаючи хімічно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної безпеки.

За експертними оцінками ОБСЄ та ЮНІСЕФ [43], близько 1,3 млн мешканців на територіях Донецької та Луганської областей стикнулися з серйозною кризою водопостачання у зв'язку з пошкодженими або зруйнованими лініями водогону та гострою нестачею води. Неодноразово зафіксовано випадки подачі неочищеної технічної води через руїнування інженерних мереж. Подача води на окупованих територіях відбувається без проведення дезінфекції, оскільки використовувати активний хлор в місцях ведення бойових дій занадто небезпечно. Недостатньо очищена питна вода, що надходить споживачам, може містити патогенні віруси і бактерії, що спричиняють виникнення різного роду кишкових інфекцій.

Найбільш поширеним і водночас одним з найнебезпечніших екологічних наслідків ведення бойових дій на Донбасі є забруднення навколишнього середовища в результаті влучення снарядів та аварійного порушення роботи численних підприємств гірничодобувної, хімічної, енергетичної, металургійної галузей. Пошкодження та руїнування виробничої інфраструктури та обладнання, аварійні зупинки підприємств через відсутність необхідної сировини, енергоносіїв та електроенергії неодноразово призводило до аварійних викидів і скидів шкідливих речовин [30].

За даними ДСНС України [24] частину території Донецької та Луганської областей загальною площею близько 7 тис. кв. км. забруднено вибухонебезпечними предметами. Терористичними угрупованнями велись обстріли населених пунктів та мінування багатьох об'єктів соціальної інфраструктури, територій сільськогосподарського призначення, акваторій водних об'єктів. Внаслідок цих дій виникли загрози для безпеки населення та необхідність відновлення нормального режиму функціонування пошкоджених систем життєзабезпечення.

Одним із основних компонентом «гібридної війни» є порушення системи дер-

жавного управління на території супротивника, дезорганізація діяльності усіх органів влади з метою створення «атмосфери хаосу». Для цього використовуються усі можливі форми впливу: від безпосереднього захоплення державних установ терористичними або інших недержавними формуваннями (як правило під безпосереднім керівництвом агентури сил спеціальних операцій) до широкого спектру форм інформаційної та кібер війни. При цьому окупація країни, як це було у попередніх війнах, часто не розглядається як визначальна ціль, оскільки часто функції окупаційної влади покладаються на місцеву «революційну», «демократичну» владу, яка формується за потужної зовнішньої політичної, фінансової та військової підтримки із місцевих дисидентів, опозиціонерів, націоналістів тощо. Також, при цьому застосовується психологічний тиск та фізичне насилля до представників органів державної влади, збройних сил, правоохоронних органів та спеціальних служб з метою їх примусу до переходу на сторону противника. У більшості випадків це призводить до бездіяльності влади, у тому числі дезорганізації системи цивільного захисту.

Особливістю сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» є масштабний інформаційно-психологічний тиск на населення з метою придушення його спротиву та спонукання до колабораціонізму. З початком збройного конфлікту на сході нашої держави ця інформаційна війна перейшла із латентно-замаскованої у відкриту. Як зазначає В. Костицький [20], «...головними завданнями таких інформаційно-психологічних операцій є деморалізація населення України, особового складу Збройних Сил України, а також спонукання їх до державної зради й переходу на бік супротивної сторони; формування у громадян України та Росії викривленого бачення подій; створення вигляду масової підтримки дій Російської Федерації з боку населення Південно-Східних регіонів нашої країни...». Як зазначає Ю. Горбань [8], одним із основних методів інформаційної агресії проти України став інформаційно-психологічний тиск на населення нашої держави. Автор так формулює визначення цього методу інформаційної війни: «...це вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз із метою спонукання до певної запланованої моделі поведінки».

Автори доповіді щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (стосувалась процесу окупації Криму), підготовленої в Національному інституті стратегічних досліджень [41], зазначають, що дії Російської Федерації у медіа-просторі під час цих подій мали всі ознаки підготовленої та продуманої за цілями, заходами та наслідками інформаційно-психологічної спецоперації, скерованої в першу чергу на російську аудиторію, а з іншого боку на українську та західну аудиторію. Таким чином, можна констатувати, що в інформаційній війні проти України Росія застосовує практично весь арсенал впливу на свідомість людей.

Особливістю сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» є значні порушення норм міжнародного гуманітарного права [14] недержавними формуваннями, які є основними учасниками цих конфліктів. Одним із проявів цих порушень є дії щодо пошкодження та руйнування об'єктів цивільного захисту, перешкоджання діяльності пожежно-рятувальних та медичних служб.

У підтвердження зазначеного наведемо приклади щодо перешкоджання діяльності підрозділів ДСНС України у зоні проведення антитерористичної операції на сході України [24]. Це проявлялось у недопущенні рятувальників до зон надзвичайних ситуацій (подій), «конфіскації» рятувальної та спеціальної техніки, автотранспорту, оснащення, медикаментів та пального. Значна частина техніки та оснащення підрозділів ДСНС України залишилась на окупованій території: з штатних 25 загонів і 6 пожежних частин Донецької області на підконтрольній Україні території залишилося 10 загонів і 3 частини, на території Луганської обл. з 28 підрозділів залишилося тільки 13. Загалом, за попередніми розрахунками, сума

збитків ДСНС України від неправомірних дій окупантів складає понад 900 млн. грн. [5]. Також проти співробітників ДСНС України здійснювались акти фізичного впливу (обстріли, викрадення, катування інше). Як зазначала прес-служба ДСНС України [5], станом на 26 лютого 2015 р., «... із початку виконання робіт на Донбасі 15 працівників загинули, 28 отримали поранення, один знаходиться у полоні, ще одна особа вважається зниклою безвісти».

Необхідно відмітити що сучасні воєнно-політичні конфлікти «гібридного типу» ставлять під загрозу компетентність сучасних норм міжнародного гуманітарного права, яке виявилось недієздатним у цих умовах, коли «класичні» війни змінюються військовими конфліктами нового типу. На думку В. Рибак [31], основна проблема у регулюванні гібридних воєн міжнародним гуманітарним правом полягає у тому, що воно концентрується виключно на фізичному вимірі конфлікту, в той час як його роль дедалі зменшується – її заміщують економічний, інформаційний, енергетичний та інші неконтактні способи ведення війни. Як зазначає автор «... для того, аби покарати винних згідно із нормами міжнародного кримінального права, потрібно перш за все розібратись із типом конфлікту. А як класифікувати гібридну війну нормами, на неї не розрахованими?». Виходячи із вищевикладеного можливо зазначити, що норми міжнародного гуманітарного права у сучасних воєнно-політичних конфліктах «гібридного типу» застосувати вкрай проблематично, що ускладнює притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини.

Здійснений у цій статті аналіз впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» на безпеку життєдіяльності населення дає підстави стверджувати, що питання захисту цивільного населення від наслідків збройних конфліктів та забезпечення його виживання в таких умовах залишається актуальним. Більш того форми та методи діяльності систем цивільного захисту потребують удосконалення та перегляду. Підтвердження зазначеного є те, що ряд країн здійснюють перегляд концептуальних документів, що регламентують діяльність вітчизняних систем цивільної оборони (цивільного захисту), а також вживаються заходи стосовно модернізації її діяльності.

Так, у 24 серпня 2016 року уряд Федеративної Республіки Німеччина вперше з часів закінчення «холодної війни» представив нову концепцію цивільної оборони країни [19]. У зазначеному документі перераховано ряд заходів щодо захисту населення, які планує вживати німецька влада у разі збройного нападу, терактів, кібер-атак та інших надзвичайних ситуацій. При цьому голова Федерального відомства по захисту населення та наданню допомоги при катастрофах Кристоф Унгер зазначив: «...напад на територію Німеччини, який би потребував застосування традиційних засобів збройної оборони, є малоімовірним, але повністю виключати такого розвитку подій у майбутньому не можливо. Відповідно до останніх оцінок, потрібно в першу чергу очікувати та бути готовими до, так званих, «гібридних конфліктів» за участю як державних, так і недержавних сторін та супротивників.»

Значна увага модернізації системи цивільної оборони приділяється у Російській Федерації. Так, прийнято Федеральний закон від 29.06.2015 № 171-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О гражданской обороне» [39], який зокрема передбачає: удосконалення системи управління цивільною обороною країни; актуалізацію завдань у сфері цивільної оборони; розширення повноважень суб'єктів Російської Федерації у сфері цивільної оборони. Також, указом Президента Росії від 20.12.2016 р. № 696 затверджено «Основы государственной политики Российской Федерации в области гражданской обороны на период до 2030 года» [27]. За словами глави МНС Росії В. Пучкова «...реалізація вимог цього документу дозволить сформувати новий облік системи цивільної оборони країни для адекватного реагування на усі можливі виклики і загрози мирного та воєнного часу із урахуванням сучасних поглядів на ведення війни та збройних

конфліктів» (більш детально про заходи з розвитку системи цивільної оборони Російської Федерації [25]).

Відомий науковець у сфері національної безпеки В. Горбулін відмічає [10], що Росія активно готує населення до «неминучої» війни з «агресивним блоком НАТО», розгортаючи у своїх медіа войовничу риторику на якісно новому рівні. Автор зазначає: «... якщо в попередні роки це стосувалося тільки «медіанакачування» населення, то сьогодні дедалі частіше пропаганда починає даватися взнаки «на землі» – уточнюються продуктові норми на випадок війни, проводиться масштабна перевірка системи сховищ, поновлюються заняття з цивільної оборони. Якщо ескалація напруги не зупиниться (навіть якщо це робиться для простого залякування), то момент, коли вона випадково вийде з-під контролю і почне впливати на їхніх ініціаторів, – лише справа часу».

В Україні органами державної влади також вживаються ряд заходів щодо удосконалення вітчизняної системи цивільного захисту. Підтвердженням цього є відображення питань цивільного захисту в концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України, які прийнято протягом останніх трьох років.

В оновленій Стратегії національної безпеки України від 06.05.2015 р. [1] зазначено (пункт 4.3), що «... однією зі складових основних завдань щодо підвищення обороноздатності держави є підвищення здатності системи цивільного захисту до функціонування в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці та особливого періоду». Відповідно до Воєнної доктрини України [2], одним із шляхів формування національних оборонних спроможностей держави (пункт 47) є «... удосконалення єдиної державної системи цивільного захисту, приведення її у відповідність із стандартами ЄС та забезпечення ефективного функціонування, а також оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням». Більш конкретні напрямки розвитку державної системи цивільного захисту та ДСНС України у розрізі забезпечення національної безпеки держави визначено Концепцією розвитку сектора безпеки і оборони України [3]. Так, у пункті 3.8 розділу III цього документа відображено мету та напрямки розвитку ДСНС України та деталізовано основні заходи, які необхідно реалізувати для досягнення поставленої мети на короткострокову перспективу (до кінця 2017 року), а також до кінця 2020 року.

На виконання вимог вищезазначених документів розвитку системи забезпечення національної безпеки України ДСНС України розроблено Стратегію реформування системи ДСНС України, яку схвалено Кабінетом Міністрів України (розпорядження від 25 січня 2017 р. № 61-р). В той же час, потрібно зазначити що система цивільного захисту нашої держави потребує термінової та ефективної модернізації, у першу чергу з врахуванням особливостей ведення сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу», а також досвіду реалізації заходів цивільного захисту під час проведення антитерористичної операції на сході України.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Досліджуючи аспекти забезпечення цивільного захисту в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів («гібридної війни»), на нашу думку, можна зробити наступні висновки.

1. Пріоритетом при досягненні агресором головної мети під час сучасних воєнно-політичних конфліктів стає морально-психологічне придушення населення країни, створення нестерпних умов для його життя шляхом руйнування (пошкодження) об'єктів соціальної та критичної інфраструктури. Наслідком чого є параліч економіки, голод, хвороби, екологічні катастрофи, масовий страх, які в сукупності мають забезпечити створення стресового стану у населення, як головної передумови зміни суспільної свідомості у бажаному для агресора напрямку.

2. Іншим негативним наслідком сучасних воєнно-політичних конфліктів є ріст кількості біженців, внутрішньо переміщених осіб та евакуйованих. Зазначені міграційні процеси набувають, на нашу думку, більшого політичного резонансу, враховуючи великий обсяг проблем соціального, фінансового та іншого характеру, які потребують вирішення. Вони стають інструментом для створення політичної та інституційної нестабільності, як у країнах, причетних до конфлікту, так і в інших державах світової спільноти, що у кінцевій меті впливає на прийняття ними політичних рішень стосовно врегулювання цих воєнно-політичних конфліктів.

3. Проведене дослідження дає підстави стверджувати що у війнах «гібридного типу» цивільне населення є одним із основних об'єктів так би мовити «уваги» супротивника: вони не тільки несе основний фізичний тягар наслідків збройного протистояння, але і знаходиться під шаленим тиском інформаційної та психологічної складової воєнно-політичного конфлікту.

4. Потрібно зазначити, що під час сучасних воєнно-політичних конфліктів («гібридної війни») відмічаються численні порушення норм міжнародного гуманітарного права, які проявляються у насильстві над цивільним населенням, рятувальниками та іншими некомпатантами, перешкоджанні діяльності формувань цивільного захисту, «конфіскації» їх рятувальної та спеціальної техніки та матеріальних цінностей. Це свідчить про необхідність удосконалення норм міжнародного гуманітарного права, а зазначені факти повинні стати предметом окремих розслідувань з метою винесення цієї проблематики на розгляд гуманітарних та правових інституцій світової спільноти.

5. Проведенні дослідження впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» на безпеку життєдіяльності населення свідчать, що питання захисту цивільного населення від їх наслідків залишається актуальним. Більш того форми та методи діяльності вітчизняної системи цивільного захисту (цивільної оборони) потребують удосконалення у зв'язку із гібридним характером сучасних воєнно-політичних конфліктів. Зазначене вимагає від органів державної влади вжиття невідкладних та дієвих заходів стосовно перегляду концептуальних документів, що регламентують її діяльність.

6. Ведення проти нашої країни «гібридної війни» актуалізувало питання ефективного забезпечення нашої державою захисту цивільного населення, тому проблематика цивільного захисту в умовах виникнення різних надзвичайних ситуацій, у тому пов'язаних із наслідками сучасних воєнно-політичного конфлікту, має бути пріоритетом вищого керівництва держави під час розгляду питань ефективного забезпечення національної безпеки України.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>. (Дата звернення 20.12.2016)

2. Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» – URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>. (Дата звернення 20.12.2016)

3. Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/20164>. (Дата звернення 20.12.2016)

4. Андрєєв С. О. Основні чинники, які деструктивно впливають на стратегічну стабільність єдиної державної системи цивільного захисту України // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки, 2014, № 1, С. 81–93.

5. Бойовики знищили половину рятувальних частин на Донбасі // Прес-служба ДСНС України – URL: <http://newsme.com.ua/ua/politics/2862506> (Дата звернення 20.12.2016)

6. В ООН назвали кількість загиблих і поранених на Донбасі – URL: <http://expres.ua/>

news/2016/12/09/217008-oon-nazvaly-kilkist-zagyblyh-oraneniyh-donbasi. (Дата звернення 20.12.2016)

7. Гойман О. О. Маніпулювання масовою свідомістю в умовах сучасної гібридної війни // Грані, 2015, № 1, С. 50–56.

8. Горбань Ю. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення // Вісник НАДУ, 2015, №1, стр. 136–140 – URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf> (Дата звернення 20.12.2016)

9. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу // Дзеркало тижня, 2015, № 2, С. 3.

10. Горбулін В. П. Точка біфуркації // Дзеркало тижня – URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/tochka-bifurkaciyi-html> (Дата звернення 20.12.2016)

11. Гречанінов В. Ф., Бегун В. В. Аналіз функціонування цивільного захисту у сучасних умовах та деякі пропозиції щодо його удосконалення // Зб. наук. праць Харківського ун-ту Повітряних Сил, 2015, Вип. 1(42), С. 125.

12. Громадянська війна в Сирії – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянська_війна_в_Сирії (Дата звернення 20.12.2016)

13. ДСНС України. Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованих територій – URL: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciyinyi-shtab.html> (Дата звернення 20.12.2016)

14. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 // Зібрання чинних міжнародних договорів України, 1990, № 1, Ст. 25.

15. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.

16. Йоганнес Хан: Беженцы побили рекорд Второй мировой – URL: <http://podrobnosti.ua/2058390-jogannes-han-v-mire-bolshe-bezhentsev-chem-posle-vtoroj-mirovoj-vojny.html> (Дата звернення 20.12.2016)

17. Казимірчук Р. В., Безбах В. Г., Аналіз розвитку та основні тенденції застосування хімічної зброї у сучасних збройних конфліктах – URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (Дата звернення 20.12.2016)

18. Климчук Ю. В. Гибридная война как вид вооруженного конфликта // Право 13. Международное право. – URL: www.rusnauka.com/34_NNM_2014/Pravo/13_179711.doc.htm (Дата звернення 20.12.2016)

19. Концепция гражданской обороны ФРГ – URL: <http://inosmi.ru/military/20160825/237635017.html> (Дата звернення 20.12.2016)

20. Костицький В. Інформаційна війна проти України – виклик світовому порядку. – URL: <http://www.oksamyt.org/publik/zhit-krain/882-0202201511> (Дата звернення 20.12.2016)

21. Луцишина Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, 2014, Вип. 26, С. 128–132.

22. Любінський А. І., Сучасний стан та перспективи модернізації системи цивільного захисту України // Зб. наук. праць «Ефективність державного управління», 2015, Вип. 43, С. 129.

23. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура – URL: <http://journals.iir.kiev.ua/> (Дата звернення 20.12.2016)

24. Марченко Г. Б. Незважаючи на обстріли та вибухи // Надзвичайна ситуація, 2014, № 10(203), С. 14–15.

25. Матеріали XI Науково-практичної конференції «Совершенствование гражданской обороны в Российской Федерации» – URL: http://www.mchs.gov.ru/upload/site1/document_file/7sfY3f1PHm.pdf (Дата звернення 20.12.2016)

26. Обліковано 1 658 206 переселенці // Прес-служба Мінсоцполітики – URL: <http://www.msp.gov.ua/news/12148.html> (Дата звернення 20.12.2016)

27. Основы государственной политики Российской Федерации в области гражданской обороны на период до 2030 года; указ Президента России от 20.12.2016 р. № 696 – URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41544> (Дата звернення 20.12.2016)

28. От гуманитарной помощи зависит жизнь половины всего населения Сирии – URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp>. (Дата звернення 20.12.2016)

29. Порошенко П. О.: Кожен день війни на Донбасі коштує країні близько \$5

мільйонів – URL: <http://www.unian.ua/politics/1135554-poroshenko-kojen-den-viyni-na-donbasi-koshtue-krajini-blizko-5-milyoniv.html>. (Дата звернення 20.12.2016)

30. Причини та ризики виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру на території АТО. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. – URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ekoproblemu_ATO-24fa1.pdf (Дата звернення 20.12.2016)

31. Рибак В. Гібридні виклики міжнародного гуманітарного права – URL: <http://tyzhden.ua/World/145884> (Дата звернення 20.12.2016)

32. Ситник Г. П. Вплив глобалізації на воєнну сферу та принципи особливості сучасних воєнних конфліктів // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки, 2016, № 1–2, С. 99–115. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2016_1-2_10 (Дата звернення 20.12.2016)

33. СІПРІ 2002: Щорічник : озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідж. миру. Укр. центр екон. і політ. дослідж. ім. О. Разумкова; редкол. А. Гриценко (голов. ред.) та ін. – К. : Заповіт, 2003. – 778 с.

34. Слипченко В. И. Войны шестого поколения : оружие и военное искусство будущего. – М.: Вече, 2002. – 384 с.

35. Слюсаренко А. В. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет дослідження сучасної воєнно-наукової думки // Військово-науковий вісник, 2015, Вип. 24, С. 173–186.

36. Смола Л. Є. Аспекти нелінійної війни в контексті українсько-російського конфлікту на Донбасі // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін, 2015, Вип. 16, С. 74–78

37. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.

38. Требін М.П. «Гібридна» війна як нова українська реальність // Український соціум 2014, №3, С. 113–127 – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_3_13 (Дата звернення 20.12.2016)

39. Федеральный закон России от 29.06.2015 № 171-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О гражданской обороне» – URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/39827> (Дата обращения 20.12.2016)

40. Шевцов А., Іжак О. Реформування системи цивільного захисту населення відповідно до завдань європейської та євроатлантичної інтеграції: аналітична записка // НІСД, 2009. – URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mar2009/3.htm>. (Дата звернення 20.12.2016)

41. Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1–2 березня 2014 року). Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1476> (Дата звернення 20.12.2016)

42. Эксперты ООН выявили пять фактов применения химоружия в Сирии – URL: http://www.tltnews.ru/world_news/44/460419 (Дата обращения 20.12.2016)

43. Up to 1.3 million people in eastern Ukraine have little or no access to water: UNICEF. – URL: http://www.unicef.org/ukraine/media_28059.html (Accessed 20.12.2106)

REFERENCES:

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 № 287/2015 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [The decree of the President of Ukraine from 26.05.2015 No. 287/2015 «On the decision of the Council of national security and defense of Ukraine from may 6, 2015 «About Strategy of national security of Ukraine»] – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>. (Accessed 20.12.2106)

2. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.09.2015 № 555/2015 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy» [The decree of the President of Ukraine from 24.09.2015 No. 555/2015 «On the decision of the Council of national security and defense of Ukraine of September 2, 2015 «About new edition of the Military doctrine of Ukraine»] – URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>. (Accessed 20.12.2106)

3. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.03.2016 № 92/2016 «Pro rishennia Rady natsionalnoi

bezpeky i oborony Ukrainy vid 4 bereznia 2016 roku «Pro Kontseptsiiu rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy» [The decree of the President of Ukraine from 14.03.2016 No. 92/2016 «On the decision of the Council of national security and defense of Ukraine of 4 March 2016, «The concept of development of the security sector and defense of Ukraine»] – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/20164>. (Accessed 20.12.2106)

4. Andreiev S. O. Osnovni chynnyky, yaki destruktyvno vplyvaiut na stratehichnu stabilnist yedynoi derzhavnoi systemy tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [Main factors that have destructive effect on strategic stability of a unified state system of civil protection of Ukraine] // Naukovo-informatsiyni visnyk Akademii natsionalnoi bezpeky, 2014, № 1, S. 81–93.

5. Boiovyky znyshchyly polovynu riaduvalnykh chastyn na Donbasi [The militants have destroyed half of the rescue units in the Donbass] // Pres-sluzhba DSNS Ukrainy – URL: <http://newsme.com.ua/ua/politics/2862506> (Accessed 20.12.2106)

6. V OON nazvaly kilkist zahyblykh i poranenykh na Donbasi [The UN has described the number of dead and wounded in the Donbas] – URL: <http://expres.ua/news/2016/12/09/217008-oon-nazvaly-kilkist-zagyblyh-oranenykh-donbasi>. (Accessed 20.12.2106)

7. Hoiman O. O. Manipulivannia masovoiu svidomistiu v umovakh suchasnoi hibrydnoi viiny [Manipulation of Mass consciousness in modern hybrid war] // Hrani, 2015, № 1, S. 50–56.

8. Horban Yu. Informatsiina viina proty ukrainy ta zasoby yii vedennia [Information war against Ukraine and the instruments of war] // Visnyk NADU, 2015, №1, str. 136–140 – URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf> (Accessed 20.12.2106)

9. Horbulin V. P. «Hibrydna viina» yak kliuchovyi instrument rosiiskoi heostratehii revanshu [«Hybrid warfare» as a key instrument of Russian geostrategy revenge] // Dzerkalo tyzhnia, 2015, № 2, S. 3.

10. Horbulin V. P. Tochka bifurkatsii [Bifurcation Point] // Dzerkalo tyzhnia – URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/tochka-bifurkatsii.html> (Accessed 20.12.2106)

11. Hrechaninov V. F., Behun V. V. Analiz funktsionuvannia tsyvilnoho zakhystu u suchasnykh umovakh ta deiaki propozyitsii shchodo yoho udoskonalennia [Analysis of the functioning of civil protection in modern conditions and some suggestions for its improvement] // Zb. nauk. prats Kharkivskoho un-tu Povitrianykh Syl, 2015, Vyp. 1(42), S. 125.

12. Hromadianska viina v Syrii [The civil war in Syria] – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Hromadianska_viina_v_Syrii. (Accessed 20.12.2106)

13. DSNS Ukrainy. Mizhvidomchyi koordynatsiyni shtab z pytan sotsialnoho zabezpechennia hromadian Ukrainy, yaki peremishchuiutsia z raioniv provedennia antyterorystychnoi operatsii ta tymchasovo okupovanykh terytorii [Gschs of Ukraine. The interagency coordinating headquarters on social security of citizens of Ukraine who move from areas of the antiterrorist operation and temporarily occupied territories] – URL: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinatsiyniy-shtab.html> (Accessed 20.12.2106)

14. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 r., shcho stosuetsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 08.06.1977 [Protocol additional to the Geneva conventions of 12 August 1949, regarding the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), from 08.06.1977] // Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy, 1990, № 1, St. 25.

15. Donbas i Krym: tsina povernennia: monohrafiia [Donbas and Crimea: price return: monograph] / za zah. red. V. P. Horbulina, O. S. Vlasiuka, E. M. Libanovoi, O. M. Liashenko. – K.: NISD, 2015. – 474 s.

16. Yoghannes Khan: Bezhtsy pobili rekord Vtoroy mirovoy [Refugees broke the record of world war II] – URL: <http://podrobnosti.ua/2058390-joghannes-han-v-mire-bolshe-bezhentsev-chem-posle-vtoroj-mirovoj-voyny.html> (Accessed 20.12.2106)

17. Kazymirchuk R. V., Bezbakh V. H. Analiz rozvytku ta osnovni tendentsii zastosuvannia khimichnoi zbroi u suchasnykh zbroinykh konfliktakh [Analysis of the development and major trends in the use of chemical weapons in contemporary armed conflicts] – URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (Accessed 20.12.2106)

18. Klimchuk Yu. V. Gibridnaya voyna kak vid vooruzhennogo konflikta [Hybrid warfare as a form of armed conflict] // Pravo 13. Mezhdunarodnoe pravo. – URL: www.rusnauka.com/34_NNM_2014/Pravo/13_179711.doc.htm (Accessed 20.12.2106)

19. Kontseptsia grazhdanskoy oborony FRG [The concept of civil defense of Germany] – URL: <http://inosmi.ru/military/20160825/237635017.html> (Accessed 20.12.2106)

20. Kostytskyi V. Informatsiina viina proty Ukrainy – vyklyk svitovomu poriadku

[Information war against Ukraine a challenge to world order] – URL: <http://www.oksamyt.org/publik/zhit-krain/882-0202201511> (Accessed 20.12.2106)

21. Lutsyshyna H. Osoblyvosti suchasnykh zbroinykh konfliktiv v umovakh hlobalizatsii [Features of modern armed conflicts in the conditions of globalization] // *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 2014, Vyp. 26, S. 128–132.

22. Liubynskiy A. I. Suchasnyi stan ta perspektyvy modernizatsii systemy tsyvilnoho zachystu Ukrainy [Modern state and prospects of modernization of the system of civil protection of Ukraine] // *Zb. nauk. prats «Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia»*, 2015, Vyp. 43, S. 129.

23. Mahda Ye. M. Hibrydna viina: sutnist ta struktura [Hybrid warfare: the nature and structure] – URL: <http://journals.iir.kiev.ua/> (Accessed 20.12.2106)

24. Marchenko H. B. Nezvazhaiuchy na obstrily ta vybukhy [Despite the attacks and explosions] // *Nadzvychna situatsiia*, 2014, № 10(203), S. 14–15.

25. Materiali XI Naukovo-praktichnoi konferentsii «Sovershenstvovanie grazhdanskoj oborony v Rossiyskoy Federatsii» [XI Materials of Scientific-practical conference «Improvement of civil defense in the Russian Federation»] – URL: http://www.mchs.gov.ru/upload/site1/document_file/7sfY3f1PHm.pdf (Accessed 20.12.2106)

26. Oblikovano 1 658 206 pereselentsi [Posted 1 658 206 migrants] // *Pres-sluzhba Minsotspolityky* – URL: <http://www.msp.gov.ua/news/12148.html> (Accessed 20.12.2106)

27. Osnovy gosudarstvennoy politiki Rossiyskoy Federatsii v oblasti grazhdanskoj oborony na period do 2030 goda; ukaz Prezidenta Rossii ot 20.12.2016 r. № 696 [The foundations of state policy of the Russian Federation in the field of civil defense for the period up to 2030; the decree of the President of Russia from 20.12.2016 G. No. 696] – URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41544> (Accessed 20.12.2106)

28. Ot humanitarnoy pomoshchi zavisit zhizn' poloviny vsego naseleniya Sirii [From humanitarian aid affects the lives of half the population of Syria] – URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp>. (Accessed 20.12.2106)

29. Poroshenko P.O.: Kozhen den viiny na Donbasi koshtue kraini blyzko \$5 milioniv [Every day of the war in the Donbass country costs about \$5 million] – URL: <http://www.unian.ua/politics/1135554-poroshenko-kojen-den-viyni-na-donbasi-koshtue-krajini-blizko-5-milyoniv.html>. (Accessed 20.12.2106)

30. Prychyny ta ryzyky vynykennia nadzvychainykh sytuatsii pryrodnoho ta tekhnogennoho kharakteru na terytorii ATO. Analychna dopovid Natsionalnoho instytutu strateichnykh doslidzhen. [Causes and risks of occurrence of emergency situations of natural and technogenic character on the territory of the ATO. Analytical report of the National Institute for strategic studies] – URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ekoprobblemu_ATO-24fa1.pdf (Accessed 20.12.2106)

31. Rybak V. Hibrydni vyklyky mizhnarodnoho humanitarnoho prava [Hybrid challenges international humanitarian law] – URL: <http://tyzhden.ua/World/145884> (Accessed 20.12.2106)

32. Sytnyk H. P. Vplyv hlobalizatsii na voienno sferu ta pryntsyopi osoblyvosti suchasnykh voiennykh konfliktiv [The impact of globalization on the military sphere and the fundamental features of modern military conflicts] // *Naukovo-informatsiyni visnyk Akademii natsionalnoi bezpeky*, 2016, № 1–2, S. 99–115. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2016_1-2_10 (Accessed 20.12.2106)

33. SIPRI 2002: Shchorichnyk : Ozbroyennia, rozzbroyennia ta mizhnarodna bezpeka [SIPRI 2002: Yearbook : Armaments, disarmament and international security] / Stockholm. mizhnar. in-t doslidzh. myru. Ukr. tsentr ekon. i polit. doslidzh. im. O. Razumkova; redkol. A. Hrytsenko (holov. red.) ta in. – K. : Zapovit, 2003. – 778 s.

34. Slipchenko V. I. Voyny shestogo pokoleniya : oruzhie i voennoe iskusstvo budushchego [The war of the sixth-generation weapons and military art of the future] – M.: Veche, 2002. – 384 s.

35. Sliusarenko A. V. Novitni formy mizhderzhavnoho protystoiannia yak predmet doslidzhennia suchasnoi voienno-naukovo dumky [The newest form of interstate confrontation as a subject of study modern military-scientific thought] // *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 2015, Vyp. 24, S. 173–186.

36. Smola L. Ye. Aspekty neliniinoi viiny v konteksti ukrainsko-rosiiskoho konfliktu na Donbasi [The nonlinear aspects of the war the context of the Ukrainian-Russian conflict in the Donbass] // *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 2015, Vyp. 16, S. 74–78

37. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monografia [Hybrid world war: the Ukrainian front : monograph] / za zah. red. V. P. Horbulina. – K. : NISD, 2017. – 496 s.
38. Trebin M.P. «Hibrydna» viina yak nova ukrainska realnist [«Hybrid» war as the new Ukrainian reality] // Ukrainskyi sotsium 2014, №3, S. 113–127 – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_3_13 (Accessed 20.12.2016)
39. Federal'nyy zakon Rossii ot 29.06.2015 № 171-FZ «O vnesenii izmeneniy v Federal'nyy zakon «O grazhdanskoy oborone» [Federal law of Russia from 29.06.2015 No. 171-FZ «On amendments to the Federal law «About civil defense»] – URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/39827> (Accessed 20.12.2016)
40. Shevtsov A., Izhak O. Reformuvannia systemy tsyvilnoho zakhystu naselennia vidpovidno do zavdan yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehtatsii: analitychna zapyska [Reforming the system of civil protection in accordance with the objectives of European and Euro-Atlantic integration: analytical note] // NISD, 2009. – URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/3.htm>. (Accessed 20.12.2016)
41. Shchodo informatsiino-psykholohichnoi skladovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy (za rezultatamy podii 1–2 bereznia 2014 roku). Analitychna dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen [Regarding the information-psychological component of aggression of the Russian Federation against Ukraine (according to the results of the events of 1-2 March 2014). Analytical report of the National Institute for strategic studies] – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1476> (Accessed 20.12.2016)
42. Eksperty OON vyyavili pyat' faktov primeneniya khimoruzhiya v Sirii [UN experts have identified five cases of use of chemical weapons in Syria] – URL: http://www.tltnews.ru/world_news/44/460419 (Accessed 20.12.2016)
43. Up to 1.3 million people in eastern Ukraine have little or no access to water: UNICEF. – URL: http://www.unicef.org/ukraine/media_28059.html (Accessed 20.12.2016)

Лещенко А. Я., заместитель директора Департамента организации мероприятий гражданской защиты, Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям, аспирант Национального института стратегических исследований (Киев, Украина), E-mail: leo@mns.gov.ua

Влияние современных военно-политических конфликтов на проблематику гражданской защиты: опыт Сирии и Украины.

Аннотация. Проанализировано влияние современных военно-политических конфликтов «гибридного типа» на безопасность жизнедеятельности гражданского населения. Изучено проблематику обеспечения гражданской защиты в условиях современных военно-политических конфликтов на примерах наиболее активных вооруженных конфликтов современности – вооруженного конфликта в Сирии и антитеррористической операции на востоке Украины.

Ключевые слова: военно-политический конфликт, вооруженный конфликт, «гибридная война», безопасность жизнедеятельности, гражданская защита, чрезвычайная ситуация.

Leshchenko A., deputy director at Organization of Civilian Defense department, State Emergency Service of Ukraine, graduate student of the National Institute for Strategic Studies (Kiev, Ukraine), E-mail: leo@mns.gov.ua

The impact of modern military-political conflicts on the issues of civil protection: experience Syria and Ukraine.

Abstract. The analysis of the impact of modern military-political conflicts «hybrid type» on life safety of civilians. We investigate problems providing civil protection in modern military-political conflicts in the examples of the most active armed conflict today - the armed conflict in Syria and the anti-terrorist operation in eastern Ukraine.

Keywords: military-political conflict, armed conflict, «hybrid warfare», safety, civil defense, emergencies.

Співак М. В.,

кандидат юридичних наук,

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна), E-mail: moya_posmishka@mail.ru

ПОЛІТИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ: ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Ведеться дискусія з приводу запровадження політики здоров'язбереження в Україні. Метою такої політики є оновлення напряму системи громадського здоров'я до потреб здорової людини, реалізації її конституційних прав на захист здоров'я побудованого на людиноцентричній ідеології. Наводиться авторське бачення доцільності запровадження нормативних актів, які на думку авторки зможуть вирішити дану проблему.

Ключові слова: політика, здоров'я, збереження здоров'я, система громадського здоров'я, людиноцентричний аспект

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена об'єктивними особливостями сучасної духовно-моральної і суспільно-економічного життя України і світу, масштабами техногенної діяльності людини, переходом до постіндустріального суспільства, інформаційним і високоінтелектуальним технологіям, зростанням ролі здорової людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає авторці можливість виділити незначну кількість праць українських вчених де висвітлені концепції: впливу способу життя на формування здоров'я української нації (І. Кочін), підвищення рівня здоров'я населення (О. Антонова), комплексної оцінки адаптаційних можливостей у формуванні й збереженні індивідуального здоров'я людини (Г. Воскобойнікова), концепт-ієрархії здорового способу життя в сучасному спортивному дискурсі (О. Приходько-Лях), концепції здорового харчування (К. Зубкова, М. Ліганенко, К. Кузнецова).

Однак, сьогодні в українській політичній думці відсутній системний, комплексний аналіз щодо формування політики здоров'язбереження з орієнтацією на здорову людину.

Метою статті є висвітлення основних цілей та орієнтирів політики по відношенню до здоров'я здорових.

Виклад основного матеріалу статті. Концепція політики здоров'язбереження – це своєрідна концепція якісних змін. Здоровий спосіб життя передбачає виконання певних правил, що забезпечують гармонійний розвиток, високу працездатність, духовну рівновагу та здоров'я людини. В основі здорового способу життя – індивідуальна система поведінки й звичок, що забезпечує людині потрібний рівень життєдіяльності й здорове довголіття. Здоровий спосіб життя – це практичні дії, спрямовані на запобігання захворювань, зміцнення всіх систем організму й поліпшення загального самопочуття людини.

Стрижнем людиноцентризму є самореалізація особистості. Саме сприяння самореалізації кожної особистості в рамках загальнолюдської моралі (тобто на основі поваги до інших людей і природного середовища) та національної свідомості повинно стати ключовим напрямом діяльності всіх структур державного правління, в тому числі управління системою громадського здоров'я.

Така людиноцентрична ідеологія розвитку українського суспільства і всієї системи громадського здоров'я дає фундаментальне підґрунтя для формування бачення всієї держави, всі структури якої підкоряються єдиній меті – збереження і відновлення здоров'я своїх громадян.

Основні концептуальні напрями реформування системи охорони здоров'я, свого часу були затверджені Указом Президента України від 07.12.2000 р.

№ 1313 «Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України» відповідно до якого Постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2001 р. N 960 «Про затвердження заходів щодо виконання Концепції розвитку охорони здоров'я населення України», де до 2005 р. були розроблені заходи щодо виконання Концепції розвитку охорони здоров'я населення України [1]. У 2014 р. проектом розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції побудови нової національної системи охорони здоров'я України» передбачене поетапне виконання заходів до 2025 р. [2]. Згодом, на підставі підписання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого боку (глава 22 «Громадське здоров'я»), Україна взяла зобов'язання розвивати співробітництво в галузі охорони здоров'я з метою підвищення рівня його безпеки та захисту здоров'я людини як передумови сталого розвитку та економічного зростання, у тому числі керуючись підходом «охорона здоров'я у всіх політиках держави» був розроблений проект Концепції розвитку системи громадського здоров'я в Україні [3].

У 2015 р. на розгляд Верховної Ради України поданий проект Закону України «Про засади державної політики охорони здоров'я» [4]. 2016 р. знаменується прийняттям Концепції розвитку системи громадського здоров'я. Де збереження здоров'я та забезпечення повноцінного життя людей визнано одними з найважливіших цілей світової спільноти, відображених у засадах європейської політики [5].

Однак головним питанням залишається збереження здоров'я відносно здорових і здорових людей. Тому, створення єдиної системи здоров'язбереження, на нашу думку, повинно передбачати:

- запровадження принципу «здоров'язбереження у всіх політиках» який повинен стати невід'ємною частиною «здоров'я у всіх політиках» шляхом внесення до законодавчих та нормативно-правових актів окремого розділу щодо важливості й необхідності запровадження здорового способу життя, дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил;

- уточнення та доповнення визначень, які гармонізовані із вимогами міжнародних організацій в частині таких термінів, як «система громадського здоров'я», «державна політика здоров'язбереження», «здоровий спосіб життя», «моніторинг та оцінка результативності реалізації державної політики здоров'язбереження», «збереження здоров'я здорової людини»;

- розробку і прийняття Закону України «Про засади державної політики здоров'язбереження у системі громадського здоров'я», що сприятиме комплексному формуванню та реалізації державної політики здоров'язбереження, заснованої на європейських стратегіях спільних цінностей здоров'я, взаємодії з іншими секторами економіки та залученні нових партнерів, а також створенню та забезпеченню умов досягнення та підтримки високого рівня здоров'я населення, поліпшенню громадського здоров'я, а також забезпеченню універсальності умов отримання доступу до якісної і безпечної медичної допомоги, справедливості та солідарності в системі охорони здоров'я;

- розробку і прийняття Концепції збереження здоров'я здорових в Україні. Під збереженням здоров'я здорової людини в цій Концепції необхідно розуміти сукупність заходів політичного, духовного, економічного, правового, соціального, культурного, наукового, медичного, санітарно-епідемічного характеру, спрямованих на оптимізацію умов для формування, активного збереження, відновлення і зміцнення здоров'я, що забезпечують зниження захворюваності і збільшення популяції здорових і практично здорових людей;

- встановлення на законодавчому рівні контролю за обов'язковим звітуванням політичних акторів за реалізацію політичних програм у питаннях,

що стосуються покращення здоров'я населення;

- законодавче закріплення зобов'язань політичних партій, громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування включати до програмних документів своєї діяльності вирішення питань здоров'язбережного й екологічного значення;

- створення онлайн-сторінок на сайтах органів публічної адміністрації з інформацією про проведення заходів здоров'язбережного характеру;

- закріплення за Міністерством охорони здоров'я обов'язку налагодження ефективного механізму співпраці з усіма дотичними центральними органами виконавчої влади у питаннях запровадження політики здоров'язбереження;

- визначення ролі та функцій центральних органів виконавчої влади як основних урядових структур, відповідальних за розробку політичних рішень та законодавства з профілактики і запровадження здорового способу життя;

- запровадження стратегічного планування із залученням зацікавлених сторін, для визначення цілей у сфері здоров'язбереження та відповідних заходів на національному, регіональному та місцевому рівнях;

- посилення наукової складової з метою удосконалення функцій моніторингу та оцінки ризиків;

- забезпечення проведення загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких кампаній щодо переваг здорового способу життя, шляхів попередження захворювань;

- проведення переговорів з бізнес-асоціаціями з метою вироблення моделі співпраці у зміцненні здоров'я, промоції здорового/активного способу життя та здорового харчування;

- запровадження грантових програм для громадських об'єднань і наукових установ та формування соціального замовлення;

- планування цільових видатків на виконання загальнодержавних і територіальних програм профілактичного спрямування, із залученням коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством;

- відновлення мережі оздоровчих і профілактичних закладів з урахуванням особливостей і специфіки кожного регіону країни;

- допомогу громадським об'єднанням, що ставлять за мету своєї діяльності збереження здоров'я здорової людини та проводять екозаходи;

- розробку пропозицій, створення законів та їх подальше вдосконалення щодо сучасних технологій, які дають можливість складувати чи захоронювати відходи так, щоб вони не впливали на навколишнє середовище і здоров'я людини. Залучення іноземних інвесторів до реалізації проєктів такого змісту.

Забезпечення формування політики здоров'язбереження необхідно закріпити за Кабінетом Міністрів України, Міністерством охорони здоров'я України та центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

Висновки. За наведених пропозицій, на думку авторки – людський вимір політики збереження здоров'я здорових виявляється у наданні йому чітко означеного гуманістичного спрямування, що стає критерієм оцінки ефективності суспільної системи, рівному ставленні до всіх громадян держави.

Людина, а відтак людський ресурс не лише найцінніше багатство будь-якого суспільства, а й реальна запорука соціального прогресу в цілому. Створення необхідних умов для формування, відтворення та подальшого розвитку цього потенціалу – найважливіше завдання будь-якого соціуму.

Розглянутий підхід до концепції формування політики здоров'язбереження в контексті людиноцентричної стратегії розвитку всієї національної системи громадського здоров'я чітко орієнтує діяльність всіх акторів на сприяння збереження здоров'я здорових людей, тому **наступні розвідки необхідно**

спрямовувати на пошуки ефективної моделі державно-приватного партнерства у цій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України. Указ Президента України // Урядовий кур'єр офіційне видання від 20.12.2000, № 237.
2. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції побудови нової національної системи охорони здоров'я України» // МОЗ України. – URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20140618_0.html (Дата звернення 20.12.2016)
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України від 26.09.2014, № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125.
4. Проект Закону про засади державної політики охорони здоров'я. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56118 (Дата звернення 20.12.2016)
5. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я // Урядовий портал. – URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249618799> (Дата звернення 20.12.2016)

REFERENCES:

1. Pro Kontseptsiiu rozvytku okhorony zdorov'ya naseleennia Ukrainy. Ukaz Prezidenta Ukrainy [The concept of development of health of population of Ukraine. The Decree Of The President Of Ukraine] // Uriadovyi kur'yer ofitsiine vydannia vid 20.12.2000, № 237.
2. Proekt rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii pobudovy novoi natsionalnoi systemy okhorony zdorov'ya Ukrainy» [The draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of building a new national system of health of Ukraine»] // MOZ Ukrainy. – URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20140618_0.html (Accessed 20.12.2016)
3. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [The Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European atomic energy community and their member States, on the other hand] // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 26.09.2014, № 75, tom 1, stor. 83, stattia 2125.
4. Proekt Zakonu pro zasady derzhavnoi polityky okhorony zdorov'ya. [The draft Law on fundamentals of state health policy] – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56118 (Accessed 20.12.2016)
5. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia // Uriadovyi portal. [On approval of the Concept of development of system of public health] – URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249618799> (Accessed 20.12.2016)

Спивак М. В., кандидат юридических наук, Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины (Киев, Украина), E-mail: moya_posmishka@mail.ru

Политика здоровьесохранения: человекоцентрический аспект.

Аннотация: Ведется дискуссия по поводу введения политики здоровьесбережения в Украине. Целью такой политики является обновление направления системы общественного здоровья с потребностями здорового человека, реализации его конституционных прав на защиту здоровья построенного на человекоцентрической идеологии. Предлагается авторское видение целесообразности внедрения нормативных актов, которые по мнению автора смогут решить данную проблему.

Ключевые слова: политика, здоровье, сохранение здоровья, система общественного здоровья, человекоцентрический аспект

Spivak M., PhD in Juridical sciences, Institute of state and law. V. M. Koretsky of NAS Ukraine (Kiev, Ukraine), E-mail: moya_posmishka@mail.ru

Health maintenance policy: man-dimension aspect.

Abstract. This article is a debate on the introduction of health preservation policy in Ukraine. The purpose of this policy is to update the direction of the public health system to the needs of a healthy person, exercising his constitutional right to health protection built on humanocentric ideology. The author's vision of the feasibility of implementing regulations, which according to the author will be able to solve this problem.

Keywords: politics, health, health preservation, public health system, man-dimension.

УДК 321.7

Стойко О. М.,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
(Київ, Україна), E-mail: starkol@gmail.com

ДЕМОКРАТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ ДЕРЖАВИ: МОЖЛИВОСТІ І НЕБЕЗПЕКИ

***Анотація.** Запозичення зовнішніх ознак демократичного режиму, нездатність перехідної держави забезпечити соціально-економічний розвиток часто є основними причинами сповільнення темпів демократизації і навіть встановлення авторитаризму. Останній хоча і здатен досягти успіху в економічній сфері, гарантувати стабільність і керованість соціально-економічних процесів, однак у довгостроковій перспективі демократичні інститути дають кращий ефект завдяки розширенню участі, посиленню підзвітності та регулярним виборам.*

***Ключові слова:** демократизація, держава, авторитаризм, корупція, консолідація.*

У середині 1990-х рр. увагу дослідників привернули не лише швидкі темпи демократизації, які демонструвала низка країн Східної Європи, а й різноманітні відхилення від ідеальної моделі, що спостерігалися у молодих демократіях. У деяких країнах демократизація призвела до появи «деградуючих» або «коллапсуючих» держав. Водночас слід визнати, що у цих державах існували несприятливі передумови, такі як етнічна чи релігійна неоднорідність, відсутність тривалого досвіду власної державності тощо, які ускладнили здійснення переходу.

Відповідно виникали питання: чи можна ці держави хоча б умовно відносити до демократичних; чи не занадто повільно деякі країни здійснюють перехід; чи не загальмували у «сірій» зоні або ж скочуються до авторитаризму; чи справляються нові уряди з наданням послуг тої якості, до якої звикли громадяни?

Все більше дослідників почали стверджувати, що перехідні суспільства лише перейняли деякі зовнішні атрибути демократії (вибори, формально демократичну конституцію та багатопартійну систему), уникаючи реалізації на практиці таких її принципів як верховенство закону, поділ влади тощо. Ці відхилення від очікувань класифікувалися як «неліберальні демократії» або як «демократії зі зламаним хребтом», а їх вивчення започаткувало у політологічній літературі новий напрям, пов'язаний із «якістю демократії» [1] та державного управління нових держав.

Традиційно демократії приписується створення більш сприятливого середовища для економічного розвитку та більш справедливий розподіл суспільних благ, а також згладжування значних диспропорцій у рівнях доходів [2]. Також обґрунтовуються твердження, що демократія призводить до зростання рівня щастя і задоволеності життям [3]. При цьому багато з позитивних аспектів демократії слабше виражаються в нових демократіях, ніж в консолідованих [4].

Але все-таки є вагомі причини для критичної оцінки демократичного тренда. По-перше, багато нових демократій демонструють наявність серйозних дефектів, особливо в частині захисту прав людини, поваги до принципу верховенства закону, підзвітності та прозорості. «Ефективні демократії», тобто ті, в яких діє верховенство права і захищені права громадян, все ще становлять меншість серед країн світу, складаючи приблизно половину від усіх демократичних держав і чверть усіх країн світу загалом. По-друге, навіть незважаючи на майже загальну підтримку демократії населенням, підтримка з боку багатьох громадян є поверхневою, без справжньої дієвої демократичної мотивації. Це особливо характерно для нових демократій, в яких громадяни можуть невірно тлумачити її значення, асоціюючи

з добробутом (як у розвинених країнах із сталою демократією) і не вкладаючи первинний зміст у це самодостатнє явище, тому підтримують новий режим на словах.

Більше того, оскільки демократія передбачає проведення регулярних і змагальних виборів, то політики насамперед зацікавлені у своєму переобранні, відповідно, вони готові піти на одноразові соціальні виплати з державного бюджету на передодні виборів, на укладання таємних домовленостей з представниками великого бізнесу заради фінансування їх передвиборчої кампанії в обмін на певні послуги у майбутньому тощо. Отже, за певних умов політичні та економічні еліти в молодих демократіях можуть стати жертвами корпоративних інтересів, що в підсумку може призвести до того, що вони перестануть виробляти оптимальні обсяги суспільних благ [5].

Відзначимо, що варіативність форм демократії, які спостерігаються серед країн третьої хвилі демократизації, актуалізували дискусії щодо самого феномена цього явища у сучасному світі, що призвело до появи концепції «постдемократії», яка формується в окремих розвинених країнах Заходу, пропозицій про ревізію демократичних інститутів на різних рівнях: від місцевого (територіальних громад), через національні держави, до планети загалом (глобального громадянського суспільства) [6].

Більше того, невдачі демократизації та її попередниці – модернізації – спровокували появу наукових дискусій щодо пріоритетності керованих процесів, які здатен забезпечити авторитарний режим, на противагу становленню демократичних принципів навіть за рахунок різкого погіршення соціально-економічної ситуації у державі чи навіть її розпаду. Так, якщо у 1950-ті рр. політичне регулювання процесу модернізації пов'язували з демократизацією за західним зразком, то в 1960-1970-ті рр. з'явилося безліч досліджень, які стверджували, що демократизацію можна розглядати як необхідну умову економічного зростання. На перший план виступила проблема політичної стабільності, без вирішення якої важко розраховувати на соціально-економічний розвиток. Відповідно допускалася можливість підтримки недемократичних режимів, які вели свої країни шляхом модернізації, прикладами яких були Бразилія, Південна Корея, Тайвань, Чилі, Філіппіни тощо.

Деякі вчені, зокрема С. Хантінгтон та Дж. Нельсон, вбачали основну причину політичної нестабільності перехідних суспільств у конфлікті між високим рівнем мобілізації та залученості з одного боку і низьким рівнем організації та інституціалізації з іншого [7]. В результаті прискорена модернізація, руйнуючи старі політичні інститути, зумовлювала не політичний розвиток, а політичний занепад. Виходячи з цього вчені робили висновок, що лише жорсткий політичний режим, який здатен контролювати суспільний порядок, зможе забезпечити перехід до ринкової економіки та зберегти цілісність країни. Відповідно, наявність високоцентралізованих інститутів є необхідною умовою здійснення успішної модернізації та демократизації.

Поширеною серед дослідників є думка про вирішальна роль управлінських інститутів для добробуту громадян. «Належне урядування» «спроможність держави» чи «якість управління» прискорює соціальний та економічний розвиток. Нефункціональні та корумповані урядові інститути відіграють провідну роль у багатьох країнах світу, що мають значні економічні та соціальні проблеми [8, р. 166]. Низка емпіричних досліджень вказують на те, що Б. Харріс-Вайт [9, р. 3] і Х.-І. Санг [10, р. 179] визначили як суперечливі відносини між демократією та корупцією. З'ясувалося, що порівняно з авторитарними режимами демократія має негативний вплив на якість уряду на початкових стадіях демократизації і лише з часом цей вплив стає позитивним.

Одне з досліджень встановило, що якість державного управління найвища у

сильних демократичних державах, має середнє значення у сильних авторитарних режимах та найнижча у частково демократичних державах. Завдяки використанню різних емпіричних інструментів ця нелінійність була визначена у формі U-подібній [11], J-подібній [12] чи S-подібній формі [10]. Що стосується часу появи чи історичного досвіду демократії, то молоді демократії демонструють гіршу якість управління, ніж старі [13, р. 804]. Іншими словами, часткові чи молоді демократії функціонують гірше, ніж авторитарні режими і набагато гірше ніж повноцінні чи старі демократії.

Історії також відомі приклади недемократичних держав, які цілком ефективно створюють умови для розвитку, досягаючи вражаючих політичних і соціально-економічних результатів, створюючи інститути, в тому числі «хорошого правління» (наприклад, сучасний Сінгапур, Південна Корея і Тайвань до початку демократизації у 1980-ті рр.). Деяким автократам вдавалося вирішувати проблему високої дитячої смертності: так за часів диктатури А. Піночета в Чилі коефіцієнт дитячої смертності знизився з 65 у 1974 р. до 20 в 1984 р. [14]

Більше того, дослідники К. Малліган та К. Цуї, скориставшись моделлю монополістичної конкуренції, дійшли висновку, що диктаторські режими набагато ефективніше діють в економічній сфері, ніж у демократичні [15]. Вони виходили з того, що ключовою характеристикою будь-якої держави є монополія на насильство. Рівень політичної конкуренції, а отже ступінь демократичності чи недемократичності, вчені пропонують розуміти як величину «бар'єру на участь у розподіленні прав на тимчасове управління державою». Політичного лідера хвилюють два питання: термін його перебування при владі та максимізація доходу від тимчасового розпорядження монополією на насильство. І тут у диктаторів набагато більше місця для маневру, ніж у демократів.

Економічна політика – рівень оподаткування, регулювання ринку, видатки на соціальне забезпечення – функціонально жодним чином не пов'язана з політичною конкуренцією. Але вона опосередковано впливає на стабільність режиму через рівень доходів громадян та популярність уряду. Тобто, при виборі економічного курсу диктатор, який в першу чергу прагне не допустити появи конкурентів, має досить високий ступінь свободи і може проводити цілком адекватну економічну політику. Як правило, авторитарні лідери проводять збалансовану економічну політику, спрямовану на задоволення соціальних потреб максимально великого прошарку населення. Про це свідчить аналіз падінь диктаторських режимів протягом 1950-1990 рр.: з 89 диктаторів-невдах лише 6 позбулися влади в результаті народних заворушень, а решта стали жертвами внутрішніх інтриг.

Природність монополії і диктатури та штучність демократії відзначає відомий американський інституціоналіст Д. Норт. На його думку, є три основних способи облаштування суспільства: первіснообщинний, рівнозначний хаосу, за якого сильний завжди правий, а слабкий – голодний; суспільство з обмеженим доступом, коли серед хаосу починає формуватися еліта, яка утримує владу за рахунок ренти, породженої відсутністю вільного входу, і виключною прерогативою еліти є створення і зміна організаційних форм; суспільство з вільним доступом, що відповідає демократичному [16].

Оригінальність теорії Д. Норта полягає в тому, що він вважає існування обмеженого доступу природним станом суспільства – в економіці це монополія, у політиці – диктатура. Саме для виходу із цього стабільного стану потрібно докладати додаткові зусилля. Тобто, якщо не захищати вільний ринок, то виникне монополія, якщо ж пустити на самоті захист прав громадянина – то з'явиться диктатура і авторитарний режим. Таким чином, демократія і вільний ринок – це штучні феномени, які суперечать природному стану речей і які постійно потрібно захищати. Тільки ті країни, які це усвідомили, змогли перейти від природного стану до демократії та ринку.

Останні дослідження свідчать що інша проблема запровадження демократичних принципів управління полягає у амбівалентній ролі одного і того ж інституту в залежності від умов конкретної країни. Тобто, в одній країні демократичні інститути сприяють соціально-економічному розвитку (наприклад країни Заходу), а в іншій – дестабілізують ситуацію, аж до виникнення громадянської війни (африканські країни).

Отже, кожній країні потрібні адекватні інститути, які б створювали правильні стимули для економічних акторів. Але навіть якщо перелік цих інститутів можна визначити, то залишається основне питання – що може забезпечити роботу цих інститутів. За великим рахунком все зводиться до дилеми: сильна центральна влада і безправні громадяни або ж слабка влада і громадяни, беззахисні один перед одним. Сильна держава забезпечує права власності, тобто стимули до економічного розвитку, цілком ймовірно за рахунок «пролетаризації» громадян – позбавлення їх приватної власності та прав. За слабкої держави основну загрозу інвестиціям та власності одних громадян становлять інші, які за допомогою підкупу, шантажу, рейдерства можуть домогтися вигідного для них перерозподілу ресурсів. Тому дослідники повинні дати відповідь на запитання як повинно бути влаштоване суспільство, щоб зберегти баланс між двома крайнощами: диктатурою та анархією.

На початку 1990-х років з'явилися нові дослідження, автори яких стверджували, що, незважаючи на певні переваги авторитарних режимів, демократіям вдається досягти кращих результатів у здійсненні реформування. Слід зазначити, що на перших етапах демократичних трансформацій у соціалістичних країнах багато вчених були налаштовані досить песимістично і висловлювали сумнів у сумісності демократії та економічних реформ. Так К. Оффе відзначав, що «ринкова економіка діє лише за наявності переддемократичних умов ... Лише розвинена ринкова економіка продукує структурні соціальні умови, необхідні для стабільної демократії...» [17, р. 41].

Дж. Елстер безпосередньо заявляв про необхідність та неможливість одночасної політичної та економічної реформи [18]. А на думку К. Йовітта «у Східній Європі нагальним політичним імперативом є економічний. Будь-яка успішна відповідь на цей імператив повалить авторитаризм. Візьмемо як «хороший приклад» демократичного капіталізму Чехословаччину ... Потрібен тип ліберального авторитаризму, що існував у Західній Європі в XIX ст.» [19] для успішної реформи. Свого часу А. Пшеворські попереджав, що швидкі економічні реформи в умовах демократичного режиму у Східній Європі призведуть до коливань керівництва цих країн між популізмом та технократичною відповіддю на кризу інститутів. При цьому жодна з цих позицій не здатна буде привести до успіху в ході реформ [20].

Ряд досліджень справджують твердження, що у бідних країнах вплив демократії є радше негативним, ніж позитивним [21]. Це зумовлено тим, що виборці у найменш розвинених країнах переоцінюють короткострокові вигоди для негайного споживання (такі як патронажний розподіл) та ігнорують більш дорогі та довготривалі інвестиції, необхідні для покращення якості бюрократії (інфраструктури влади?) і, відповідно, адміністративної здатності держави.

Дещо інший підхід щодо взаємозв'язку між демократизацією та розвитком держави запропонував Д. Слейтер [22]. На його думку змагальні вибори посилюють інфраструктурну владу держави завдяки трьом механізмам:

- 1) стимулювання появи масових політичних партій, які в свою чергу допомагають максимізувати тиск на обрані уряди для покращення їх інституційної спроможності та розробки найбільш актуальних і універсальних державних програм: від удосконалення систем охорони здоров'я та освіти, до комунальних послуг та земельної реформи;

- 2) реєстрація виборців, як передумова проведення виборів, що робить

населення «видимим» для держави і таким чином породжує «основу державної інфраструктурної влади» та формує ключову точку для розвитку й реалізації державних програм;

3) присутності органів державної влади на всій території країни для проведення виборів, що вимагає значних зусиль у напрямі створення виборчої адміністрації, підпорядкування периферійних чи непокірних регіонів і ослаблення місцевого спротиву, в тому числі збройного. Така новостворена держава ймовірно за все виживе і після завершення електорального періоду. Таким чином виборчий процес слугує «інструментом для створення політичного порядку» [23, р. 18].

Окрім спеціальних теорій існує низка більш загальних причинно-наслідкових механізмів, що передбачають зв'язок із впровадженням демократичних інститутів та політикою, спрямованою на консолідацію держави. Фактично це комплексні процеси в яких, принаймні теоретично, можна розраховувати на позитивний вплив демократії на діяльність, ефективність та надання послуг державою загалом, тобто її сприяння економічному росту, мирним процесам, соціальному добробуту тощо. До цих механізмів належать такі демократичні принципи як участь (демократичне включення і легітимність), конкуренція і підзвітність, регулярні вибори.

Демократичне включення і легітимність. Демократична участь часто вживається як синонім соціального та політичного включення. Як зазначає Н. Глейзер, «інституційні характеристики, що дають надію на те, що кожна частина спільноти відчуватиме себе частиною цілого ... завдяки вільним політичним партіям, вільній пресі, змагальним виборам та визнанню вищого арбітра в особі суду, демократія обіцяє справитися з глибокими поділами більш успішно, ніж будь-яка інша альтернатива» [24].

Через розширення права голосу та інших важливих прав і свобод (свобода слова, зібрань тощо) всі громадяни країни на рівних підставах стають частиною політичної системи, з якої більшість з них були раніше виключені. З одного боку активна участь передбачає, що кожна особа чи група осіб має можливість озвучити свої інтереси – через вибори, партії, профспілки, громадські організації, соціальні рухи тощо, і таким чином відчуває свою приналежність до державних справ.

Однак важливим є не так відчуття залучення до політичних процесів, як ідентифікація народу із державою, що тотожне визнанню легітимності її влади. Таким чином вибори є інструментом легітимації політичної влади і в цьому сенсі твердження, що «демократія легітимізує державу» не потребує обґрунтування.

Водночас інструментальна сторона участі передбачає, що інтереси, які артикулюються і озвучуються громадянами та посередниками, беруться до уваги виборними особами, що приймають рішення. Соціальні потреби та інтереси таким чином включені у процес прийняття рішень і, як результат, уряди, сформовані за результатами виборів, краще реагують на запити електорату. Відповідно, демократичний процес прийняття рішень покращує сприйняття державної влади, підтримуючи та зміцнюючи суспільну згоду. Згода, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності держави, тобто експресивна та інструментальна участь зменшує індивідуальний, локальний спротив соціальному та територіальному проникненню державних структур, прискорюючи створення та впровадження внутрішнього політичного порядку на усій території країни. Це особливо важливо для держав, що потребують лояльності різноманітних етнічних чи релігійних спільнот.

Політична конкуренція і підзвітність. Демократична конкуренція також відіграє важливу роль у підтриманні консолідаційних процесів у державі. Конкуренція передбачає наявність однієї або більше альтернатив тим, хто перебуває при владі, і таким чином стимулює політиків, які прагнуть переобрання, удосконалювати механізм перерозподілу публічних благ, а не покращувати матеріальне становище своїх близьких чи друзів. У політичних системах, де

правителі мають справу з конкуренцією і тому не можуть бути певними, що залишаться при владі завтра і захистять власні інтереси, рівень корупції є меншим [25, р. 151].

Навіть не перебуваючи при владі, такі демократичні актори як опозиційні партії можуть бути гравцями з правом вето, що здійснюють певний нагляд і контроль за діяльністю уряду, викриваючи випадки корупції та зловживань політиками і державними чиновниками. Вони також мають можливість блокувати ініціативи, що можуть сприяти конфліктним, антидержавним процесам. Разом з виборами механізми підзвітності та моніторингу, що є базовими у роботі парламенту, партій, ЗМІ та громадських організацій, сприяють підвищенню ефективності діяльності держави. Вони створюють публічну сферу, де громадські інтереси артикулюються та обговорюються, викриваючи зловживання, корупційні схеми та змушуючи уряд, сформований за результатами виборів, реформувати систему державного управління для підвищення її ефективності. Нарешті, реальна зміна політичних сил при владі розширює кількість громадян, які хоча б один раз ідентифікували себе з особами, які перебувають в уряді, і таким чином прагнуть і надалі збільшувати легітимність державних інститутів, прискорюючи досягнення і посилення адміністративної спроможності держави.

Виборчі процеси та інституційне будівництво. Якщо уже згадана демократична участь та конкуренція покращують діяльність держави загалом, то деякі аспекти демократії мають особливий вплив на державність. Процес проведення виборів повинен сприяти поширенню та поглибленню присутності держави на усій її території. Проведення загальнонаціональних виборів передбачає потребу у створенні по всій країні представництв виборчої комісії, які б здійснювали реєстрацію виборців, організовували сам процес голосування, підрахунок голосів тощо. Території країни, на яких присутність держави досить незначна, повинні бути охоплені цією діяльністю, що передбачає створення відповідних органів. Як результат, потреба проведення регулярних виборів також стимулює політиків та політичні партії з «сепаратистських» регіонів до примирення із своїми земляками та до участі у загальнодержавних процесах. Завдяки цьому спроможність держави контролювати та взаємодіяти з усім населенням значно посилюється.

У результаті покращується адміністративна спроможність та контроль за територією, що у подальшому можна спрямувати на виконання інших управлінських задач. Більше того, правові процедури, що лежать в основі виборчої легітимності, протидіють персоналістському правлінню і таким чином, хоча б теоретично, сприяють демократизації та інституціоналізації управлінського апарату держави. Роблячи політиків і, опосередковано, державних чиновників підзвітними, демократичні процедури та санкції допомагають контролювати деспотичну владу та обмежувати поширення корупції: «демократія та підзвітність підвищують ціну корупційної поведінки і запобігають хабарництву, що зменшує можливості для корупції» [26]. Незважаючи на багато явних і неявних тверджень щодо позитивного чи негативного впливу демократизації на функціонування держави, фактів, які б підтверджували чи спростовували наявність такого взаємозв'язку поки що не має.

Як уже зазначалося, не всі нові демократичні режими виявилися стабільними, в деяких країнах відбувалися відкати від демократії, а багато постсоціалістичних країн не можуть бути віднесені до числа консолідованих. Деяким з них досі загрожують зміцнення авторитарних тенденцій, ослаблення підтримки демократичних інститутів з боку громадян. В інших регіонах світу виникли хоч і стабільні, але так звані «дефектні» або делегативні демократії, де політика здебільшого залишається «делегованою» часто неефективним лідерам і лідерам-популістам через низький рівень залучення громадян у політичний процес. Тому на перший план виходять проблеми загального «якості» демократичних систем як

в частині належного функціонування, так і в ціннісному вимірі.

Проблема із нестабільними і слабкими політичними інститутами демократичного режиму полягає у необхідності певного часу для впровадження культури демократії. Адже демократія – результат процесу демократизації, розтягнутого протягом століть, який поступово і результативно вирішував проблеми конкретного історичного періоду.

Далеко не всі перехідні країни спромоглися досягти стадії демократичної консолідації через наявність серйозних недоліків у новостворених політичних інститутах, відсутність реальної підтримки демократичних цінностей з боку громадян, бажання політиків залишитися при владі за будь-яку ціну. Напівдемократичні режими не здатні забезпечити очікування громадян щодо якості і кількості послуг, що надаються державою, що закладає передумови для зміцнення авторитарних тенденцій, які обіцяють негайні позитивні результати у короткостроковій перспективі. Однак низка причинно-наслідкових механізмів, таких як розширення участі, підвищення політичної конкретності та підзвітності, організація виборчого процесу, сприяють не лише демократичній консолідації, а й підвищенню дієздатності держави.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. O'Donnell G. Why rule of law matters // *Journal of Democracy*, 2004, Vol. 15, № 1. P. 5–19.
2. Sen A. *Development as freedom*. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 366 p.
3. Inglehart R., Foa R., Welzel C., Peterson C. Social change, freedom and rising happiness: A global perspective, 1981–2007 // *Perspectives on Psychological Science*, 2008, Vol. 3, № 4, P. 264–285.
4. Rose R. When government fails. Social capital in an antimodern Russia // Edwards B., Foley M.W., Diani M. *Beyond Tocqueville. Civil society and the social capital debate in comparative perspective*. Hanover (NH): Tufts University, 2001. P. 56–69.
5. Olson M. Dictatorship, democracy and development // *American Political Science Review*. 1993, Vol. 87, № 3, P. 567–576.
6. Held D., Pollitt C. *New forms of democracy*. – London: Sage, 1986.
7. Huntington S. P., Nelson G. M. *No easy choice: political participation in developing countries*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
8. Rothstein B., Teorell J. What is quality of government? A theory of impartial government institutions // *Governance*, 2008, Vol. 21, № 2, P. 165–190.
9. Harris-White B., White G. *Liberalization and new forms of corruption*. – Brighton: Institute of Development Studies, 1996 – 144 p.
10. Sung H.-E. Democracy and political corruption: A cross-national comparison // *Crime, Law & Social Change*, 2004, Vol. 41, P. 179–194.
11. Montinola G.R., Jackman R.W. Sources of corruption: A cross-country study // *British Journal of Political Science*, 2002, Vol. 32, P. 147–170.
12. Back H., Hadenius A. Democracy and state capacity: Exploring a J-shaped relationship // *Governance*. 2008, Vol. 21, P. 1–24.
13. Keefer P. Clientelism, credibility, and the policy choices of young democracies // *American Journal of Political Science*, 2007, Vol. 51, № 4, P. 804–821.
14. McGuire J. W. Social policy and mortality decline in East Asia and Latin America // *World Development*, 2001, Vol. 29, № 10, P. 1673–1697.
15. Mulligan C., Tsui K. Political competitiveness // *NBER Working Paper*, 2006, № 10, P. 3
16. North D., Wallis J. Weingast B. A conceptual framework for interpreting recorded human history. // *NBER Working Paper*, 2006, № 12, P. 23
17. Offe K. *Varieties of transition: The East European and East German experience*. – Cambridge: MIT Press, 1997. – 259 p.
18. Elster J. The necessity and impossibility of simultaneous economic and political reform // Greenberg D., Katz S. *Constitutionalism and democracy: Transition in the contemporary world*. – New York: Oxford University Press, 1993 – P. 267–274.
19. Jowitt K. *New world disorder: The Leninist extinction*. – Berkeley: University of California Press, 1992, P. 302–303.
20. Przeworski A. *Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern*

Europe and Latin America. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 210 p.

21. Charron N., Lapuente V. Does democracy produce quality of government? // *European Journal of Political Research*, 2010, Vol. 49, P. 443–470.

22. Slater D. Can Leviathan be democratic? Competitive elections, robust mass politics and state infrastructural power // *Studies in Comparative International Development*, 2008, Vol. 43, P. 252–272.

23. Wantchekon L. The paradox of warlord democracy: a theoretical investigation // *American Political Science Review*, 2004, Vol. 98, № 1, P. 17–33.

24. Glazer N. Democracy and deep divides // *Journal of Democracy*, 2010, Vol. 21, № 2, P. 5–19.

25. Montinola G. R., Jackman R. W. Sources of corruption: A cross-country study // *British Journal of Political Science*, 2002, Vol. 32, P. 147–170.

26. Pellegata A. The effects of democracy on the «quality of governance». Evidence on the capacity of political systems to constrain corruption. – URL: <http://www.sisp.it/files/papers/2009/alessandro-pellegata-427.pdf> (Accessed 01.11.2016).

REFERENCES:

1. O'Donnell G. Why rule of law matters // *Journal of Democracy*, 2004, Vol. 15, № 1. P. 5–19.

2. Sen A. Development as freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 366 p.

3. Inglehart R., Foa R., Welzel C., Peterson C. Social change, freedom and rising happiness: A global perspective, 1981–2007 // *Perspectives on Psychological Science*, 2008, Vol. 3, № 4, P. 264–285.

4. Rose R. When government fails. Social capital in an antimodern Russia // Edwards B., Foley M. W., Diani M. Beyond Tocqueville. Civil society and the social capital debate in comparative perspective. Hanover (NH): Tufts University, 2001. P. 56–69.

5. Olson M. Dictatorship, democracy and development // *American Political Science Review*. 1993, Vol. 87, № 3, P. 567–576.

6. Held D., Pollitt C. New forms of democracy. – London: Sage, 1986.

7. Huntington S. P., Nelson G. M. No easy choice: political participation in developing countries. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

8. Rothstein B., Teorell J. What is quality of government? A theory of impartial government institutions // *Governance*, 2008, Vol. 21, № 2, P. 165–190.

9. Harris-White B., White G. Liberalization and new forms of corruption. – Brighton: Institute of Development Studies, 1996 – 144 p.

10. Sung H.-E. Democracy and political corruption: A cross-national comparison // *Crime, Law & Social Change*, 2004, Vol. 41, P. 179–194.

11. Montinola G. R., Jackman R. W. Sources of corruption: A cross-country study // *British Journal of Political Science*, 2002, Vol. 32, P. 147–170.

12. Back H., Hadenius A. Democracy and state capacity: Exploring a J-shaped relationship // *Governance*. 2008, Vol. 21, P. 1–24.

13. Keefer P. Clientelism, credibility, and the policy choices of young democracies // *American Journal of Political Science*, 2007, Vol. 51, № 4, P. 804–821.

14. McGuire J. W. Social policy and mortality decline in East Asia and Latin America // *World Development*, 2001, Vol. 29, № 10, P. 1673–1697.

15. Mulligan C., Tsui K. Political competitiveness // NBER Working Paper, 2006, № 10, P. 3

16. North D., Wallis J. Weingast B. A conceptual framework for interpreting recorded human history. // NBER Working Paper, 2006, № 12, P. 23

17. Offe K. Varieties of transition: The East European and East German experience. – Cambridge: MIT Press, 1997. – 259 p.

18. Elster J. The necessity and impossibility of simultaneous economic and political reform // Greenberg D., Katz S. Constitutionalism and democracy: Transition in the contemporary world. – New York: Oxford University Press, 1993 – P. 267–274.

19. Jowitt K. New world disorder: The Leninist extinction. – Berkeley: University of California Press, 1992, P. 302–303.

20. Przeworski A. Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 210 p.

21. Charron N., Lapuente V. Does democracy produce quality of government? // *European Journal of Political Research*, 2010, Vol. 49, P. 443–470.

22. Slater D. Can Leviathan be democratic? Competitive elections, robust mass politics and state infrastructural power // *Studies in Comparative International Development*, 2008, Vol. 43, P. 252–272.
23. Wantchekon L. The paradox of warlord democracy: a theoretical investigation // *American Political Science Review*, 2004, Vol. 98, № 1, P. 17–33.
24. Glazer N. Democracy and deep divides // *Journal of Democracy*, 2010, Vol. 21, № 2, P. 5–19.
25. Montinola G. R., Jackman R. W. Sources of corruption: A cross-country study // *British Journal of Political Science*, 2002, Vol. 32, P. 147–170.
26. Pellegata A. The effects of democracy on the «quality of governance». Evidence on the capacity of political systems to constrain corruption. – URL: <http://www.sisp.it/files/papers/2009/alessandro-pellegata-427.pdf> (Accessed 01.11.2016).

Стойко Е. М., кандидат политических наук, старший научный сотрудник Института государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины (Киев, Украина), E-mail: starkol@gmail.com

Демократическая трансформация и дееспособность государства: возможности и опасности.

Аннотация. Заимствование внешних признаков демократического режима, неспособность переходного государства обеспечить социально-экономическое развитие часто являются основными причинами замедления темпов демократизации а также установление авторитаризма. Последний хотя и способен достичь успеха в экономической сфере, обеспечить стабильность и управляемость социально-экономических процессов, однако в долгосрочной перспективе демократические институты дают лучший эффект благодаря расширению участия, усилению подотчетности и регулярным выборам.

Ключевые слова: демократизация, государство, авторитаризм, коррупция, консолидация.

Stoyko O., PhD in political Sciences, senior researcher Institute of state and law. V. M. Koretsky of NAS of Ukraine (Kiev, Ukraine), E-mail: starkol@gmail.com

The democratic transformation and state capacity: opportunities and threats.

Abstract. The decorative character of democratic institutions in many transit countries, the failure of young state to secure the social and economic development often causes the moderation of democratization and even the establishment of authoritative regimes.

That's result the application of some democratic principles, which helps to consolidate the state and increase the effectiveness of public administration. The democratic inclusiveness allows different actors participate in decision-making processes on national and local levels, which contributes to the regime's legitimacy, social capital, nation consolidation and responsiveness of government. The political competition and accountability help to combat corruption, nepotism which erode democratic and state institutions. The regular election, leading to the change of political parties in the parliament, make politicians to work closer with voters and fulfill their promises. The election administration stimulates territorial penetration of state authority which is especially important for countries with strong regionalist movements.

Keywords: democratization, state, authoritarianism, corruption, consolidation.

УДК 327.7

Щолокова Г. В.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

КОНЦЕПТ «ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЄС

Анотація. Розглядаються особливості політичного дискурсу ЄС як наднаціонального

за своєю природою. Європейська ідентичність досліджується в якості одного з ключових концептів даного дискурсу. Виокремлюються та аналізуються основні контексти застосування концепту «європейська ідентичність» у політичному дискурсі ЄС: політико-культурний, політико-географічний, політико-функціональний.

Ключові слова: політичний дискурс ЄС, концепт, європейська ідентичність.

Постановка проблеми. Все більшого розповсюдження в сучасній політичній науці набуває своє застосування таке поняття, як дискурс. При цьому можливо говорити про широкий та вузький контексти його використання. Відповідно, в першому випадку йдеться про певний «простір обговорення», який має свої специфічні риси, норми тощо. Одне з вузьких тлумачень даного поняття можливо застосовувати в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми дослідження, використання якої набуває актуальності та доцільності при вивченні особливостей розвитку ЄС й, зокрема, ключових концептів, що визначають зміст його політичного дискурсу, – європейська інтеграція та Європа (як макроконцепти), європейська ідентичність, регіоналізація, наднаціональність, міжурядовість, європеїзація тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний масив вітчизняної наукової літератури євроінтеграційної тематики присвячено дослідженню феномену європейської інтеграції. Йдеться, зокрема, про роботи А. М. Киридон [2], Н. Є. Пелагеші [4], Л. В. Хашиєвої [5]. М. А. Козловець [3] вивчає проблему розвитку національної ідентичності в умовах активного функціонування глобалізаційних процесів, приділяючи окрему увагу європейській ідентичності як наднаціональній за своїм характером. Також у вітчизняному дослідницькому дискурсі вивчаються механізми, які використовуються у Європейському Союзі для, власне, формування загальноєвропейської ідентичності – це, зокрема, роботи Н. Карпчук [1] та Н. Є. Пелагеші [4]. Західні науковці [7; 8] приділяють багато уваги дослідженню особливостей європейської публічної сфери, яка є наднаціональною. Також, наприклад, С. Адам [6] комплексно вивчає роль та місце ЗМІ у підвищенні обізнаності громадян ЄС щодо його природи, особливостей функціонування, впливу на їх повсякденне життя тощо. При цьому як у вітчизняній, так і у західній науці не в повній мірі досліджено феномен політичного дискурсу ЄС в контексті вивчення його ключових концептів, значиме місце серед яких займає європейська ідентичність.

Метою роботи виступає визначення ролі та місця в політичному дискурсі ЄС такого концепту, як «європейська ідентичність».

Виклад основного матеріалу. Використання поняття дискурсу завжди викликає певні методологічні труднощі, адже, як відомо, тільки самих його визначень існує безліч. Разом з тим, проведення аналізу дискурсивного виміру процесу європейської інтеграції дозволяє досліджувати принципово нові його аспекти. Крім того доречним в контексті вивчення особливостей функціонування ЄС є звернення до напрацювань когнітивної та політичної лінгвістики. Відповідно, можливо говорити про становлення когнітивно-дискурсивної парадигми дослідження, в рамках якої дискурс розглядається як когнітивно-комунікативна система.

Політичний дискурс ЄС представляє собою сукупність вербалізованих змістів, ідей, уявлень, знань, патернів щодо процесу європейської інтеграції. При цьому складною, як в теоретико-методологічному, так практико-інструментальному вимірах, є проблема його вимірювання та оцінки. Так, наприклад, питання європейської інтеграції можуть обговорюватися на рівні держав, які є членами даного інтеграційного утворення. Відповідно, можливо говорити про існування значної кількості національних політичних дискурсів, значимим концептом яких виступає «європейська інтеграція». В свою чергу, виникає питання щодо співвідношення цих національних дискурсів із загальноєвропейським. Водночас,

особливості функціонування ЄС є предметом для дискусій для політичних еліт, медіа, експертів, широкої громадськості. В даному випадку можливо говорити про той чи інший «порядок денний» – інституційний, політичний, публічний, медійний тощо. Окремим питанням є становлення «порядку денного ЄС» як визначених загальноєвропейських або національних пріоритетів загальноєвропейської або національної аудиторії, під якою розуміються, як медійна аудиторія, так і громадськість.

Необхідно підкреслити, що дослідження політичного дискурсу ЄС має важливий практичний вимір. В якості конкретного прикладу можемо навести такий концепт, як «Brexit», який наразі активно використовується як на загальноєвропейському, так і на національному рівнях. Відповідно, можливо говорити про «європейський фреймінг» та «національний фреймінг» (контексти). Цікаво, що використання даного неологізму спричинило появу нового, подібного до нього – йдеться про «Grexit» (можливий вихід Греції із «єврозони»).

Показовим є те, що даний концепт викликає дискусії не тільки в самій Великій Британії, але на рівні ЄС та в деяких країнах-членах. Певним інтегральним показником, навколо якого обертаються політичні дебати в самій Великій Британії, є оцінювання впливу даної країни як в світі в цілому, так і в рамках ЄС.

Таким чином, політичний дискурс ЄС, його зміст, процес становлення та функціонування, ключові концепти є значимим та актуальним напрямом досліджень з євроінтеграційної тематики.

Зі свого боку, європейська ідентичність – специфічний предмет досліджень в царині європейської інтеграції, адже й досі серед науковців не склалося єдиної думки щодо того, чи взагалі доцільно говорити про можливість її існування. Усталеним в науці є поняття національної ідентичності, тоді як європейська ідентичність має дискусійний характер.

Проте, незважаючи на «дослідницький статус» цього феномену, європейська ідентичність беззаперечно виступає в якості одного з ключових концептів політичного дискурсу ЄС. Одним з основних аргументів на користь цієї тези є те, що дискусії з приводу саме європейської ідентичності багато в чому визначають зміст найбільш суперечливих питань розвитку процесу європейської інтеграції на сучасному етапі:

- процес подальшого поглиблення європейської інтеграції, зокрема шляхом переходу від економічного до політичного союзу: європейська ідентичність розглядається як важлива ознака наявності загальноєвропейського демосу;
- проблема підвищення демократичної легітимності ЄС та відхід від розуміння європейської інтеграції суто як проекту еліт;
- європейська ідентичність як чинник становлення наднаціональної публічної сфери ЄС, що являє собою дискурсивний простір, в рамках якого відбувається обговорення актуальних питань загальноєвропейського рівня;
- наявність європейської ідентичності як один із ключових чинників підвищення комунікаційної легітимності ЄС та, відповідно, подолання «комунікаційного дефіциту»;
- європейська ідентичність як один із критеріїв визначення «кордонів» (політичних, культурних, ментальних) Європи;
- євроскептицизм як принциповість позиції щодо неможливості існування спільної для всіх європейців ідентичності є важливим аргументом щодо недосконалості проекту «Об'єднана Європа».

Європейська ідентичність, являючи собою принципово новий тип колективної ідентичності – постнаціональний, при цьому виступає в якості ідейного підґрунтя процесу європейської інтеграції як такої. Водночас необхідно наголосити на наявності цілого ряду питань, пов'язаних із визначенням змісту цього феномену.

«Головна невизначеність поняття європейської ідентичності полягає в самій

ідеї “Європи”. У феномені “Європа” немає чітких просторових і часових характеристик. ... Спроба відповісти на запитання, що являє собою сучасна Європа з точки зору культури також не дає задовільних результатів. ... Навіть ідея християнства не може більше слугувати основним мірилом європейської ідентичності, оскільки ЄС все менше розглядається як “християнський клуб”, – зазначає Л. В. Хашиєва [5, с. 241].

Таким чином, зміст макроконцепту «Європа» є полісемантичним. Частина дослідників дотримується думки, що такі чинники, як спільна історія та релігія визначають зміст так званої «європейськості», а, отже, й європейської ідентичності. Окрема увага присвячується сукупності європейських цінностей як джерелу європейської ідентичності.

Окреме важливе в теоретико-методологічному сенсі питання – співвідношення макроконцептів «Європа» та «європейська інтеграція».

Необхідно констатувати: більшість суперечок навколо європейської ідентичності пов'язано як раз із різними позиціями як теоретиків, так і практиків щодо значимості та взагалі необхідності розгляду ЄС як об'єднання, що має власну ідентичність, котра є відмінною від національних ідентичностей громадян країн, які входять до його складу. Ще в більш широкому розумінні йдеться про дискусії щодо подальшого розвитку Євросоюзу саме як політичного утворення, для повноцінного функціонування якого має існувати загальноєвропейський демос, який, відповідно, володіє наднаціональною ідентичністю.

Можливо виокремити наступні контексти застосування концепту «європейська ідентичність» у політичному дискурсі ЄС:

- політико-культурний,
- політико-географічний,
- політико-функціональний.

Розглянемо вказані контексти детальніше. Якщо говорити про політико-культурний контекст застосування концепту «європейська ідентичність», то варто наголосити на тому що ЄС може розглядатися в якості об'єднання, заснованого на спільних цінностях. У зв'язку із цим постає питання співвідношення європейських цінностей із західними (ліберально-демократичними) цінностями в цілому.

Також ЄС можливо охарактеризувати як «антропоцентричне утворення за своєю культурою» [3, с. 322]. Відповідно, при аналізі європейської ідентичності «насамперед йдеться про укорінення почуття належності до Європи як єдиного цілого у свідомості її пересічного жителя, про зростання значення самототожності з Європою як політичною (громадянською) і культурно-цивілізаційною спільнотою» [3, с. 358].

Політико-культурне тлумачення, по-перше, вказує на те, що концепт «європейська інтеграція» є ціннісним. По-друге, йдеться про розгляд ЄС як певного політичного простору, якому притаманна своя власна специфіка.

В рамках дослідження політико-культурної інтерпретації європейської ідентичності важливе місце займає аналіз загальноєвропейської публічної сфери, яка виникає в процесі публічного обговорення людьми дискусійних питань. Утворення політичної спільноти є результатом цього процесу [8, с. 5].

Варто звернути увагу на те, що однією з умов функціонування даної публічної сфери є наявність «транснаціональної спільноти комунікації», «у якій промовці та слухачі визнають один одного в якості легітимних учасників у спільному дискурсі» [8, с. 1].

Перш за все треба підкреслити, що поняття «транснаціональна спільнота комунікації» цілком логічно співвідноситься із поняттям «загальноєвропейський демос». Єдиний нюанс полягає у тому, що у першому випадку акцент робиться саме на комунікативному аспекті.

Основними характеристиками наднаціональної європейської публічної сфери

виступають:

- її «недобудований» (у порівнянні із національними публічними сферами) характер;
- її сутність визначається дихотомією «нормативність – емпіричність», критерієм розмежування яких виступає наявність/відсутність наднаціональної спільноти комунікації – тобто загальноєвропейського народу як носія колективної ідентичності;
- ефективне функціонування панєвропейської публічної сфери можливо розглядати лише в контексті її взаємодії із публічними сферами держав, що входять до складу ЄС.

При вивченні проблем розвитку загальноєвропейської публічної сфери значна увага приділяється емпіричним показникам її функціонування:

- «(1) увага національних медіа до політики Євросоюзу,
- (2) схожість між висвітленням у медіа європейських питань у різних державах-членах,
- (3) комунікативний обмін між національними публічними сферами та
- (4) конструювання європейської ідентичності» [7, с. 13].

Необхідно наголосити на тому, що саме європейська ідентичність виступає в якості одного із емпіричних показників наявності в ЄС наднаціональної публічної сфери. Також привертає до себе увагу значимість ролі медіа у формуванні наднаціональної публічної сфери ЄС. Не менш важливу роль медіа відіграють у становленні й європейської ідентичності, що буде проаналізовано в даній роботі нижче, в рамках дослідження політико-функціонального контексту застосування концепту «європейська ідентичність».

Широке розповсюдження отримало застосування концепту «європейська ідентичність» у політико-географічному контексті.

А. М. Киридон вказує на два підходи до розуміння концепту «європейська ідентичність». Або географічна належність визначає зміст даної ідентичності – це широке тлумачення. Або, у іншому випадку (вузька інтерпретація), йдеться про ідентичність громадян ЄС; при цьому також можливо говорити про кордони, що відділяють держави ЄС від інших [2, с. 30–31].

Отже, в першому випадку йдеться про безпосередній політико-географічний контекст застосування концепту «європейська ідентичність», в другому – опосередкований.

Треба підкреслити, що сам феномен ідентичності обумовлений дихотомією «ми – вони», яка у випадку ЄС набуває змісту «ми – громадяни Європейського Союзу, а вони (ті, хто за кордоном) – ні» [2, с. 36].

Напевно найбільш розповсюдженим контекстом використання концепту «європейська ідентичність» є політико-функціональний. Теоретико-методологічною основою розгляду аналізу такого контексту виступає насамперед конструктивізм. В даному випадку йдеться про те, що європейська ідентичність формується (конструюється) з метою реалізації поставлених цілей за допомогою політики ідентичності, яку реалізує європейська еліта [2, с. 31].

Основні механізми політики ідентичності, які ґрунтовно вивчаються зокрема Н. Пелагешею [4], реалізуються в таких сферах:

- впровадження європейського громадянства,
- наднаціональна символічна політика,
- інформаційно-комунікативний простір,
- освітня політика.

Тобто йдеться про цілеспрямовані зусилля ЄС по створенню певного дискурсивного простору, який буде сприйматися, усвідомлюватися мешканцями країн ЄС в якості спільного.

Важливий феномен, який варто проаналізувати, вивчаючи політико-

функціональний контекст застосування концепту «європейська ідентичність», – проблема «комунікаційного дефіциту».

На вирішення даної проблеми спрямована комунікаційна політика, яка має за свою мету формування у громадян держав-членів ЄС позитивного іміджу даного інтеграційного утворення шляхом широкого їх інформування про його діяльність – особливо в контексті її безпосереднього впливу на життя європейців та їх залучення у процес прийняття рішень [1, с. 193–195], що, в свою чергу, визначає зміст проблеми вже «демократичного дефіциту».

Одним з джерел «комунікаційного дефіциту» є проблема недостатньої обізнаності громадян про діяльність інститутів ЄС, про ті рішення, які вони приймають, та які, водночас, справляють безпосередній вплив на їх життя.

Дослідники прийшли до наступних висновків щодо сприйняття пересічними громадянами ЄС: він недостатньо «презентований» у їх повсякденному житті. «У такій ситуації, коли безпосереднього досвіду та інших джерел інформації не вистає, потенціальний вплив мас-медіа є високим». Дану тезу підтверджують емпіричні дослідження щодо так званих «нав'язливих» (про них люди мають уявлення, виходячи зі свого безпосереднього досвіду) та «ненав'язливих» проблем або питань. Питання міжнародної тематики як раз є «ненав'язливими» за своїм характером [6, с. 9].

Аналогічно – наднаціональна за своєю природою проінтеграційна проблематика теж формується в основному з «ненав'язливих» питань, щодо яких пересічні громадяни країн-членів ЄС мають «розмите» уявлення, сформоване ЗМІ. Але ключовим моментом в даному випадку є те, що йдеться саме про національні ЗМІ, адже щодо загальноєвропейських мас-медіа думка експертів майже однакова: процес їх розвитку є дуже повільним, вони не є впливовими «гравцями» у комунікативному просторі.

Важливе місце при дослідженні концепту «європейська ідентичність» у політико-функціональному контексті займає проблема її співвідношення із національними ідентичностями, природно притаманними населенню країн, що входять до складу ЄС.

Так, А.М. Киридон зазначає: «Специфіка європейської ідентичності полягає в увиразненні своєрідної подвійної характеристики чи існуванні подвійної, але узалежненої, ієрархії: з одного боку, – національної ідентичності з відповідними ціннісно-нормативними ознаками та національною детермінованістю культурного простору, з іншого, – наднаціональної спільноти з формуванням своєрідного соціокультурного простору» [2, с. 46–47].

Дану проблему можливо проаналізувати шляхом вивчення розвитку національних публічних сфер країн-членів ЄС в контексті їх співвідношення із загальноєвропейською публічною сферою.

У даному контексті особливої значимості та актуальності набуває вивчення ролі та місця ЗМІ у процесі становлення загальноєвропейської ідентичності. Виходячи з цього, перспективним напрямом європейських студій може розглядатися аналіз того, яким чином та у якій мірі медіа впливають на процес становлення колективної ідентичності в Євросоюзі.

Вчені розглядають різні передумови успішного розвитку європейської ідентичності, зокрема:

- конструювання у медіа-дискурсах загальноєвропейського «ми»;
- використання національними медіа проєвропейських «точок відліку»;
- фреймування питань як європейських (як «питань спільної долі») [7, с. 18].

Доречним буде назвати такий чинник становлення даної колективної ідентичності, як обумовленість висвітлення європейської тематики у ЗМІ країн ЄС національним контекстом («національний фреймінг»). Причому політична комунікація навіть у Інтернеті, незважаючи на його транснаціональну природу,

залишається у значній мірі «націоналізованою» [7, с. 12].

Таким чином, на нашу думку, одним із ключових аспектів, який має бути врахований при розгляді питання висвітлення у національних медіа питань, пов'язаних із функціонуванням ЄС, є проблема визначення домінуючого контексту – європейського чи національного.

Великий масив наукової літератури присвячений насамперед розгляду того, наскільки ЗМІ впливають на європейську громадськість. У зв'язку із цим постає питання: яким чином останню визначити? Найпоширеніша та найпростіша відповідь – звернення до проблеми становлення наднаціонального демосу та панєвропейської колективної ідентичності, що, в свою чергу, приводить до аналізу проблеми «демократичного дефіциту» та необхідності розвитку європейської публічної сфери у контексті пошуків шляхів її вирішення.

З іншого боку, відсутність (або «слабкість») загальноєвропейських ЗМІ – один із низки чинників, які негативно впливають на становлення наднаціональної публічної сфери. «Пересічні громадяни ЄС залучаються до інтеграційного процесу через європеїзацію відповідних національних публічних сфер. Ця гіпотеза підтверджується тим фактом, що громадяни вважають їх національні, регіональні або локальні мас-медіа найважливішим та найбажанішим джерелом інформації щодо Європейського Союзу...», – підкреслює С. Адам [6, с. 10].

Виходячи з вказаних тез, очевидно видається значимість ролі ЗМІ у розвитку процесу європейської інтеграції, зокрема у становленні наднаціональної європейської ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективним є вивчення процесу європейської інтеграції за допомогою когнітивно-дискурсивної парадигми дослідження. Зокрема, йдеться про аналіз політичного дискурсу ЄС та його ключових концептів – європейська інтеграція та Європа (як макроконцепти), європейська ідентичність, регіоналізація, наднаціональність, міжурядовість, європеїзація тощо. При цьому політичний дискурс ЄС варто розглядати як сукупність вербалізованих змістів, ідей, уявлень, знань, патернів щодо процесу європейської інтеграції. Європейська ідентичність як предмет дослідження має дискусійний характер, що визначається насамперед проблемою її співвідношення як феномену наднаціональної природи із національними ідентичностями держав, що входять до складу ЄС. При цьому цікавим та перспективним напрямом досліджень в царині європейської інтеграції виступає вивчення європейської ідентичності як одного із значимих концептів політичного дискурсу ЄС, який найчастіше застосовується в таких контекстах – політико-культурний, політико-географічний, політико-функціональний.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Карпчук Н. Комунікаційна політика Європейського Союзу як механізм залучення громадян // Політологічні та соціологічні студії. Т. XII. Політичні виміри процесів європейської інтеграції: зб. наук. праць / наук. ред. А. М. Круглашов. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 191–200.
2. Киридон А. М. Європейська ідентичність: структурування смислового простору // Європейські історичні студії, 2015, № 2, С. 26 – 53.
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
4. Пелагеша Н. Є. Європейська ідентичність: зміст, функції, механізми формування // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. – К., 2007, Вип. 60, С. 12–34.
5. Хашиєва Л. В. Європейська ідентичність як чинник євроінтеграції: об'єднана Європа чи Європа Націй // Теорія та практика державного управління, 2014, Вип. 3, С. 239 – 244.
6. Adam S. Bringing the Mass Media in. The Contribution of the Mass Media for Understanding Citizens' Atitudes towards the European Union // KFG Working Paper Series, September 2009, № 4, 23 p. – URL: http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_4.pdf (Accessed 20.12.2016)

7. An Overview of Research on the European Public Sphere (updated version) // EUROSPHERE Working Paper Series. Online Working Paper, 2009, № 3, 29 p. – URL: http://eurospheres.org/files/2010/08/Eurosphere_Working_Paper_3_Barenreuter_etal.pdf (Accessed 20.12.2016)

8. Risse Th. An Emerging European Public Sphere? Theoretical Clarifications and Empirical Indicators – URL: http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/030322_europe_public.pdf (Accessed 20.12.2016)

REFERENCES:

1. Karpchuk N. Komunikaitsiina polityka Yevropeiskoho Soiuzu yak mekhanizm zaluchennia hromadian [Communication policy of the European Union as a mechanism for the involvement of citizens] // Politolohichni ta sotsiolohichni studii. T. XII. Politychni vymiry protsesiv yevropeiskoi intehratsii: zb. nauk. prats / nauk. red. A. M. Kruhlashov. – Chernivtsi: Bukrek, 2013. – S. 191–200.

2. Kyrydon A. M. Yevropeiska identychnist: strukturuvannia smyslovoho prostoru [European identity: the structuring of semantic space] // Yevropeiski istorychni studii, 2015, № 2, S. 26 – 53.

3. Kozlovets M. A. Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: Monohrafiia [Phenomenon of national identity: the challenges of globalization: Monograph] – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – 558 s.

4. Pelahesha N. Ye. Yevropeiska identychnist: zmist, funktsii, mekhanizmy formuvannia [European identity: content, functions, mechanisms of formation] // Multyversum. Filosofskyi almanakh: Zb. nauk. pr. – K., 2007, Vyp. 60, S. 12–34.

5. Khashyieva L. V. Yevropeiska identychnist yak chynnyk yevrointehratsii: obiednana Yevropa chy Yevropa Natsii [European identity as a factor of European integration: a United Europe or Europe of Nations] // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, 2014, Vyp. 3, S. 239 – 244.

6. Adam S. Bringing the Mass Media in. The Contribution of the Mass Media for Understanding Citizens' Atitudes towards the European Union // KFG Working Paper Series, September 2009, № 4, 23 p. – URL: http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_4.pdf (Accessed 20.12.2016)

7. An Overview of Research on the European Public Sphere (updated version) // EUROSPHERE Working Paper Series. Online Working Paper, 2009, № 3, 29 p. – URL: http://eurospheres.org/files/2010/08/Eurosphere_Working_Paper_3_Barenreuter_etal.pdf (Accessed 20.12.2016)

8. Risse Th. An Emerging European Public Sphere? Theoretical Clarifications and Empirical Indicators – URL: http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/030322_europe_public.pdf (Accessed 20.12.2016)

Щелокова А. В., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры международных отношений Днепрпетровского национального университета имени Олеса Гончара (Днипро, Украина), E-mail: visnukdnu@i.ua

Концепт «европейская идентичность» в политическом дискурсе ЕС.

Аннотация. Рассматриваются особенности политического дискурса ЕС как наднационального по своей природе. Европейская идентичность исследуется в качестве одного из ключевых концептов данного дискурса. Выделяются и анализируются основные контексты применения концепта «европейская идентичность» в политическом дискурсе ЕС: политико-культурный, политико-географический, политико-функциональный.

Ключевые слова: политический дискурс ЕС, концепт, европейская идентичность.

Shcholocova G., PhD in political sciences, docent, associate professor of the Department of international relations, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukdnu@i.ua

Concept «european identity» in political discourse of the EU.

Abstract. The features of political discourse of the EU as supranational on the nature are examined. The European identity is investigated as one of key concepts of this discourse. The basic contexts of application of the concept “European identity” – political-cultural, political-geographical, political-functional – are distinguished and analysed.

Keywords: political discourse of the EU, concept, European identity.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Бурдяк В. І.

доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

**Співак М. В. Новий погляд на сутність та основні складові політики
здоров'язбереження**

В сучасних умовах євроінтеграційного розвитку в Україні відбувається низка реформаційних змін, у тому числі в соціальній сфері. Важливим елементом останньої є охорона здоров'я. Незважаючи на визначальні положення Основного Закону держави про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до основних (фундаментальних), природних прав, стан і тенденції змін здоров'я людини і нації в цілому до цього часу неможливо вважати задовільними. Це свідчить про необхідність переосмислення сутнісних засад розвитку суспільства як середовища буття і самоорганізації людини, як системи міжособистісних комунікацій задля повноцінного, гармонійного, безпечного життя громадянина і соціуму. Саме таке розуміння цінності життя і здоров'я людини має бути покладене в основу всієї системи соціального управління, політики гуманістичної, демократичної держави.

У монографічному дослідженні «Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна» на основі ціннісного розуміння здоров'я людини і суспільства викладено новий підхід до розуміння охорони здоров'я. Важливо, що в ньому розкрита проблема пошуку оптимальної моделі державної політики здоров'язбереження, що відповідає інтересам різних соціальних груп, здатної оперативної й ефективно реагувати на сучасні глобальні виклики і проблеми. З огляду на потребу ефективності започаткованих реформ в Україні праця є актуальною як у теоретико-методологічному, так і в прикладному сенсі.

Обрана авторкою структурна побудова дослідження дала їй можливість висвітлити теоретико-методологічні засади та проаналізувати значний зарубіжний досвід реалізації політики здоров'язбереження, визначити роль державної політики здоров'язбереження в розвитку системи громадського здоров'я в Україні, сформувати стратегічні підходи до розбудови політики здоров'язбереження в Україні.

Значна кількість положень, які викладені в монографії є новаторськими в частині комплексного дослідження згаданих проблем. За його результатами авторка визначає шляхи реалізації інноваційної політики та формування механізму державно-приватного партнерства у контексті політики здоров'язбереження на національному рівні. Зважається, що для державної політики здоров'язбереження важливий характер цілеспрямованих політичних заходів, які мають вписуватися в систему загальнознаючих національних пріоритетів.

Позитивно слід оцінити низку положень, які висловлені в монографії. Державна політика здоров'язбереження розглядається як система принципів та напрямів діяльності держави у сфері збереження і зміцнення здоров'я та забезпечення безпеки України. Вона є складовою частиною державної політики громадського здоров'я та має будуватися за принципами децентралізації та субсидіарності. В центрі політики здоров'язбереження – здорова і відносно здорова людина, а не лише хвора

людина з її потребами (догляд і реабілітація).

Окремим важливим положенням праці є виокремлення, аналіз та характеристика трьох рівнів концепції здоров'язбереження: загальносуспільного (планетарного), державного (регіонального) та індивідуального.

Авторка переконливо доводить, з чим слід погодитись, що одним з основних завдань політики здоров'язбереження є переорієнтація від політики лікування до політики зміцнення та збереження здоров'я і попередження захворювань. Нагальною потребою в Україні є створення такої системи відносин, у якій кожен керівник центрального та місцевого органу виконавчої влади буде враховувати наслідки своїх рішень для здоров'я населення і надавати пріоритет заходам, які допоможуть людям уникнути хвороб і травм. Розбудова такої системи громадського здоров'я в Україні є однією з вимог Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відповідає Цілям сталого розвитку.

Загальні й часткові висновки, запропоновані у праці М. В. Співак, є достатньо аргументованими. Їх достовірність зумовлена тим, що дослідження ґрунтується на широкій джерельній базі, чинних нормативно-правових актах стосовно проблем охорони здоров'я, на використанні широкого пласту наукової літератури. Викладений у роботі матеріал характеризується об'єктивністю, науковістю, послідовністю. Книгу написано гарною мовою, що легко сприймається.

В цілому, не зважаючи на окремі недоліки монографічного дослідження М.В. Співак (потребують більш ґрунтовних досліджень положення запропонованої концепції здоров'язбереження; неоднотайність сприйняття категорії «здорова людина»; відсутність детального аналізу структурних елементів ідеології здоров'язбереження) отримані результати можна вважати вагомим внеском у розвиток політичної науки. Монографія може бути цікавою для широкого кола читачів – від студентів і викладачів до науковців, політиків, правознавців (теоретиків і практиків), державних службовців, які цікавляться проблемами політики здоров'язбереження.

З М І С Т

ПОЛІТОЛОГІЯ

Сергєєв В. С.	Теорія прийняття рішень у міжнародних відносинах: сутність та процес становлення	4
Арабаджи Ю. І.	Президентські виборчі кампанії в США 2012 та 2016 року: спроба порівняльного аналізу	10
Груєва О. В.	Інсталяція як новітня форма політичного акціонізму	17
Квашин В. В.	Соціально-політична складова інформатизації сучасного суспільства	25
Колесніченко С. С.	Поняття комунікативної влади (концептуалізація поняття «комунікативна влада»)	32
Кольцов В. М.	Теоретико-методологічні підходи та проблемно-предметні ракурси дослідження політичної опозиції у сучасній західній політичній науці	42
Конах В. К.	Суспільне телерадіомовлення як інструмент боротьби з маніпулятивними та деструктивними інформаційно-психологічними впливами в Україні	49
Кравець А. Ю.	Понятійно-категоріальний апарат біополтики як нової дисципліни політичної науки	60
Лещенко О. Я.	Вплив сучасних воєнно-політичних конфліктів на проблематику цивільного захисту: досвід Сирії та України	67
Співак М. В.	Політика здоров'язбереження: людиноцентричний аспект	81
Стойко О. М.	Демократична трансформація та дієздатність держави: можливості і небезпеки	85
Щолокова Г. В.	Концепт «європейська ідентичність» у політичному дискурсі ЄС	93

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Бурдяк В. І.	Рецензія на монографію: Співак М. В. Новий погляд на сутність та основні складові політики здоров'язбереження	101
---------------------	---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

Сергеев В. С.	Теория принятия решений в международных отношениях: сущность и процесс становления	4
Арабаджи Ю. И.	Президентские избирательные кампании в США 2012 и 2016 года: попытка сравнительного анализа	10
Груева А. В.	Инсталляция как новейшая форма политического акционизма	17
Квашин В. В.	Социально-политическая составляющая информатизации современного общества	25
Колесниченко С. С.	Понятие коммуникативной власти (концептуализация понятия «коммуникативная власть»)	32
Кольцов В. М.	Теоретико-методологические подходы и проблемно-предметные ракурсы исследования политической оппозиции в современной западной политической науке	42
Конах В. К.	Общественное телерадиовещание как инструмент борьбы с манипулятивными и деструктивными информационно-психологическими воздействиями в Украине	49
Кравец А. Ю.	Понятийно-категориальный аппарат биополитики как новой дисциплины политической наук	60
Лещенко А. Я.	Влияние современных военно-политических конфликтов на проблематику гражданской защиты: опыт Сирии и Украины	67
Спивак М. В.	Политика здоровьесохранения: человекоцентрический аспект	81
Стойко Е. М.	Демократическая трансформация и дееспособность государства: возможности и опасности	85
Щелокова А. В.	Концепт «европейская идентичность» в политическом дискурсе ЕС	93

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Бурдяк В. И.	Рецензия на монографию: Спивак М. В. Новый взгляд на сущность и основные составляющие политики здоровьесохранения	101
---------------------	---	-----

CONTENT

POLITICAL SCIENCES

Serhieiev V.	Theory of decision making in international relations: essence and becoming	4
Arabadzhi Y.	The presidential election campaign in the US in 2012 and 2016: an attempt of comparative analysis	10
Hruieva O.	Installing as newest form of political actionism	17
Kvashyn V.	Socio-political constituent of modern society informatization	25
Kolesnichenko S.	The notion of communicative power (conceptualization of the notion of «communicative power»)	32
Kolzov V.	Theoretical and methodological approaches and problem-subject perspectives of political opposition's research in modern western political science	42
Konakh V.	Public broadcasting as a tool to fight with manipulative and destructive information-psychological influence in Ukraine	49
Kravets A.	Basic concepts of biopolitics as a new discipline of political science	60
Leshchenko A.Y.	The impact of modern military-political conflicts on the issues of civil protection: experience Syria and Ukraine	67
Spivak M.	Health maintenance policy: man-dimension aspect	81
Stoyko O.	The democratic transformation and state capacity: opportunities and threats	85
Shcholokova G.	Concept "european identity" in political discourse of the EU	93

SCIENTIFIC LIFE

Burdiak V.

Monograph review: Spivak M. New view on the nature and main components of health maintenance policy

101

ISSN 2312 2714

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ФІЛОСОФІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

Заснований у 1993 р.

Підсерія: Політологія

Видається українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

Підписано до друку 23.12.2016. Формат 70x108 1/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 15,75. Ум. фарбовідб. 15,75. Обл.-вид. арк. 18,00.
Тираж 300 прим. Вид. № 1771. Зам. №

Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
e-mail: vidavn_ndu@mail.ru
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 2137 від 29.03.2005 р.

ISSN 2312-2714

9 772312 271003

01605

